

T.C
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'INDA OSMANLI DEVLETİ'NE KARŞI
YAPILAN PROPAGANDALAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Ümran ERYILMAZ

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Levent DÜZCÜ

BOLU 2017

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Ümran Eryılmaz'a ait "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne Karşı Yapılan Propagandalar" adlı çalışma, jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalında yüksek lisans tezi olarak oy birliğiyle/oy çokluğuyla kabul edilmiştir.

05.05.2017

Unvan, Adı, Soyadı

Üye(Tez Danışmanı): Yrd. Doç. Dr. Levent DÜZCÜ

Üye

Doç. Dr. Ömer METİN

Üye

Yrd. Doç. Dr. İsmail Yaşayanlar

İmza

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Yaşar AYYILDIZ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum, “**Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti’ne Karşı Yapılan Propagandalar**” başlıklı çalışmamın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başvuru kaynaklardan yapılan alıntılarının adlarının bilimsel kurallara uygun olarak metin içinde, dipnotlarda ve kaynaklarda gösterildiğini, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Ümran ERYILMAZ

05.06.2017

ÖN SÖZ

Birinci Dünya Savaşı'yla başlayan propaganda faaliyetlerinde özellikle İngiltere oldukça dikkat çeken çalışmalarda bulunmuştur. İngiltere'nin propaganda çalışmalarının asıl nedeni öncelikle Almanya'nın başlattığı propaganda çalışmalarına bir cevap vermektir. Ardından hem soydaşı olan hem de aynı dili konuşan Amerika'yı savaşta kendi yanına çekmek istemesidir. Bu yüzden Almanların propaganda bürosuna karşılık, İngiltere de "Wellington House" adlı propaganda ofisini oluşturmuştur. Bu ofiste, binlerce broşür İngiltere'nin önde gelen yazar ve tarihçileri tarafından hazırlanmıştır. Bu broşürlerde Almanlar hakkında propaganda yapılmaktadır. Osmanlı Devleti, Almanya'nın yanında savaşa girince, bu propaganda faaliyetleri Osmanlı Devleti üzerine yoğunlaşmış, üstelik sadece İngiltere tarafından değil, İngiltere'nin yanında yer alan Rusya ve Fransa da buna dâhil olmuştur. Çalışmaların Osmanlı Devleti üzerine yoğunlaşmasının nedeni, İmparatorluğun bulunduğu konum açısından yeni açılan cephelerdir. Çünkü Osmanlı Devleti Almanya'nın yanında savaşa girince doğuda Ruslara karşı, güneyde Fransızlara karşı cepheler açılmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin çok uluslu yapısı da önemli bir etkidir. Çünkü bu farklı ırk ve dinden olan gruplar üzerinde propaganda faaliyetlerinin sonucuna varmak daha kolay olmuştur. Bu yüzden Osmanlı Devleti de propaganda faaliyetlerinin odağı haline gelmiştir.

Bu çalışmada, Birinci Dünya Savaşı'nda Avrupalı devletlerin önce kendi aralarında daha sonra da Osmanlı Devleti üzerinden yürüttükleri propaganda çalışmaları ve bunun etkileri üzerinde durulmuştur. Çalışma esnasında arşiv belgelerinden ve ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır.

Tez konusunun tespit edilmesinden sonuna değin yardımını esirgemeyen tez danışmanım hocam Yrd. Doç. Dr. Levent DÜZCÜ'ye teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca her daim yanımda olan, güven ve desteğini esirgemeyen değerli aileme teşekkür ederim.

Ümran ERYILMAZ

ÖZET

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA OSMANLI DEVLETİ'NE KARŞI YAPILAN PROPAGANDALAR

Ümran ERYILMAZ

Yüksek Lisans Tezi

Tarih Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Levent DÜZCÜ

Haziran 2017, 124 + x Sayfa

Bu tez Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne karşı yapılan propaganda faaliyetleri üzerine kurulmuştur. Bu savaş sırasında bilhassa İtilaf devletleri tarafından yoğun bir propaganda çalışmalarıyla karşı karşıya kalan Osmanlı Devleti, hem askeri hem de psikolojik savaşla mücadele etmek durumunda kalmıştır. İtilaf grubundan propaganda çalışmalarına, en çok önem veren devlet İngiltere olmuştur. Akabinde onu Rusya takip etmiştir. Her iki devlet de Osmanlı Devleti topraklarında yaşayan her kesim üzerinde propaganda yapmıştır. Müslümanlara savaşmalarının anlamsız olduğunu, boş yere açlık ve sefalet içinde yaşadıklarını, bu yüzden kendilerine iltica etmelerini istemişlerdir. Bunu için çeşitli yöntemlere başvurmuşlardır. İtilaf devletlerinin yanında Osmanlı Devleti'nin savaşta yanında yer aldığı Almanya ve Bulgaristan da propaganda faaliyetlerinde yerlerini almışlardır. Yapılan bu çalışmalarda her iki tarafta genellikle olumlu sonuçlar elde etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Propaganda, Birinci Dünya Savaşı, İtilaf Devletleri, İttifak Devletleri

ABSTRACT

PROPAGANDA ACTIVITIES AGAINST THE OTTOMAN EMPIRE IN THE FIRST WORLD WAR

Ümran ERYILMAZ

Master Thesis

Department of History

Advisor: Asst. Prof. Levent DÜZCÜ

June 2017, 119 + x Pages

In this thesis, propaganda activities against the Ottoman Empire in the First World War were studied. The Ottoman Empire, which faced with intensive propaganda works in the First World War, particularly by Entente states, had to struggle with both military and psychological warfare. England was the state that attached greatest importance to the propaganda works of the Entente group. Russia also followed England secondly. Both of the states made propaganda on every part of the Ottoman State. They tried to convince the Muslims that war is meaningless and that they are starving and miserable needlessly. Furthermore, by showing the above reasons, they suggested the Muslims to refuge themselves. These two states have resorted to various methods for that purpose. In addition to the Entente states, Germany and Bulgaria that the Ottoman Empire stood beside the war, also took part in propaganda activities. As a result, both sides generally had positive results.

Keywords: Ottoman State, Propaganda, World War I, Entente States, Alliance States

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI.....	ii
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	iii
ÖN SÖZ	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
 GİRİŞ	 1
 I. BÖLÜM	
1. İTİLAFA DEVLETLERİNİN OSMANLI DEVLETİ'NE UYGULADIĞI	
PROPAGANDA	6
1.1. İngiltere'nin Osmanlı Propagandası.....	6
1.2 Rusya'nın Osmanlı Propagandası	31
1.3 Fransa'nın Osmanlı Propagandası	44
 II. BÖLÜM	
2. İTİLAFA DEVLETLERİ'NİN AZINLIK PROPAGANDALARI	49
2.1 Rusya'nın Ermeni Propagandası	49
2.2 İngiltere'nin Ermeni Propagandası	57
2.3 İngiltere'nin Arap Propagandası	69
2.4 İngiltere'nin Kürt Propagandası.....	76
2.5 Rusya'nın Kürt Propagandası	79

III. BÖLÜM

3. İTTİFAK DEVLETLERİ'NİN OSMANLI PROPAGANDASI	86
3.1 Almanya'nın Propaganda Faaliyetleri	86
3.2 Bulgar Propaganda Faaliyetleri	99

IV. BÖLÜM

4. SONUÇ	110
-----------------------	------------

KAYNAKLAR	113
------------------------	------------

EKLER	118
Ek.1 İngiltere'nin propaganda amacıyla Kıbrıs'ta açtıkları okula dair	119
Ek.2 Kıbrıs'ın İngiltere tarafından ilhak edilmesi üzerine Kadı Rıfat Efendi'nin İngiliz Hükümetini tebrik etmesi sebebiyle kaydının silindiğine dair.	120
Ek.3 Fransa lehine, Osmanlı toprağında Butter Terzihanesi sahibi ile kızının propaganda yaptığına dair.	121
Ek.4 Viyana Ermeni cemaati rahibi Fesliyan Efendi ile Nubar Kürkyan Efendinin propagandalarına dair.	122
Ek.5 Kirciyan ile Bogos veled-i Kirciyan'ın aile efradıyla Bulgaristan'da aleyhte propaganda yaptıklarına dair.	123
Ek.6 Aristiyakis Kasbaryan adlı bir Ermeni'nin Ermeni Komitesi üyesi olduğu, Türkiye aleyhinde neşriyatta bulunduğu dair.	124

KISALTMALAR LİSTESİ

ATASE Arş.	: Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Arşivi
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DH.EUM.	: Dahiliye Emniyet-i Umumiyye Müdüriyeti
DH.ŞFR	: Dahiliye Şifre
Ed.	: Editör
HR.SYS	: Hariciye Siyasi
Mad.	: Madde
NFO	: Şark İstihbarat Birimi
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
Yy.	: Yüzyıl
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

Propaganda, bir topluluk/grubun duygu, düşünce ve hareketlerini etkilemek ya da onları değiştirebilmek çabasıyla yayınlanan her türlü bilgi, belge, doktrin ve görüşleri açıklamak için kullanılan bir terimdir. Propagandanın amacı, onu yapana dolaylı ya da doğrudan bir şekilde yarar sağlamasıdır. Aynı şekilde propagandayla rakip/hasım taraf, ekonomik ve siyasi açıdan yalnızlaştırılmak istenir. Psikolojik savaşların savunma silahı, eğitim, provokasyon ve propagandadır. Bunun mühimmatı ise; söz, yazı, resim, işaret, beyanname ve broşür şeklindeki bilgileri içerir. Böylelikle insanlar ikna edilerek değiştirilir. Bu yöntemin bir diğer adı da beyin yıkamadır (Tarhan 2014: 33-34). Qualter propagandayı, farklı grupların tutumları üzerinde denetim oluşturmak, bunları değiştirmek yada şekillendirmek amacıyla yapılan bir girişim olarak kabul eder. Bir diğer tanım ise, “tek tek bireylerden çok, grupları kendisine hedef alır.” Propagandanın aslında sosyal bir yönü de vardır. “Ulusal gençlik”, “seçmen oyları”, “emekçi sınıf” veya “ulus”un kendisi gibi büyük gruplar üzerinde otorite/denetim kurma girişimi vardır (Qualter 1980: 280).

Propagandanın kullanım alanları ve şekli de Birinci Dünya Savaşı’ndan öncesine dayanır. İnsanların bir arada yaşamaya başlamasıyla beraber, liderler ve lider olmak isteyenler kendileri için destek bulmak düşüncesiyle çeşitli propaganda metotlarına başvurmuşlardır. Örneğin, Mısır piramitleri, Roma lejyonundaki düzen ve gösterişlilik, Kuzey Amerika’daki kabilelerin totemleri ve süslü ağaçları buna birer örnek olarak gösterilebilir. Bu düzendeki amaç, mistik görünümü pekiştirmek, topluluk üyelerinin aidiyet duygularını sağlamlaştırmak, toplulukların birlik ve yaşama biçimlerini güçlendirmek amacıyla kullanılan propaganda mekanizmalarıydı (Qualter 1980: 257). Çinli siyasetçi Sun Tzu 2300 yıl önce imparatorluğuna sunduğu “Devlet Yönetme Sanatı” isimli yapıtında propagandayı tarif ederken, hasmın güçten düşmesini sağlarken, kendi gücünü korumanın önemini öncelikle belirtir. Rakip devletin her türlü çalışma ve

abalarını her türlü vasıtayı kullanarak baltalamak gerektiğini, gençlerin yaşıllara karşı tahrik edilmesini, karşı ülkenin yöneticilerini kanun dışı işleri yapmaya özendirilmesini, böylece onların mevkilerinin yıkılacağını aktarır. Sun Tzu, propagandanın ordu üzerinde de etkili olacağını not eder. Ona göre, propagandayla düşman ordusunun disiplini bozulur, bütün donanımı yıpratılır, kaynakları kurutulabilir (Sarısaman 1999: 1)

Bundan yüzyıllar öncesine gidildiğinde, istihbarat faaliyetlerinin, savaş aldatmacası, düşmanı bilme ve içerden yıkma gibi faaliyetler olduğu görülebilir. 16. yüzyılın başlarında Katolik inancın muhafazası için, İşlam toplulukların güçlü temsilcisi olan Türk devletinin sosyal ve dini yapısının bozulup bir zlmeye gidilerek güçsüz kalması ve bu sayede bir tehdit olmaktan çıkması amaçlanıyordu. Papalık mezkur devletin dini konumlarını kullanarak, Hıristiyan unsurları hedef kitle halinde hazırlayıp ‘‘Propaganda’’ adı altında örgütledi. 19. yüzyıla gelindiğinde ise propaganda bazı devletler tarafından kamu hizmeti sayıldı. Propaganda bu yüzyılda, şaşırtma, taraftar elde etme, tasarlanmış istekleri kabul ettirme vasıtası olarak kullanılmıştır. 20. Yüzyılın hemen başında, tamamen farklı bir niteliğe bürünen propaganda artık haber alma faaliyetlerinin dışında farklı bir anlam kazanmıştır. Propaganda, kamuoyunu yönlendirmek ve etkilemek için kullanılmaya başlandı. Çünkü rakiplerin güçsüz kılınması için dost, müttefik ve tarafsız devletlere karşı kullanıldı. Savaşta ise, ana göreviyle birlikte savaş mekanlarının ve cephe ardının, istenen hedefler yönünde hedef kitle kabul edilerek yanıltma, kışkırtma benzeri vazifeleri üstlenen ‘‘savaş propagandası’’ hizmetleri dikkatli bir şekilde örgütlendi (Avşar 2004: 19-20). Bu konuyla ilgili Fransız yazar Jacques Driencourt ‘‘Propaganda ile her amaca ulaşılabileceği’’ni dile getirerek, geleceğin tarihçilerinin 20. yüzyılı bir propaganda asrı olarak tanımlayacaklarını belirtmektedir (ymen 2011: 266).

Aslında toplumsal bir hususiyet taşması gereken propaganda, çoğunlukla politik bir özellik kazanmıştır. Beyin yıkamada oldukça etkili olan propaganda, onu kullanan kişilerin elinde bir yaklaşım tarzı olmaktan ziyade, sosyal bir yıkımın temeli olmuştur (Avşar 2004: 19). 1914-1918 Birinci Dünya Savaşı, propaganda pratikleri sahasında bir takım tecrübeler yapmak için geniş olanaklar hazırlamıştır. Savaşın sonunda birçok

insan propaganda konusunda doğrudan tecrübe kazanmıştır. Bu savaştaki propagandanın önemi, ulusal anlamda olduğu kadar, uluslararası boyutlarda da epey uzun bir zaman diliminde kamuoyunu denetim altında tutmak amacıyla teşebbüs edilmiş ilk sistemli bir çaba olmasıdır (Qualter 1980: 258).

Sovyet İhtilâli ve onun getirdiği Bolşevik rejimi, propaganda faaliyetlerinin çerçevesini ve niteliklerini geliştirmiştir. Bu rejimin ortaya koyduğu ve uyguladığı olgu, politik görüşlerin ve bir siyasi düşüncenin propaganda ile kabul ettirilip genişletileceği, hasım fikir ve ideolojilerinin etkisiz hale getirilebileceği en geniş şekilde uygulanmasıdır. Harbin ardından propaganda, başka bir deyişle, toplumlara yeni yaşam biçimlerini tarzlarını benimsetme vasıtası haline getirilmiştir. Bu da Nazi Almanya'sını ve Faşist İtalya'nın oluşumuna ön ayak olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nda propaganda faaliyetleri savaşta olan her ülkeler için, amaçlarına gerçekleştirmek için kullanılmıştır. Uluslararası özelliklere haiz bir propagandayı amaçları yönüyle ele aldığımızda, kendi halkları, dost ülkelerin halkları, hasım ülkelerin halkları ve tarafsız ülkelerin halkları şeklinde dört başlıkta toplamak mümkün görünmektedir (Avşar 2003: 66).

Propaganda, artık günümüzde yeni anlam ve boyut kazandı. Bununla birlikte yeni kavramların üretilmesi kaçınılmaz olmuştur. “Soğuk Savaş”, “Siyasi Savaş”, “Beyaz Savaş”, “Psikolojik Savunma”, “Psikolojik Savaş”, gibi yeni terimler uluslararası tanımlamalar olarak kullanılmaya başlanmıştı. Bu psikolojik savaşta 19.yüzyıl sonlarından itibaren beyannameler de kullanılmıştır. Uçakların kullanılmaya başlanmasıyla taraflar sadece cephelerde değil, aynı zamanda düşman ülkelerin yerleşim merkezlerine de beyannameler atmak suretiyle propaganda faaliyetlerinde bulunmuşlardır (Avşar 2003: 67-69).

Araştırmanın Amacı, Önemi ve Sınırlılıkları

Bu araştırmanın amacı, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne karşı yapılan propaganda faaliyetlerini ve bunun hem Osmanlı Devleti'ne hem de tebaasına olan etkilerini incelemektir. Bundan dolayı tezde öncelikle, propagandanın önemine, Birinci Dünya Savaşı'na ve Osmanlı Devleti'nin bu bağlamdaki yerine dikkat

çekilecektir. Propagandanın tarihinin çok eskilere dayandığı, birçok devletin bunun etkilerinin farkında olduğu ve dost, düşman, tarafsız devletler üzerinde uygulandığı tespitinde bulunulmuştur. Bu yüzden propagandanın Osmanlı Devleti'ne uygulanma şekli, amacı ve sonuçları incelenecektir. Bu tezde propagandanın Osmanlı toplumunda nasıl bir yer edindiği, insanların bundan nasıl etkilendiği, bu etkilenmeyle hangi sonuçların doğduğu ayrıntıları üzerinde durulacaktır. Osmanlı Devleti toprakları üzerinde yaşayan azınlıkların, Avrupalı devletler tarafından propaganda yapılarak nasıl yönlendirildiğine dikkat çekilecektir.

Çalışmanın konusunu oluşturan Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne karşı yapılan propagandaların etkileri önemine binaen üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur. Osmanlı Devleti'nin toprak kayıplarının had safhada olduğu Balkan savaşlarından sonra istediğini alamayan devletler, Birinci Dünya Savaşı'nda amaçlarına ulaşmak adına bu savaşı bir fırsat olarak görmüşlerdir. Hem dini, hem sosyolojik ve hem de bulunduğu jeopolitik konumundan dolayı Osmanlı Devleti, Avrupalı devletler için her daim önem arz etmiştir. Savaşın başında tarafsız kalmayı tercih eden Osmanlı, ilerleyen dönemlerde birçok nedenin etkili olması hasebiyle, Müttefik grubunun yanında yer almıştır. Bu seçimin elbette ki doğurduğu sonuçlar vardır. Osmanlı Devleti'nin savaşa dâhil olmasıyla yeni cepheler açılmıştır. Bu yeni cepheler, Osmanlı topraklarında yeni mücadeleler anlamına geliyordu. Sadece cephelerde sınırlı kalmayan bu mücadelelere, propaganda faaliyetleri de ilave oluyordu. İtilaf grubundan özellikle İngiltere ve Rusya'nın propaganda faaliyetleri ile karşı karşıya kalan Osmanlı Devleti, aynı zamanda müttefiki Almanya ve Bulgaristan tarafından da bunlara maruz kalmıştır. Cephelerdeki mücadelelerin getirdiği yorgunluk ve yılgınlığın yanında devlet psikolojik savaşı da baş etmek durumunda kalmıştır. Dört yıl süren savaşta müttefiki Almanya'nın mağlubiyeti üzerine Osmanlı Devleti de mağlup olmuştur. Böylelikle 30 Ekim 1918 tarihinde ağır şartlar taşıyan Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamak durumunda kalmıştır.

Araştırmanın önemi, birincil kaynak arşiv belgeleri ve çoğunlukla ikincil kaynaklar ışığında dört yıl süren savaş boyunca Osmanlı Devleti'nin maruz kaldığı psikolojik savaşın amacı ve etkilerinin topluma nasıl yansıdığının incelenmesi açısından

önemlidir. Tez üç bölüm şeklinde düzenlenmiş olup, birinci bölüm İtilaf devletlerinin Osmanlı Devleti üzerindeki propaganda faaliyetlerini içermektedir. İkinci bölümde, azınlıklar üzerinden yine Osmanlı Devleti'ne karşı yapılan propagandalar yer almaktadır. Üçüncü ve son bölüm de ise Osmanlı Devleti'nin savaşta yanında yer aldığı İttifak devletlerinin uyguladığı propagandalar anlatılmıştır.

Bu çalışma aslında Osmanlı'ya karşı yapılan propagandayı genel olarak ele almayı hedeflemektedir. Gerçekte her bir propaganda konusu ayrı birer müstakil çalışma konusu olabilir. Ancak biz burada üzerinde durduğumuz propagandayı bütünüyle belki daha yüzeysel inceleyerek, panoramanın hepsini görmeyi istedik. Böyle bir yöntem-bilim tercihimizin, konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacağını ya da okuyucuya yeni fikirler vereceğini düşünüyoruz. Tercih ettiğimiz bu yöntem-bilim nedeniyle çalışmada üzerinde durmadığımız, atladığımız konu ve bahisler olabilir. Bu da çalışmanın bir eksiği olarak görülmelidir.

I.BÖLÜM

1. İTİLAFA DEVLETLERİNİN OSMANLI DEVLETİ'NE UYGULADIĞI PROPAGANDA

1.1 İngiltere'nin Osmanlı Propagandası

İngiliz propaganda faaliyetlerinin öncelikli hedefi Almanya olmasına rağmen, Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'na katıldıktan hemen sonra propaganda faaliyetlerinin odak noktası haline gelmiştir. Çünkü İngiltere, Osmanlı Devleti'nin, Almanya'nın yanında savaşa katılmasını büyük bir hata olarak değerlendiriyor, Osmanlı'yı en azından Almanya'dan uzaklaştırıp, bir ölçüde yalnızlaştırmak istiyordu. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nin ekonomik durumu son dönemlerde oldukça zayıflamıştı. İngiltere, hem bu sebep hem de bulunduğu coğrafya itibarıyla Osmanlı'yı İngiltere yanına çekmeye çalışıyordu. Almanya üzerinden yaptığı propagandayla da Osmanlı'yı etkilemeye çalışıyordu.

Birinci Dünya Savaşı öncesi İngiltere'nin siyasi amaçlarına baktığımızda;

- *“Filistin, Irak, Musul Suriye gibi Akdeniz ile Hindistan arasındaki Osmanlı topraklarının ele geçirilmesi, Kudüs'te bir Yahudi hükümeti kurup, Suriye'de Fransız mandasının yerleşmesine izin vermek, Rus ve Türk topraklarıyla Arabistan'ın bağlantısını tamamen kesmek,*
- *Doğu Anadolu'da bir Ermeni ve Kürt devleti kurarak, Rusların batıya ve güneye açılma yollarını kapatmak, aynı şekilde Türklerin de doğuyla olan bağlantılarını kesmek,*
- *Rusların İstanbul'u işgal etmeleri halinde, Çanakkale Boğazı'na yerleşmek”* olduğunu görüyoruz.

Birinci Dünya Savaşı öncesi İngiltere'nin Osmanlı Devleti üzerinden yürüttüğü propaganda faaliyetleri, yukarıda bahsedilen amaçlar yönünde şekillenmiştir (Avşar 2004: 28). İşte bu amaçlar doğrultusunda harekete geçen İngiltere, Birinci Dünya Savaşı'nda oldukça sistemli bir şekilde yürümüş, her adımını planlı olarak atmıştır. Bu sistemli çalışmanın en iyi örneğini de 1914 yılının Ağustos'unda Wellington House'da Savaş Propaganda Ofisini (War Propaganda Bureau) kurarak göstermiştir (McCarthy 2001: 474). Ancak savaşın ilk aylarında sadece Wellington House yoktu, onunla birlikte işbirliği halinde olan iki kurum daha vardı. Bunlar, News Department of the Foreign Office ve (Dışişleri Haber Alma Servisi) ve Neutral Press Committee (Tarafsız Basın Komitesi) adını taşımaktaydı (Başak 2008: 196).

Wellington House, Birinci Dünya Savaşı'nda Almanların propaganda ajansına karşılık olarak kurulmuştur. Savaş boyunca Wellington House, Dışişleri Bakanlığı'nın kontrolündeydi. Başkanlığına Lordlar Kamarası'ndan C.F. Mastermann getirildi (McCarthy 2001: 474). Mastermann büronun başına gelir gelmez İngiltere'nin önemli yazarları arasında bulunan 25 isimle gizli bir toplantı yaptı. Bu isimler arasında H.G.Wells, Rudyard Kipling, ve Arthur Conan Doyle gibi şahıslar vardı. Bu 25 kişiye, İngiltere'nin çıkarları doğrultusunda kitap ve broşürler yazılması görevi verildi. 1916 yılında Llyod George başbakan olduğunda, büronun adı Enformasyon Daire Başkanlığı olarak değiştirildi. Başına da Albay John Buchan getirildi. Mastermann da onun yardımcısı oldu. 1918 senesinde Enformasyon Bakanlığı kuruldu ve Lord Beaverbrook bakan olarak atandı (Öymen 2011:333) Gerçek yapısı hakkında ne söylenirse söylensin İngiliz propagandası, gerçekte "Wellington House" ismiyle anılmaya devam etti. İngilizler bu büroya en parlak beyinleri topladı. Bunlara verilebilecek en iyi örnek ise tarihçi Arnold Toynbee'dir (McCarthy 2001: 474-475)

Esasında Welington House, İngiliz Parlamento Savaş Araçları Komitesi tarafından 1914 Ağustos'unda bir basın bürosu olarak açılmış, propaganda faaliyetlerini ise burada yoğunlaştırmıştır. İşte Toynbee, burada Osmanlı İmparatorluğu, Mezopotamya, Arabistan, Mısır masasından sorumlu yegâne kişiydi. Her masayı ve her devletin başına bir akademisyenin görevlendirildiğini düşünürsek, İngiliz propagandasının ne kadar etkili olabileceğini hesap etmek kolaylaşır. Akademisyenlerin

görevi o ülkelerle ilgili bazı haberleri propaganda tekniklerine göre yeniden işlemek ve kullanıma hazır hale getirmektir (Bayrakdar 2016: 141-142).

Propaganda faaliyetleri kendi dönemine göre İngilizler açısından oldukça önemli bir adımdır. Tarih 1917'yi gösterdiğinde Wellington House'da 54 kişilik bir ekip çalışmaya başlamıştı. Wellington House diğer bakanlık ve bürolardan da yardım alma hakkına sahipti. Wellington House 1915 Haziran'ında ilk raporunu yayınladı. Bu raporda, iki buçuk milyon kitabın yayınlandığı ve bunların 17 dile çevrildiği, aynı zamanda 1160 broşürün de basıldığı bilgisi mevcuttu. Aynı propaganda kurumu ikinci raporunu ise 1916 Şubat'ında yayınladı. Bu rapora göre de basılmış kopya sayısı yedi milyondur (McCarthy 2001: 475).

Wellington House, Alman propaganda faaliyetlerine bir cevap olarak kurulmakla beraber çok ilginç bir şekilde ileride Hitler'in Nazi propaganda faaliyetlerine bir temel teşkil ettiği iddiası da ortaya atılmıştır. Hitler, bu savaş sırasında İngilizlerin propaganda aracı olarak kullandığı medyayı, ileride kendisi de bir propaganda silahı olarak seçmiştir (Wollaege 2008: 130-131).

ABD de İngiliz propaganda çalışmalarının mühim bir yoğunlaşma noktasıydı. Birleşik Devletler, iase ve moral destek kaynağı ve Almanya'ya karşı olası bir müttefik olması açısından önem arz ediyordu. İngilizler aynı dili kullanmanın avantajlarını ve kendilerine karşı beslenen tarihi Amerikan ilgi ve sevgisini kullanmayı iyi bildiler. İngiltere'ye karşı olan bu ilgi ve sevgi/sempati devamlı olarak gazetelerde yer aldı. Uygun materyalleri basabilecek olan müttefik yanlısı gazetelerin isimleri listelendi. İngiliz sempatizanı dışında yer alan bazı gazeteler de haberlerini oluştururken İngiliz kaynaklarını kullanarak bunu yapmak durumunda kaldılar. Çünkü İngilizler, Atlantik'ten geçmekte olan haberleşme kablolarını kullanılamaz bir duruma getirmişti (McCarthy 2001: 475). Amerika'nın Avrupa ile haberleşmesi İngilizlerin kurmuş oldukları hat sayesinde mümkün oluyordu. Bunun açık bir İngiliz sansürü olduğunu söylemek gerekir. İngiliz propaganda faaliyetleri başlangıcından itibaren sürekli bir gizem halini korudu. İngiltere'deki kişi ve kuruluşlar, propaganda işini, Birleşik Devletlerdeki İngiliz dostları aracılığıyla, İngiliz propaganda malzemelerinin dağıtımını

üstlenip, bu işi gizlice yürütüyorlardı. Aslen Kanadalı olan İngiliz parlamento üyesi Sir Gilbert Parker bu kampanyayı yürüten kişi olarak bilinmektedir. Hem kendisinin hem de kendisinden sonra gelen Geofferey Butler'in asıl kimlikleri kamuoyu ile hiçbir zaman paylaşılmadı. Dağıtım sorumluluklarını üstlendikleri her türlü propaganda malzemeleri, bilgi akışına gerçekten ilgi duyan bir şahsın hususi mektupları şeklinde gönderiliyor, bu şekilde kamuoyunda algılanması isteniyordu. 1917 yılında adres defterinde yer alan 170.000 Amerikalının isminin bulunması hayli şüphelenmeyi gerektirir. Bu insanların kandırılmış olduklarını düşünmek mümkün değildir. Fakat ilginç olan şudur ki, hiç kimse, onu bir İngiliz propagandacısı olarak suçlayacak ve bunu kamuoyuna ispatlayacak bir kanıtı sahip değildir. Parker bunun yanında 555 Amerikan gazetesine Wellington House'un yardımlarıyla malzeme sağlamayı da ihmal etmiyordu. ABD onun asıl kimliğini bilmesine rağmen, W. Woodrow Hükümeti bundan rahatsızlık duymuyordu. Parker çalışmalarının etkilerinden söz ederken, ABD'de aslında çok yaygın olan bir organizasyona sahip olduklarını, ancak bundan kendisinin dahi haberinin olmadığını belirtir. Bütün bu organizasyonun gönüllü faaliyetlere dayandığını belirten Parker, ülkenin hiçbir yerinde bir tepki ile karşılaşmadıklarını da eklemekten geri durmaz. Parker, Amerikan halkının, kendi çalışmalarını vatanseverlik olarak gördüklerini anlatır (McCarthy 2001: 475). Bu da bize İngiliz propagandacılarının, Amerika'da ne kadar başarılı olduklarını göstermesi açısından önem arz eder. Tabii bunda kültürel yakınlığın etkisini de gözden kaçırmamak gerekir.

İngiliz Dışişleri Bakanlığı kayıtları, ABD'ye gönderilen ve burada dağıtılan propaganda malzemelerinin kayıtlarını muhafaza etmiştir. Temmuz 1916 tarihli bir İngiliz dağıtım listesine bakıldığında, gerçekleştirilen propagandanın Amerikan kamuoyunu, etkisi altına alabilecek önemli şahıslara ulaşıldığını kanıtlamaktadır. İngiliz propaganda misyonunun asıl hedefi Almanlar olsa da, Türkleri, bilhassa Amerika'daki Türkleri karalamak amacıyla önemli sayıda çalışmalar yapılmıştır. İngiltere'nin, Türkleri hedef göstermesinin bazı özel nedenleri vardı. Bunun nedenlerini şöyle sıralayabiliriz: İngilizler, müttefikleri ile birlikte Orta Doğu'yu savaş sonrasında paylaşmak amacıyla, Osmanlı idaresinin bir yıkım olduğuna ve Türklerin hakimiyeti altındaki topraklarda acımasız bir yönetim sergilediklerine dünyayı inandırmak, Avrupa sömürüsüne giden yolu kolaylaştırmak istiyorlardı. Rusların Yahudi düşmanlığı da

Amerika’da yine dikkat çeken önemli bir mevzuydu. İngilizler, Rusların Yahudi düşmanlığı konusunun, müttefikleri ve Amerika arasında mevcut olan iyi ilişkileri zedeleyeceğinden endişe duyuyordu (McCarthy 2001: 476).İngiliz propagandalarının başka bir amacı da, Amerika’da kötü bir imaja sahip olan Rusların Yahudi zulmü ve işkenceleri karşısında kötü Rus imajını temizlemektir. Bunun için de en iyi malzeme, Osmanlı Ermenilerinin Tehcir meselesinin gündeme taşınmasıydı (Başak 2008: 198).

İngiliz Başbakanı Lloyd George, Propaganda Ofisi’ne bilhassa Türklere karşı daha çok odaklanmanın gerektiğini düşünüyordu. Wellington House’a Türklerin adaletsizliği ve faydasızlığı ve her şeyden önemlisi de sanayi toplumlarına karşı tehditleri hususunda üzerinde durulmasına dair tavsiyelerde bulunuyordu. Elbette bunların gizli bir şekilde yürütülmesi gerekiyordu. Bu anti-Türk propagandanın yönetimini ise bizzat John Buchan üstlenecekti. İngilizler 1917’den önce de çok kez Türk karşıtı propaganda malzemesi basıp dağıtmasıyla birlikte, Lloyd George doğrudan müdahale edince, bu durum kendilerine yeni bir ivme kazandırdı. Buchan, anti Türk propagandası için üzerinde hassasiyetle durulması gereken temel noktaları şöyle belirledi. Bu noktalar:

- İngiltere müttefik ve tarafsız ülkelerde “Türklerin gitmesi” yönünde kampanyalar düzenlemelidir. Türklerin yok edilmesi durumunda, Almanya’nın savaşa katılmasındaki ana eksen sayılabilecek olan “Doğu’ya Hamle”(drang nach osten) başarısız olur ve Almanya böylece savaştan çekilebilir.
- Buchan, müttefikleri ve tarafsızlar konusunda zorluklar yaşanabileceğini fakat, Osmanlı’nın menfi konumunu, üzerinde ittifak sağlanacak bir konu olarak görür.
- Anadolu ve Mezopotamya’nın tarihi zenginlikleri dikkate alınmalıdır.
- Türklerin hakimiyetleri altında yaşayan halkları yönetmedeki kabiliyetsizlikleri. Bundan yola çıkılarak, Yahudi, Ermeni, Suriye ve Balkan halklarının uğradıkları muameleyi kanıtlayan bir tartışmanın başlatılması gerekmektedir.
- Türk devleti ıslah edilemez bir haldedir. Türkler askerlik dışında bir şey bilmezler. Sivil idare alanında ise her zaman yetersiz olmuşlardır.
- Türkiye, Almanya’nın bir uydusu olmaya mahkûm görünmektedir.

- Din faktörü üzerinde de mutlaka durulmalıdır. Hoşgörü Türkiye'nin devlet geleneğine aykırıdır (McCarthy 2001: 476-477).

Stephen Gaselee, bakanlıkta iyi eğitim almış genç yeteneklerden biriydi. Bu yüzden ona birçok vazife verilmişti. Yine bir uzman olan Arnold Toynbee'ninde Türk karşıtı propaganda yürütebilecek yazarlar ile ilgili önerilerine başvuruldu. Toynbee'de oldukça kapsamlı bir liste sundu. Bu listeye bakıldığında, Ortadoğu üzerine çalışmış Mark Sykes gibi profesörleri görmek mümkündü. Toynbee de "Türkiye'deki Amerikan misyonlarının işlevi" üzerinde yazılabilecek Amerikalı bulunacağını ifade etti. Bütün bunlara ilave olarak, Ermenistan konusunda hususi olarak kendisinin alakadar olacağını da belirtmeden geçmedi. Bir araya getirdiği liste için Toynbee'ye teşekkür eden Gaselee, listedekilerle temas halinde bulunmak amacıyla Buchan'ın kilit isim olacağını belirtti. Gaselee, Toynbee'ye gönderdiği notta, özellikle gazete editörlerine kılavuzluk edecek şeyler olduğunu aktarır. Gerçekte mevzuu, işbirliğinde bulunan editörler için dahi net görünmüyordu. Düşmanlık dolu ifadelerle, Türklerin hakimiyetlerinde bulunan Ortadoğu'yu perişan ettikleri yazılıydı. Gaselee bu yazısını bazı akademisyenlere ve editörlere gönderdi. İngiltere'nin, anti Türk kampanyaya ait kayıtların çoğunu elde etmesi imkânsızdı, çünkü İngilizler savaşın bitiminde propaganda ofisine ait doküman ve kayıtları yok etmişlerdi. Mevcut az miktarda kayıt ise, dışişleri bakanlığının başkalarına yolladığı ve bürokratik karışıklık neticesinde unutulmuş bazı küçük dokümanlardı (McCarthy 2001: 477). Örneğin Parker'ın Washington'daki İngiliz büyükelçiliği aracılığıyla bakanlığa gönderilen raporların birer kopyası burada muhafaza edilmişti. Bununla Amerika'daki propaganda çalışmalarına dair bazı bilgiler elde edilebildi. Oldukça gizli bir şekilde yazılmış olan propaganda kitaplarıyla ilgili, İngiliz hükümetinin harcama listesini Propaganda Ofisi dikkatsizlikle iki yerde birden saklamıştır. Bu belge el yazısıyla yazılmış olup, bitirilmemiş bir liste olarak karşımıza çıkmaktadır. Tümüyle basılmış diğer kopya ise Kraliyet Savaş Müzesi'nde bulunmaktadır. Wellington House tarafından mali olarak desteklenen ve dağıtımı yapılan yayınların bilgileri, "Wellington House Yayınları" listesinde yer almaktaydı. Fazla sayıda Alman karşıtı propaganda yayınlarının içinde 37 tane de Türkler hakkında kitapçık ve broşür bulunuyordu. Listelerde detay bulmak zordu. Çünkü burada basın açıklamaları, makaleler ve diğer başka dokümanlardan söz edilmemişti ve belki de

propaganda kitaplarının gerçek bir kaydını bulmak zordu. Adı geçen kitaplar aslında Ermeniler ve Wellington House personelinin eserlerinden oluşmaktaydı. Bunların arasında bulunan “Şam’ın Ünlü Bedevileri” ise tamamıyla bir hayal mahsulüydü. Propaganda için öne çıkan konular; Türklerin egemenlikleri altındaki toprakları mahveden hükümdarlara sahip oldukları, Hristiyanlıktan nefret ettikleri, Ermenilere karşı katliam yaptıkları, Almanların ise Türklere yandaşlık ettikleri şeklindeydi (McCarthy 2001: 477-478).

Belkide İngiliz kayıtlar arasında en önemlisi olarak değerlendirilebileceğimiz Bryce Raporu’nun önemli bir yanı, İngiliz hükümeti ile olan bağlarının saklanmamasıdır. İngiliz hükümeti bu raporun kendi propaganda bürosunca yazıldığını asla itiraf etmemiş olmasına karşın, tasdik ederek parlamentoya vermeyi de bir beis görmemiştir. Rapor, Parker’ın kurduğu teşkilat vasıtasıyla Amerika’nın tamamına ulaştırılmıştır. Amerikalılara yönelik propaganda için, Viscount Bryce özellikle seçilmiş bir yazar olarak karşımıza çıkar. Çünkü Washington’da meşhur bir İngiliz büyükelçisi olarak altı yıl vazifede kalmış ve aralarında Başkan Woodrow Wilson’un da bulunduğu siyasi çevrelerden tanıdığı birçok isim bulunuyordu. Bryce’in “The American Commonwealth” isimli Amerikan tarihini araştırdığı kitabı 1888’de yayınlanmış ve Amerika’daki akademik çevrelerde ve kamuoyunda olumlu yansımaları olmuştur. Bunun yanı sıra, Bryce, Amerika’da, dürüstlüğü yanında iyi bir Amerikan dostu olarak nam yapmıştı. Bunu en iyi değerlendiren St. Louis Republican, James Bryce’in bütün İngiliz devletinde inanılacak yegâne kişi olduğunu iddia etmiştir. (Yılmaz 2015: 70). Bryce’in Türklere karşı bakış açısının ılımlı olduğu söylenemez. Ona göre Osmanlı Devleti, son 1500 yıldır, insanlığa kötü etki yapan devletlerin başında gelmektedir. Türkleri soyguncu olarak gören Bryce, onların medenileşemediğini, daha da kötüye gittiklerini, barbar olarak anıldıklarını iddia eder (McCarthy 2001: 479).

Burada hemen Bryce’in kaynakları hakkında biraz durmakta belki fayda vardır. Bryce raporlarında genelde Amerikan misyonerlerine ve Amerika’da yaşayan Ermenilere dayanarak kalemini kullanmıştır. Bu yüzden aldığı notlar, ileri sürdüğü tezler tarafsız kişilerin gözlemlerinden ziyade propaganda amaçlı ve elbette taraflı

sayılabilecek şahısların ön yargı ve destekten mahrum ifadelerden oluşmaktadır (Bayrakdar 2016: 145)

Türkler hakkında ne kadar ön yargılara sahip olduğu düşünüldüğünde, Viscount Bryce'ın kaleme aldığı “The Treatment of Armenians in the Ottoman Empire” isimli yapıtı, aslında bize pek de ilginç gelmeyecektir. Sözü ettiğimiz eserin giriş kısmında, kitabın kendisine ait olduğunu, gerçek ve tutarlı bilgiye sahip olduğunu düşündüğü kişilere yazılar yazarak, kendisine güvenilir bilgi vermeleri hakkında bu yazarlar yalvardığını aktarır. Oxford'da bulunan Balliol Koleji'nin eski araştırmacılarından Arnold J. Toynbee ile işbirliği şansını yakaladığını söyleyen Bryce, Toynbee'nin kendi gözlemlerini bir araya getirdiğini aktarır. Fakat gerçekte bunların hiçbiri doğru değildir (McCarthy 2001: 479). Çünkü Mavi Kitap adlı kitabın malzemelerini toplayan kişi Lord Bryce'tir. Arnold Toynbee kitabın gerçek yazarıdır. Yani Bryce göstermelik bir isimdir (Özdemir 2005: 16)

Bryce'ın, Ermeniler hakkında yazmış olduğu kitap, “Belçika'da Alman Vahşeti” konulu ilk raporunun aslında bir devam sayılabilirdi ve o da Toynbee tarafından iddia edilen bu Ermeni raporunda öne çıkan bütün teknikler önceden Belçika'daki Alman vahşetinden söz eden raporda kullanılanlarla benzerdi. Bu rapor güven problemi olan kaynaklardan bir araya getirilerek hazırlanmıştı ve bu insanların hakikatte bütün bunları söyledikleri ya da yazdıklarına dair gerçek bir iz bulunmuyordu. İki raporda da ifadelerine başvuru alanların pek azının ismi yer alıyordu ve kanıtlar ise çoğunlukla anonim ifadeler üzerinden kurgulanmıştı. Belçika Hükümeti, raporda sözü edilen soykırımları tespit etmek için savaş sonrası araştırmalar yapmıştı. Bu araştırmalar sonucunda bu rapordaki olayların aslında hiçbir zaman gerçekleşmediği ortaya çıkmıştı (McCarthy 2001: 479-480).

Bryce'ın Belçika'da Almanya'nın sözde yapmış olduğu vahşet haberleri gerçekte birer fabrikasyondur. Durumu daha net olarak ele alan İngiliz tarihçi Trevor Wilson, Lord Bryce'ın bu iddialarının sahte olduğunu söyleme seçeneğine sahip olmadığını belirtir. Yine Toynbee'nin de Türkiye'ye benzer bir şekilde Almanya'nın

Belçika’da yaptığı insanlık dışı işlemlere dair haberlerin doğru olmadığının ispatlandığını aktarır (Bayrakdar 2016: 146)

H.C. Peterson, Bryce’in savaş esnasındaki Alman raporunun (Bryce Raporu) yargısız infaz yaptığını, bu konuda en uç örneği oluşturduğunu, hatta bunun bir vahşet olduğunu belirtir. Tuhaftır ki, Bryce’in Osmanlı Ermenilerini konu alan raporunda da benzer tür suçlardan düzenli bir şekilde söz edilmektedir. Toynbee’nin eklediği yeni kitaplarıyla beraber her yeni Bryce Raporu, gerçekten iyi planlanmış İngiliz propagandasının bir parçası olarak görülebilir. İngilizler düşmanlarını karalayıp, harbin yönünü değiştirmekte oldukça mahirdiler. Almanya’ya karşı yaptıkları faaliyetler Amerika’yı sözde “gaddarlara” karşı savaşa çekmek amacıyla kurgulanan bir araçtı. Türklere karşı yapılan propaganda ise yine Türklerin gaddar birer katil olduğu noktasında yerleşik bir düşünce ekiyordu. Ancak Almanlara karşı yapılan bu propaganda faaliyetleri sonraları savaş sırasında mübah olarak görülecekti. Ancak Türklere karşı yürütülen propaganda böyle algılanmadı. Bryce’in Almanlara yönelik suçlamaları İngiltere’deki Belçikalı mültecilerin İngiliz ve müttefik görevlilerine yapmış oldukları ifadelere yaslandırıldı. Ancak bu açıklamada bulunan kişilerin, ailelerini korumak düşüncesiyle isimleri gizli tutuldu. Yine bu isim gizlenmesinin de nedenleri hiçbir zaman paylaşılmadı. Bryce’in Ermeni raporu da benzer bir mantık üzerine kurguluydu. Bryce, raporunu Osmanlı Devleti’nde adı kesin olarak belli olmayan bir takım kaynaklara dayalı olarak hazırlamıştı. Öyleki bütün İngiliz propaganda dökümanlarında olduğu şekliyle Bryce ve Toynbee’nin çalışmalarında da bir tek Müslümanın ölümü/öldürülmesine tesadüf edilmiyordu. Ölenler Ermeniler ve Asyalı Hristiyanlardı. Kaynaklara detaylı olarak göz atıldığında, Türk zulmü ana kaynaklarının Amerikalı misyonerler ve Ermeniler olduğu açıkça görülmektedir (McCarthy 2001: 480)

Belirtilen kaynaklara dair, Kilikya’dan Ermeni bir mültecinin, ayakkabısının içinde Osmanlı sınırları dışına çıkardığı 3/6 Ağustos 1915 tarihli mektupta, göç yollarında korkunç bir vaziyette bulunduklarını sağ kalanların ise ıstırap çığlıklarını ulaştırmak için bu mektubu yazdığını, bunu da aceleyle ve gizli bir şekilde yaptığını belirtiyor. Bu çığlıkların Ermenistan’dan duydukları son çığlıklar olduğunu ve

Ermenilerin yok edildiğinden bahsediyor. Bu mektubu yazarken, orada 10.000'den fazla kadın ve çocuğun bulunduğunu, çocuklarının yaşlarının küçük olduğunu ve birçok kez yağmaya maruz kaldıklarını ifade ediyor. Ayrıca aç ve çıplak bir şekilde yollarda yürüdüklerini hükümetin onlara yiyecek olarak bir lokma ekmek verdiğini, bunu da sadece bir kaç kişinin bir defadan fazla aldığını söylüyor. Yola çıkarken 1.000 kişi olduklarını ancak sadece 400'ünün düşünülen noktaya ulaştığını, ölmeyip sağ kalanların ise yüzde 60'ının hasta olup hemen geri gönderilmeleri gerektiğini beyan ediyor. Ancak geri gönderilenlerin bile hayatta kalıp kalamayacağını garantisinin olmadığını yazıyor. Aylardır yollarda olan bu insanların çoğu kez saldırıya uğradıklarını yağmalandıklarını mektubuna ekliyor (Bryce ve Toynbee 2005:166). Bu mektupta da görüldüğü gibi belirtilen ifadelerin kime ait olduğu açıkça belli değildir. Oldukça muğlâk ve abartılı ifadelerle tehcirin insanlık dışı bir işlem olduğu propaganda edilmektedir. Elbette Bryce ve Toynbee'nin böyle bir yazıyı savaş sırasında kaleme aldığı düşünüldüğünde, mektubun inandırıcılığı kendiliğinden ortadan kalkıyor.

Wellington House, Bryce'in bu raporunu diğer başka propagandalar için kaynak ana kaynak olarak kullandı. A.P. Hacobian'ın "Armenia and the War" adlı kitabına Bryce bir önsöz yazmıştı ve kitabın %12'si raporlara dayanan alıntılardan meydana geliyordu. Bu kitap aslen İsfahanlı olan, fakat artık İngiltere'de yaşayan vatansever duygularla dolu bir kişinin eseri olarak kaleme alınmıştı, Germany, Turkey and Armenia isimli kitabın ne yazarı ne de editör hakkında bir bilgi yoktur. Kitaba bakıldığında, bazıları Bryce raporundan alıntılar geriye kalan kısımlarda da ismi belli olmayan kişilerin (Bayan O, Alman bir görgü tanığı, iki İsviçreli kadın gibi) anlattıklarından yola çıkılarak alıntılar yapılmıştı. Kitabın dikkat çeken tarafı ise, sadece Osmanlı genelkurmayının bilmesi muhtemel olan bilgilerin ve gerçek olmayan kararların yer aldığı "Müslüman Askerlerinin Raporları" isimli iki kısa raporun bulunduğu bölümdü. Burda bahsi geçen askerlerin Ermenilerin öldürülmesi için, hatta bir askerın şeyhülislam tarafından emir verildiğine dair gerçek dışı yazılar yer almaktaydı (McCarthy 2001: 482).

Toynbe, Türklere karşı kendi adını kullanarak üç kitap yazmıştır, bu kitaplar, Armenian Atrocities: the Murder of a Nation, The Murderous Tyranny of the Turks ve

Turkey: a Past and a Future. Armenian Atrocities adlı kitabında ise Bryce Raporu'ndaki kanıt ve delilleri özetlemiş, fakat iddialarını doğru kılmak maksadıyla “Kahire'den Telgraflar” veya “New York'taki Ermeni yayınlarına gelen mektuplar” gibi deliller kullanarak Almanları günah keçisi ilan etmek için oldukça çaba sarfetmiştir (McCarthy 2001: 482-483). Ayrıca “Turkey: a Past and a Future”da da bütün bu kargaşanın müsebbibi olarak Almanları göstermiş ancak Ermenilerin ölüm emrini verenlerin onlar olmadığını belirtmiştir. Kitaptaki bir harita dikkat çekmektedir. Söz konusu haritada Doğu Anadolu'daki nüfusun dörtte üçü Müslüman olmasına karşın, bölgenin tamamında Ermenilerin olduğu ileri sürülüyordu. Toynbee'nin verdiği bu bilgi açık bir propagandadan başka bir şey değildir. Gerçekten de Türklerin gerçekleştirildiği iddia edilen sözde soykırım hikâyelerinin doğruluğu kabul edilse bile, Müslümanların maruz kaldıkları soykırımla ilgili haberler çok azdır bu da aslında bize propagandanın hem tek taraflı hem de seçilerek yapıldığını gösterir. Ancak İngiliz propagandasının o dönem için hedef olarak seçtiği kişiler I. Dünya Savaşı ve Orta Doğu hakkında bilgi sahibi olan kişiler değildir. Amerikalıların ve İngilizlerin okuduğu haberlerin tamamı aslında misyonerler ve İngilizler tarafında hazırlanan propagandalardır. İngilizler hedeflerine ulaşmayı başarmışlardır. Çünkü bu yazıları okuyanlar tamamına inanmışlardır (McCarthy 2001: 483). İlginç olan bir diğer gerçek ise Türklere karşı yapılan bu propagandaya, günümüz kitaplarında yer verilmemesidir. İngiliz propagandasını hazırlayanlar Almanlara yaptıklarının aynısını Türklere de uygulamışlardır. Ancak bugün bunu, kimse dile getirmemektedir. Almanlara karşı yapılan propaganda sonradan kınanmıştır. Ama Türkler için kullanılan suçlamalar bugün hâlâ devam etmektedir. Bryce'ın neredeyse gerçekliği kabul edilmiş olan ünlü Ermeni Raporu söylenilenlerin gerçek olduğu ileri sürülerek devamlı olarak basılmaktadır. Bryce'ın Alman Raporu kütüphanelerde unutulmuşken ve gün yüzüne çıkarılmazken, Ermeni Raporu tam manasıyla “güvenilirliği tam olarak kabul edilmiş bir kaynak” olarak yerini almıştır. Birinci Dünya Savaşı hakkında yazılan kaynaklarda ya da sözde soykırımın baz alındığı yayınlarda, neden yazıldığına bakılmaksızın, bu raporlardan bahsedilip düzenli şekilde atıfta bulunmaktadır (McCarthy 2001: 483). Bu raporlar haricinde kullanılan başka kaynakların dağıtım şekli, türü ve içeriği de dikkat çekmektedir.

İngilizlerin savaş boyunca hazırladıkları propaganda beyannamelerinde, savaşın başlamasının gerçek sorumlusu olarak Almanya'yı işaret ettiklerine yukarıda da değinmiştik. Ancak bu sorumlulukta müttefiklerinin de payı olduğu belirtilmektedir (Avşar 2004: 49). Bu sebepten dolayı propaganda metinleri hem Almanya'yı hem de Osmanlı Devleti'ni eleştirmekten geri kalmamıştır. İngiltere bu propagandayı uygulamak için birçok vasıta ve yöntem kullanmıştır. Birinci Dünya Savaşı süresince, gerek İngilizler gerek Osmanlı Devleti, yapmış oldukları propaganda faaliyetlerinde, genelde broşür, beyanname ve mektup kullanmışlardır. Hem uçaklar hem de balonlar aracılığıyla iki tarafta birbirlerinin savaş alanlarına ve özellikle de cephelere bol miktarda propaganda beyanname ve broşürleri atmışlardır (Sarısaman 1999: 5-6). İngilizlerin hazırlamış oldukları ve Türk esirlerin fotoğraf ve parmak izleriyle de desteklenen beyannamelerde, esirlere çok iyi davranıldığı ve oldukça rahat oldukları belirtilerek, askerin cepheden çekilerek iltica etmeleri için ikna etmeye çalışılır. Servet Avşar, bu durumun 5.Türk Ordusu bölgesine Türkçe ve Arapça olarak yazılmış beyannamelerde açıkça görüldüğünü yazar (Avşar 2004: 55). 28 Nisan 1915'te Gelibolu Yarımadası'nda 3. Kolordu bölgesine ve 5 Haziran'da da Şimal Grubu Komutanlığı'na bağlı 57. Alay siperlerine atılan beyannamelerde, bu konulara değinilerek şöyle denilmektedir:

“Ey Türk kardeşlerimiz! İngilizlerin, aldıkları esirlere kötü muamele ettikleri ve hatta kestikleri hakkında çıkarılan rivayetler Almanların yalanlarıdır. Esir düştükleri zamanda aç, çıplak, perişan olan Osmanlı askerlerine İngiliz Hükümeti tarafından fevkalade iyi bakılmıştır. Mezûr yalanlara kulak vermeyip esir düşmüş arkadaşlarınızın refahına siz de iştirak ediniz.”

Müttefikler, sanki Osmanlı esirlerinin ağzından yazılmışçasına abartılı ifadelerle çok rahat olduklarını, huzurlu ve iyi bir hayat yaşadıklarını ifade eden mektuplarla propagandalarında yer vermişlerdir. 27 Mayıs 1915 tarihinde Şimal Grubu bölgesine atılan bir beyanname, buna en güzel örneklerinden biridir. Siperlerdeki Türk askerlerine hitaben yazılan bu mektupta, sevgili arkadaşlar ve kardeşler diye cümleye başlayıp samimi bir dille giriş yapıp, mektubun inandırıcılığını kuvvetlendirmişler ve Almanların hatırı için süren bu savaş alanından uzaklaşıp, İngilizlerin yanında bulunmaları gerektiğini söylemektedirler. Bunun yanında keyiflerinin yerinde olduğunu ve oradaki

konforu ifade etmek adına, İngilizlerin onları güzelce doyurduğunu temiz su verdiklerini hatta tütün vb. her isteklerini yerine getirdiklerini yazmaktadırlar. Oraya yaralı olarak gelenlerin bile devlet hekimi tarafından tedavi edildiğini, çalıştırdıkları askerler için de ücret ödendiğini dile getirmektedirler (Avşar 2004:56).

Yine İngilizler tarafından düzenlenen bir İngiliz imzalı mektupta şunlar yazılıydı:

“Ne zaman ateşkes yapacağınıza hayret ediyorum. Bu elem verici savaştan ne zaman kurtulacağız. Ateşkes yapıldığı zaman bilirsiniz biz İngilizler, savaştan sonra, size zindelik kazandıracağız. Çünkü siz Türkler, en büyük kahramanlar gibi yiğitlik ve yararlılık gösterdiniz. Ancak kamu yararının eski haline getirilmesi için savaşı sona erdirmenizi dilerim. Biz Türkleri severiz. Biz sizlere şimdi yaptığımızdan daha çok ferahlık verebilme gücündeyiz. Durum bundan başka bir şey değil. Savaş durumunun sürmesi ya da sürmemesi görüşünüze bırakılmıştır”(Avşar 2004:57).

Nil Nehri kenarında esirlerin bulunduğu kamptaki hayat adeta mükemmel bir şekilde betimlenmiş ve sanki tozpembe bir tabloyla bu yaşama özendirilmek istenmiştir. Bunlar propaganda aracı olarak kullanılan, Gelibolu Yarımadası’ndaki Türk siperlerine atılan beyannamelerdir. Bu esirlerin bağlı oldukları birlikler ve isimleri de ilave edilerek, gayet mutlu, neşeli, sazlar eşliğinde âlem yapan, birbirleriyle sarmaş dolaş halde olan, adeta bir çiçek bahçesindeymiş gibi sofralarda yemek yiyen fotoğraflar basılarak, Türk tarafına atılmıştır. Böylelikle iltica etmeyenlerin neler kaçırdıklarını farketmeleri amaçlanmıştır (Avşar 2004: 58).

Türk cephelerine atılan beyannamelerde, fotoğrafların altında Türkçe ve Arapça veya her iki dilin birlikte kullanıldığı görülmektedir. Aynı şekilde, Türk Genelkurmayı da beyannamelerde fotoğraflardan faydalanmıştır. Özellikle, Enver Paşa’nın tespit ettirdiği, Türk zaferleriyle ilgili fotoğraflar Viyana’da üstün bir baskı tekniği ile Osmanlıca, Arapça ve Almanca alt yazılı olarak bastırılmıştır. Celal Esad Bey, bu iş için Viyana’ya gitmek üzere görevlendirilmiştir. Beyannamelerdeki bu fotoğrafların, genellikle karşı tarafın askerlerinin savaşma gücünü ve azmini yok ederek, ilticaya teşvik etmek amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Bu durum özellikle Türk cephelerine

atılan ve İtilaf devletlerince düzenlenmiş olan beyannamelerde açıkça ortadadır. Fotoğraflarda, rahat ve huzur içinde oldukları kolaylıkla anlaşılabilecek, sigara ve nargile içen, eğlenip gülen, dümbelek, darbuka, saz-zurna, tef çalan, tespih çeken Türk esirleri resmedilmektedir. Çoğu zaman bu resimleme de abartıya da kaçılmaktadır. Örneğin, sandalyeye ters oturarak nargile içen, esir kıyafetleri dışında sivil kıyafetler giyen (adeta Osmanlı külhanbeyleri gibi giydirilen), bir manav dükkânındaymışçasına bol sebze ve meyve ile birlikte çekilmiş resimleri ve alt yazıları mevcut beyannameler de mevcuttur. Ayrıca, bu beyannamelerdeki fotoğraflarda, çok temiz ve sağlıklı denebilecek şartlardaki kamp karargâhı, koğuşlar ve yatak takımları gösterilmiştir. Türk esirleri, kamptaki Sahra hamamlarında peştamallı olarak ve duş alırken resmedilmiştir. Cephede, düşmanın kendi müttefiklerinin veya tarafsız toprakları üzerinde şüpheli emeller beslediği fikri ekilerek düşman ile müttefikleri arasına nifak tohumu ekmek, propaganda yapılırken ele alınan konulardan biridir. Ortak çarpışılan cephelerde, başarısızlıklardan faydalanılma yoluna gidilmektedir. Böylece müttefiklerinin arasının açılmasına gayret gösterilmektedir (Avşar 2004: 60-61).

Yukarıda bahsedilen propaganda beyannameleri ve içerikleri hariç, Başbakanlık Osmanlı Devlet Arşivinden alınan belgelerde de, İngiliz propagandalarının, bir başka yüzü ortaya çıkmaktadır. 6 Ocak 1915 tarihli bir kayıta, Mısır ahalisinden bazılarının Hicaz ve Suriye sahiline çıkarak İngiliz idaresi ve Mısır'daki bazı siyasi fırkaların lehinde propagandada bulunduklarından Mersin'den itibaren Yemen sahiline kadar olan kıyıya Mısırlı yolcu çıkarılmasının geçici olarak men edildiği ve yalnız Mısırlılara ait olan bu yasağın Amerika ve İtalya sefaretlerine tebliğ buyrulması talebi yer alır (HR.SYS. 2405:39). 16 Ekim 1916 tarihli bir başka kayıta İngilizlerin Kıbrıs'ta açtıkları propaganda okulunda yetiştirilenlerin Osmanlı Hükümeti'ne karşı isyan çıkarmak üzere Anadolu ve Suriye'ye gönderileceklerine dair bir bilgi mevcuttur (HR.SYS. 2427:13). Burada görüldüğü üzere İngilizler sadece beyannameler aracılığıyla değil, doğrudan amaçlarına yönelik ajan yetiştirmişlerdir. Propaganda yolundaki emellerine ulaşmak pahasına her yönteme başvurmışlardır.

Buna bir diğer örnek kayıt ise 13 Kasım 1916 tarihli olandır. Bu belgede Kıbrıs'ın İngiltere tarafından ilhak edilmesi üzerine buradaki Kadı Ali Rıfat ve Evkaf

Memuru Musa İrfan efendilerin İngiliz Hükümeti'ni tebrik etmeleri, bütün adayı dolaşarak Osmanlı memur ve tebaasına İngiliz idaresinin propagandasını yapmaları, İngilizlerin önce kadılığı lağvetmesi sonra şeri mahkeme kurup başına Rıfat Efendi'yi getirmesi, Rıfat Efendi'ye Şeyhülislamlik tarafından geçmiş maaşlarının ödenmesi, Dahiliye Nezaretinin adadan kaçanlardan yaptığı soruşturma üzerine Meşihat makamına yazı yazdığı, Rıfat Efendi'nin kaydının silindiğine dair Şeyhülislam Musa Kazım'ın tahrirati anlatılmaktadır (HR.SYS. 2428:13). Bu belgeden de anlaşılacağı üzere, İngilizler cephedeki Osmanlı askerlerini beyannamelerle ikna etmeye çabalarken, yerli halkı da İngiliz hâkimiyeti ve Osmanlı Devleti'nin savaştan çekilmesi konusunda ikna etmeye çalışmaktadır. Bunun içinde bölgenin ileri gelenleri ile işbirliği halindedirler.

İngilizler Osmanlı topraklarının her yerinde faaliyet içindedirler. 24 Ekim 1918 tarihli bir başka kayıt buna bir diğer örnektir. Bu kayda göre, Tebriz'de İngilizler lehinde propaganda yapan İranlı şahsiyetlerin ihtiyatlı tedbir olarak Dokuzuncu Ordu tarafından oradan çıkarılarak Kars'a getirildikleri ve İran'a geri iadelerinin uygun görülmediği anlatılır (HR.SYS. 2341:53).

Çanakkale'de de boş durmayan İngilizler, Osmanlı askerleriyle Alman askerlerinin arasını açmaya ve Alman komutasına karşı nefret ve kin duygularını işlemeye çalışmışlardır (Avşar 2004: 61). Müttefikler propagandalarında yine esir Türk askerleri ağzından yazılmış mektupları kullanıp, cephedeki askerin pişman olmasını sağlayarak ve kafasını karıştırıp savaştan vazgeçirmeye çalışmaktadırlar. Yine sanki Türkler yazmışçasına bir mektup yazarak, Türk askerinin ülkesi için savaşmaya geldiğini ama, bu harpte Osmanlı Devleti'nin bir çıkarı olmadığını, sadece Almanların menfaatleri için olduğundan dolayı, savaştan çekilip, boş yere Almanlar için savaşmanın anlamsız olduğunu belirtmişlerdir. Bu sayede Almanlarla ilişkilerinde bir sorunu bulunmayan Türk askerin, esir düşmüş silah arkadaşlarını kullanarak, Almanlarla aralarında bir sorun yaratarak harpten vazgeçirmek istemişlerdir. Türklerin vatan ve millet duygularının kuvvetli olduğunu bilen İngilizler bu duygulara hitap ederek onların Almanlarla aralarını açmayı hedeflemişlerdir. Böylece Almanların yayılmacı ve güvenilir olmayan bir müttefik olduğu düşüncesi işlenmiştir (Avşar 2004: 62-63).

Bu konulara dair yine bir Türk esirin ağzından yazıldığı anlaşılan “Silah Arkadaşlarımızdan Bir Türk” başlıklı mektupta şöyle ifadeler yer alır, bende yıllarca sadece Türklük duygusunun verdiği coşkuyla sizlerle yanyana savaştım. Kafkasya’dan Romanya’ya kadar çıplak ayakla kanlı izlerin peşinden gittim ancak anlamsız olan bu durumdan usandım. Almanlar bizim kanımızı emmekte ve bizi kurban olarak kullanmaktadırlar işte ben bu durumdan da sıkıldım. O yüzden şu anda köyümden uzaklarda olup, sizleri düşünerek sizinle beraber yitip giden ülkem için ağlıyorum demektedir (Sarısaman 1999: 63).

İngilizler, Türk askerlerinin evlatları ve eşleri üzerinden propaganda yaparak en hassas noktalara değinmişlerdir. Onlarla birlikte rahat günler cephede hatırlatıldığı zaman, askerlerin ne gibi duygularla dolduğunu, neler hayal ettiklerini tahmin etmek oldukça zordur. Bunu çok iyi bilen İngilizler, Çanakkale’de Türk askerine karşı yaptıkları propaganda beyannamelerinde bu mevzuyu bilhassa kullanmışlardır (Avşar 2004: 68). Ülkenin sorunları da zaman zaman düşman tarafından cephede nifak tohumları ekmek amacıyla kullanılmaktadır. Çanakkale Savaşlarında, iç siyasetteki mücadelelerle, politik kavgalar propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Özellikle komuta kademesindekilerin, aralarını açmak için İktidarda olan İttihat ve Terakkiye karşı, ancak Hürriyet ve İtilaf Partisi’ndeki subayların beğenisine sunulacak tarzda propaganda yapılmaktadır. Askeri demoralize etmek maksadıyla, Osmanlı ülkesindeki genel çerçeveden ve diğer cephelerdeki başarısızlıklardan da bahsedilmiştir. Çanakkale Cephesi’nin dışındaki cephelerle ilgili olarak kurgulanan ve gerçek dışı bozgun, yenilgi vs. gibi haberlerle askerin savaş direncinin kırılması hedeflenmiştir (Avşar 2004: 70-71). İngilizler, Osmanlıların cihad-ı mukaddes ilan ettiğini söyleyerek propagandalarında kendileri ile savaşmalarının beyhude ve aynı zamanda haklı bir tavır olmadığı konusunu işlemektedirler. İngilizler kendilerini Müslümanların koruyucusu olarak atfedip, aynı şekilde Müslümanlar tarafından sevmeye layık bir devlet olduklarını, 2 Haziran 1915’te 57. Alay bölgesine atılan, bir bildiride şöyle anlatılmaktadırlar:

“İngiltere Devleti’nin himayetperverane ve idare-i ahraranesi sayesinde bugün milyonlarca ehl-i İslam asudane bir ömür geçirmekte ve bunlardan binlerce dilaveran, bize karşı besledikleri şükran ve ubudiyeti ispat için gönüllü olarak sancağımız altına

girerek bizimle beraber muhaliflerimize karşı cansiparane harp etmektedirler” demektedirler. İngiltere, ayrılıkçı fikirleri beslemek maksadıyla hem Müslümanların hem de sadece onların değil Hintli ve Mısırlı Müslümanların da koruyucusu devlet olduklarını, anlatan ifadelerle yer vermişlerdir. Oldukça içten ve duygulu bir şekilde hazırlanılmasına özen gösterilen bu beyannamelerle İngiltere’yi övüp, aynı zamanda Çanakkale’de bulunan Müslüman Türk askerlerine tesirde bulunmak istemişlerdir (Avşar 2004: 80).

Diğer taraftan beyannamelerde, İttihat ve Terakki liderleri ile halkın yaşantısı arasındaki farklılıklar da ortaya konulmakta ve halkın fakirleştiği, bu yüzden evini, elbisesini satmak zorunda kaldıklarını, ama İttihatçıların pırlanta ve elmaslar içerisinde yüzdükleri iddia edilmektedir (Sarısaman 1999: 34). İttihat ve Terakki Hükümeti bakanlarının yağ, un, şeker ticareti yaptıkları ve kasalarını doldurmakla meşgul oldukları belirtilmekte ve *“Siz canınız dışınızda, köyünüzde aileniz perişan, aç, susuz harp ederken öbür tarafta âlem ticaretiyle hırsızlığıyla meşgul”* diye suçlanmaktadır (Sarısaman 1999: 34). Bunlarla birlikte İngiliz propaganda beyannamelerinde Osmanlı Devleti’nin gerçek düşmanlarının Almanlar ile İttihat ve Terakki Partisi olduğunun altı çizilmiş ve halka, İttihat ve Terakki boyunduruğundan kurtulmaya çalışarak isyan etmeleri konusunda telkinlerde bulunmuşlardır. Bu beyannamelerde, Türk askerlerine de seslenilmiş ve ülkeyi Alman hâkimiyeti altına sokmak isteyen İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Almanlar için artık savaşmamaları, İtilaf kuvvetlerine iltica etmeleri istenilmiştir. İngilizler iltica eden Türk esirleri kendi memleketlerine göndereceklerine dair vaatlerde bulunmuşlardır (Avşar 2004: 89).

İngilizler, Türklerde Alman düşmanlığı oluşturmak için beyannamelerinde, sıkça Almanlar hakkında olumsuz ifadelerle yer vermişlerdir. Beyannamelerde, Osmanlı tebaasının harpten dolayı aç ve sefil bir şekilde yaşamlarını idame ettirdikleri, çocuklarında çoğunun bakımsızlıktan öldüğünü, buna ilaveten bütün un, hububat, zeytinyağı ve gıda maddelerini Almanların vagonlarla ülkelerine gönderdikleri propaganda konularında yerini almıştır. Osmanlı ülkesinin Alman sömürgesi haline gelmiş olduğu iddia edilmekte, cephedeki askerin anne, baba ve çocukları ölürken Almanların Türkiye’deki yiyecek maddelerini ülkelerine taşıdıkları ifade edilmiştir.

Kıtlık nedeniyle meydana gelen çocuk ölümlerinden Almanya'nın sorumlu olduğu belirtilerek, cephedeki askerin bu ülkeye kin ve nefret beslemesi amaçlanmıştır (Avşar 2004: 93). Bir beyannamede, Almanların, hükümet dairelerinde, iskelelerde, şimendifer işletmelerinde, fabrikalarda kısacası mali ve stratejik açıdan önem arz eden yerlerin tamamında yönetimi ele geçirdikleri belirtilerek, şu ifadelere yer verilmektedir:

“Siz biçare ana kuzuları, Filistin siperlerinde kan, ter döküyorsunuz. Canınızı feda ediyorsunuz. Halbuki Almanlar İstanbul'da bütün idareyi kendi eline almışlardır.”

Bütün bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, İngiliz propaganda beyannamelerinde, Almanların Osmanlı ülkesini sömürge haline getirmek için çalıştıkları vurgulanmaktadır. Bu nedenle Osmanlı askerinin de asıl mücadeleyi, ülke içerisindeki Almanlara karşı yapması gerektiği propaganda edilerek bir de bu şekilde anlaşmazlığa sürüklemeye çalışmışlardır (Avşar 2004: 95).

Buradan hareketle İngiliz Propaganda örgütünün ana amacının Türkleri ve Almanları dünya kamuoyu önünde aşağılamak amacı olduğu gözlerden kaçmamaktadır. Almanların Türklerin yanında yer almasını, İngiliz propagandacıları özellikle Amerikan kamuoyuna pazarlamayı bilmişlerdir (Bayrakdar 2016: 141).

Sonuç olarak, İngiliz propaganda beyannamelerinde, Almanya'nın Türkiye'nin ilerlemesi için değil aksine çöküşü için çalıştığı kaydedilerek, bu ülke ile ilişkilerin kesilmesi ve Almanların Türkiye'den kovulması düşüncesi ekilmiştir. İngiliz propaganda beyannamelerinde, Türkiye'nin idaresinin Almanların eline geçtiği, Alman subay ve memurlarının Türkiye'deki üst düzey memuriyetlerde görev aldıkları, Türk görevlilerin ise Almanların yanında hizmetçi durumunda olduklarını öne sürmüşlerdir. Ayrıca Osmanlı askerlerinin Almanların çırağı gibi, Alman bataryalarının tamiri, gözetleme yerlerinin yapısı vs. işlerde çalıştırıldıkları da ifade edilir. Yine Alman subaylarının Türk subaylarını, Alman askerlerinin de Türk askerlerini küçümsedikleri ifade edilmiştir. Bir Alman mülazım-ı sânisinin değil bir Türk yüzbaşıyla, Türk binbaşı ile bile aynı vagona seyahat etmeye tenezzül etmediği, aynı şekilde Alman erlerinin de Türk erleriyle yan yana seyahat etmek istemedikleri ifade edilerek, “ölmeye gelince ayrı gayrı yok da yiyip içmek, oturup kalkmaya gelince neden var?” diye sormaktadır (Avşar 2004: 97). İngiliz propaganda beyannamelerinde, Türk ordusunda Alman yönetiminin

devam etmesine rağmen, Filistin yenilgisinin bütün sorumluluğunu Alman gazeteleri, Türk komutanların üzerine atmaktadırlar. Bu durum, Almanların ikiyüzlülüğüne bir örnek olarak gösterilmiştir. İngiliz propaganda beyannamelerinde işlenen bir diğer konu da, Alman askeri ıslahat heyetinin de Osmanlı ordusuna hiçbir yararı olmadığı ve bu heyetin ülkeye gelmesinden sonra sekiz yüz bin askerin hastalık ve yaradan kaybedildiği, Almanlardan beklenen yardımların alınmadığı gibi, Osmanlı Devleti'nin Almanlar tarafından kullanıldığıdır (Avşar 2004: 98-99).

İngilizlerin Osmanlı ile Almanlar arasını açma teşebbüsleri savaş boyunca sürüp gidecektir. Bunun için de İngilizler, propaganda malzemelerini ara ara cephe ve cephe gerisine atmaktan vazgeçmeyecektir. Elbette Osmanlı askeri erkânı da buna karşı hazırlıklıdır. Örneğin İstanbul semalarına bıraktıkları, ancak ormana düşen bir gazeteyi paçavra olarak değerlendiren Bâbîâli, bu propaganda aracının Türkleri etkileyemeyeceğini anlatmaktadır. (Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi-1 2013: 311)

İngilizler tarafından Osmanlı Devleti'ne yönelik olarak hazırlanan propaganda beyannamelerinde işlenen konular ve kullanılan üslup özenle seçilmiş olup, dikkat çekmesine önem verilmiştir. Özellikle de beyannamelerde kullanılan ilk cümlelerin okuyucuda sonuna kadar okuma isteği uyandırması için daha özenli seçilmiştir. Bu cümlelerde genellikle Türk milletinin dini, tarihi ve toplumsal değerleri ön plana çıkmaktadır. Örneğin, “*Osmanlı Asker Biraderlerimize*” başlığını taşıyan bir beyanname, 9 Temmuz 1917 tarihli ve “*Türk Asker Arkadaşlarıma*” başlığını taşıyan beyanname örnek verilebilir. 13 Haziran 1917 tarihinde de 3. Ordu ve 1. Kafkas Kolordusu bölgelerine atılan Arapça beyannamelerde, “*Bin senelik uykudan uyanınız.*” cümlesi ile başlangıç yapılmakta ve Arap milliyetçiliği fikir ve Türk düşmanlığı konusuna vurgu yapılmaktadır. Yine İngilizler tarafından hazırlanan ve Türk cephesine atılan, “*Masum Osmanlı askeri niçin harp ediyorsun?*” başlığı taşıyan beyannamede, Ey asker, diye başlayarak sanki seslenircesine bir ifade kullanarak düşünmeye davet ettiklerini belirten cümleyle başlayıp son derece düşündürücü sorular sormaktadır. Şöyle ki, Padişah için mi? İslamiyet için mi? Hanedan-ı Ali-i Osman için mi? yoksa ülkenin istiklali için mi? savaşıyorsunuz şeklindeki sorulara yer vermişlerdir.

Bu sorular, toplumsal değerlere zarar verilmeden cevaplandırılmakta ve olumsuz bir yargıya varılmaktadır. Sonuçta da savaşın anlamsız olduğu vurgulanmaktadır. Genelde bütün beyannamelerde Osmanlı askerinin savaştan çekilmesi ve iltica etmesi fikri son bölümde yer almakta, bu konuda bir çağrı yapılmaktadır (Avşar 2004: 103-104).

Bütün bu propaganda beyanname ve belgelerinin incelenmesinden çıkarılan sonuç ise, İngilizlerin hazırlayıp dağıtmış oldukları bütün propaganda beyannamelerinin, modern anlamda hazırlanmış olmasıdır. “Teslim” değil, “bize iltihak”tan bahseder, tehditkar veya ultimatom taşıyan sözlerden değil, ikaz, öğüt dolu sözlerden oluşur. Osmanlı askerlerini “korkak”, “hain”, gibi nahoş ve tahrik edici sözlerle değil, bütün ümitlerin kaybolması ve yapılan haksızlıklar nedeniyle zorunluluk gereği yapılması en makul işi yapan kahramanlar olarak niteler. Osmanlı askerlerinin yapabileceğinin ötesinde bir şeyler hiçbir zaman istenmemektedir. Yapılan her propagandada, hem doğru olmasına hem de akla yakın olmasına özen gösterilmektedir (Avşar 2004: 109).Çoğu zaman, seçilmiş olan doğrular söylenmektedir. İşlerine gelmeyen ve hoş olmayan doğrulardan hiçbir zaman bahsedilmemektedir. Propaganda belgelerinde siyasi ve askeri faaliyetlerde sıkı bir işbirliği gözlemlenmektedir. Hedef hiçbir zaman tehlikede bırakılmamaktadır. En iyi ve çok istenen haberleri vermek suretiyle güven telkin edilir ve hedef kitlede bir ilgi uyandırılır. Propagandaların genelinde bir öğreticilik dikkati çeker. Ülkenin içinde bulunduğu mevcut durum ve durumdan kurtuluş yolları sorular sorulmak suretiyle, okuyucusunun (hedef kitlenin) bilgisini artırma yolunda, onun menfaatine hizmet eder şekilde davranıyormuş gibi görünerek bir “vatanperver” edasıyla yazılmış insan haysiyet ve şerefine kabul etmeyeceği teklif ve ifadelerden kesin bir şekilde kaçınılmıştır. İngilizlerin hazırlayıp Osmanlı cephelerine attırdıkları beyannameler hem içerik hem de teknik açıdan sıralandığında şu hususlar dikkati çeker:

1. *“Dikkat çekmek için büyük özen gösterilmiştir.*
2. *İlgi uyandırmak için kulağa hoş gelecek ve Osmanlı askerlerinin duygularına doğrudan hitap edecek güncel başlıklar ve cümleler seçilmiştir.*
3. *Bu başlıklar ve giriş cümleleri seçilirken, arzu uyandırmak ve hedef kitlenin (Osmanlı askerlerinin) beyannameyi sonuna kadar okuması amaç edinilmiştir.*

4. *İstenen harekete sevk edilmek için öğretici olmasına özen gösterilmiştir.*
5. *Propagandalarda kullanılan ifadeler sade ve Osmanlı askerlerinin anlayabileceği şekilde özlü ve anlamlı sözlerden oluşmaktadır. Bu amaçla kısa ve güven verici ifadelerle Osmanlı askeri üzerinde mutlak bir davranış değişikliği getirici bir sadelik ön plana çıkarılmıştır.*
6. *Vatan, millet, namus, şeref gibi kelimelerle “namuslu vatan”, “şerefli millet”, “ey Osmancığın temiz ve asil evlatları, “ey vatan dindaşlarımız ve asker kardeşlerimiz”, “kardeşlerimiz”, “ey suçsuz askerler”, “ey saygıdeğer askerler” vb. gibi yaldızlı ifadelerle, hedef kitle yani Osmanlı askerleri devamlı bir suretle tahrik edilmektedir.*
7. *İngiliz menfaatlerine engel olan inanç ve kanaatlerin yok edilmesi ve zayıflatılması ki, bu durum beyannamelerde, “Alman taraftarlığı ve İttihat Terakki Partisi idaresine derhal son vermesi ve onun yerine hemen İngiliz politikası doğrultusunda devam eden bir çizginin izlenmesi” belirtilmektedir.*
8. *Yine propaganda belgelerinde, Osmanlı askerlerinin ve herkesin kabul gördükleri kıstasların aynen kabul edilerek, kendi menfaat ve görüşleri ölçüsünde, yeniden yorumlayıp uygulama alanına konulması amaç edinilmiştir.*
9. *Osmanlı askerlerinin hoşuna gidecek, onların alışkın oldukları duygu, düşünce ve ifadelerin “herkes bunu böyle kabul ediyor ve bu şekilde hareket ediyor. Bunun aksi hatalıdır ve zarar vericidir” tezine uygun ifadelerin kullanılmasına özen gösterilmiştir.*
10. *İma yoluyla da olsa müttefikleri (özellikle yenilgilerden dolayı) muhtelif bölgeler halkını dini, siyasi ayrılıkları ve azınlıkları birbiri aleyhine tahrik etmek suretiyle genel bir karışıklık huzursuzluk ve güvensizlik yaratmak amaçlanmıştır (Avşar 2004: 110-111). Bütün bunların sağlanması için de;*
 - a. *Beyannamelerde yapılan propagandalarda cevabı kendisi vermeden, arzu edilen cevabı Osmanlı askerlerinin bulmaması için uygun ve düşündürücü sorular seçilmiştir.*
 - b. *Örnekleme yöntemiyle olayların gelişimi ve muhtemel sonuçları gösterilmiştir.*

- c. *İslam'ın ve Osmanlı Devleti'nin menfaatlerine hizmet ettikleri ve Osmanlı askerlerinin duygularını paylaştıkları telkin edilmek istenmiştir.*
- d. *Hürmet edilen şahıs veya mefhumların desteğinden faydalanmak istenmiştir.*
- e. *Espriler ve gelişen gerekçelerle, İngiliz çıkarlarına uygun düşünceler aşlamak ve bu düşüncelere katılmayan yönetimi, (İttihat ve Terakki Partisi yönetimi,) “ülkenin mezarını kazmakla” suçlamakta ve “ suçta katılmamaları” için Osmanlı askerleri ikaz edilmekte ve kendilerine “iltica” etmeleri önerilmektedir. Böylece manası olmayan bu savaşın daha kolay şekilde neticeye ulaşacağını ve harpten çekilen askerlerin kendi memleketlerine ve ailelerine, çoluk ve çocuklarının yanlarına hemen gidebilecekleri hatırlatılmaktadır.*
- f. *Bu konuda kendilerine iltica eden Osmanlı askerlerinin yaşantıları, fotoğrafları ile birlikte desteklenerek anlatılmaktadır.*
- g. *İngilizlerin esirlere kötü muamele yaptıkları yolundaki Osmanlı askerleri arasında mevcut olan kanaate cevap vermek, bu iddiaların Osmanlı subayları tarafından uydurulmuş yalanlar olduğu karşı propaganda metodu ile ifade edilir. Yine savaştan sonra firarilerin cezalandırılacağı yolundaki Osmanlı subaylarınca yapılan propagandaların boş sözler olduğu, savaşta kimin yaralanarak ve zarurettten esir düştüğü veya firar ettiğini bilmenin ve böyle bir ayrımın yapılabilmesinin mümkün olmayacağı çoğu kez ifade edilmiştir. Yine esirin iadesinin, savaştan sonra taraflar arasında karşılıklı ilan edilecek olan genel affı takiben gerçekleştirilebileceği ve bu zamana kadar da mevcut yönetimin (İttihat ve Terakki Partisi'nin) iktidardan düşmüş olabileceği üzerinde durulmaktadır. Yine İngilizlerce hazırlanan ve cephelerimize atılan beyannamelerde, İstanbul gazetelerinde yer alan İngilizlerin Türk esirlere insanlık dışı bir muamelede bulundukları yolundaki haberlere de karşı propaganda ve yalanlama metodu ile cevap verilmektedir.”*

Bu beyannamelerde Türk esirlerine hiçbir zaman kötü davranışta bulunulmadığı, aksine hür ve mesut oldukları iyi bir hayat geçirdikleri anlatılmaktadır (Avşar 2004:

112). Bununla ilgili de “Bahtiyar Türk Esirleri” başlıklı bir metin de şu ifadeler önem arz etmektedir. Kahire yakınlarındaki esir karargâhını ziyaret eden bir adamın kendisini sanki cennetteymiş gibi hissedeceğini, üseranın oturmakta oldukları yerlerin oldukça geniş, temiz ve havadar mekanlar olduğunu, temiz yatak ve çarşafaların varlığının dikkat çektiğini, her üseranın çamaşırlarını muhafaza etmek maksadıyla yataklarının baş ucunda çantaların mevcut olduğunu, yemek kaplarının herkese özel olarak geldiğini ve mevsim şartlarına göre kıyafet verildiğini, aynı zamanda bolca et ve yiyecek maddesinin bulunduğunu, bunun karşısında şaşkınlığını gizleyemediğini, bunun esaret değil bilakis paha biçilemez bir mutluluk olduğunu ifade etmiştir (Sarısaman 1999: 65).

İngilizler yine aynı konu üzerinden Osmanlı Hükümeti’nin, gazetelere baskı ve sansür uyguladığını bu sebepten gazetelerin doğru haber yazmadıklarını iddia ederler. Hatta bunu biraz daha abartarak, Türk gazetelerinin denetiminin Almanların elinde bulunduğunu söylemekten de çekinmezler. Bir başka beyannamede ise, Osmanlı Devleti tarafından İngilizler eline geçen esirlere kötü davrandığı ve bu esirlerin katledildiği yolundaki iddialara fotoğraflama yöntemini kullanarak cevap verirler. *“Oldukça önemli sayıdaki Osmanlı askerlerinin kendilerine sığındığını (iltica ettiğini)”*, *“refah ve saadet içinde zamanlarını geçirdikleri”* anlatılıp, Osmanlı askerlerinden çoluk çocuklarını ve kendilerini dört gözle bekleyen ailesini düşünerek Almanların ve İttihatçıların kötü oyunlarına katılmamaları teklifinde bulunulur. Beyannamelerin hemen hepsinin sonunda, Osmanlı askerleri ilticaya davet olunur (Avşar 2004: 113). İngilizler, Osmanlı askerlerinin esir kamplarındaki yaşayışlarını gösteren fotoğrafları cephelere bırakmışlar, bu fotoğraflarda, topluca namaz kılan Müslüman esirler ve ibadethaneler özellikle gösterilerek oldukça rahat ve mesut oldukları izlenimi ve mesajı vermişlerdir. İngilizleri destekleyen Arap basınınca da fotoğraflarla, Osmanlı askerlerinin esir olmasına karşılık bir esirin yaşadığı gibi değil, lüks içinde yaşamlarını sürdürdükleri, sürekli olarak haber yapılmaktadır. Böylece Arap komisyonuna da İngilizlerin, İslam’a ve İslam dünyasında ne kadar saygılı oldukları, hizmetleri ve savaşın anlamsızlığı anlatılmak istenmiştir. İngilizler de Arap basınının bu haber ve yorumlarını, hazırlamış oldukları beyannamelerde kullanmışlardır. İngilizlerin ele geçirmiş oldukları esirlerin, Mısır, Malta ve Hindistan’da gerçek bir yazlık evinde gibi hayat yaşadıkları ve adeta

cennetteymiş gibi bir tatil yaptıkları son derece iyi muamele gördükleri açıklanmaktadır (Avşar 2004: 114-115).

İngilizler, esirlerin rahatlığı ve refahı konusundaki propagandalar dışında, hazırladıkları propaganda beyannamelerinde Almanya'nın yanında savaşa giren Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yenilgilerini anlatmaktadırlar. İtilaf devletleri yanında İtalya'nın harbe katıldığı ve Avusturya karşı yapılan savaşlardaki olumlu sonuçlar anlatılmaktadır. İlâveten beyannamelerde, Bulgarların hezimetinde de bahsedilmektedir. 14 Ekim 1916 tarihinde hazırlanmış olan bir beyannamede, 29 Eylül 1916 tarihinden itibaren, 2610 Bulgar askerinin esir alındığı, İngiliz kuvvetlerinin Serez-Drama şimendifer hattını keserek Serez'i topa tuttukları ve Bulgarların Manastırı boşalttıkları anlatılmaktadır (Avşar 2004: 120). Yine bir başka propaganda beyannamesinde, Şubat 1916 tarihi itibarıyla, Gelibolu cephesindeki 150.000 asker zayıyatı ile Mecidiye zırhlısı ve pek çok torpidonun kaybedilmesi ve Tüccar gemilerinin batırılması olayı anlatılır. 14 Ekim 1916 tarihli bir metinde ise İngiliz tayyarelerinin, Fırat mıntıkasındaki Şatra'da bulunan Türk askeri tesislerini başarıyla bombaladıkları ve hiçbir kayıp vermedikleri belirtilir. Ayrıca, Karadeniz'de 6.000 tonluk bir nakliye gemisine Ruslar tarafından el konulduğu ifade edilir. İngilizler tarafından hazırlanan propaganda beyannamelerinde, İngiliz tayyarelerinin başarıları da sık sık dile getirilmiştir. 1916 yılı içinde hazırlanan İngiliz propaganda beyannamelerinde, Filistin'deki Türk yenilgileri ayrıntılı bir şekilde açıklanmaktadır. Böylece Osmanlı askerlerinin morallerinin bozulması amaçlanmıştır. Bu konuya yönelik olarak hazırlanmış bir İngiliz propaganda beyannamesinde, İngilizlerin Filistin cephesinde El-Ariş'ten taarruza geçtikleri tarihten itibaren 4.500'den fazla Türk askerini esir ettikleri, Gazze muharebelerinde Türklere büyük darbeler vurdukları, Bağdat ve Samarra'nın zaptı sırasında ele geçirilen Türk esirlerinin sayısının 12.140 bulduğu ifade edilmiştir. Ayrıca, Mayıs ayı içerisinde Türklerden 3.128 esir alındığı, 16 top, 16 lokomotif, 240 vagon ve bol miktarda harp malzemesi ele geçirildiği kaydedilmiştir (Avşar 2004: 122-123).

İngiltere kullandığı propaganda faaliyetleri ile Türkler nezdinde Almanların itibarını sarsmayı amaçlamıştır. Bundan kazanacakları faydanın her iki müttefiğin moral

ve motivasyonlarını bozacaklarını hesap etmekteydiler. İngilizlerin ana hedefi hem Osmanlı askeri hem de komuta heyetiydi. Asker ve kumandanların nazarında Almanların ne kadar nüfuzlarının var olduğu ciddi bir araştırma konusu olmakla beraber, savaş içinde Osmanlı kurmay heyeti ile Alman kurmayları arasında ciddi sürtüşmeler olduğu da bilinen bir gerçektir. Hemen bütün cephelerde bu durumu görmek mümkündür (Yeşil 2013: 97)

Sonuç olarak, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte propaganda faaliyetlerinin yürütülmesinde İngilizler, akılcı ve geleceği de düşünen bir politika izlemiştir. İngiliz propaganda faaliyetlerinin yürütülmesinde toplum psikolojisini kendi amaçlarına göre şekillendirip, toplumun bilincine ve şartlara göre değişmektedir. Heves kırma, bozgunculuk ve umursamazlık, psikolojik hareketi yürüten ülkenin çıkarları için tehlikeli amaçları olan ulusal amaçları destekleyen grupların etkinliklerini azaltmak için hedef alan kitlenin morali çökertilmek istenmiştir. İngiliz propagandasının öncelikli odak noktası, dünyayı savaşa sürükleyen Almanya olduğuna, kendilerinin ise bu savaşta mağdur taraf olup sadece savunma maksadıyla dahil olduklarına, aynı zamanda kendileri gibi mağdur durumda olan ülkelerin haklarını korumak için savaşta yer aldıklarına inandırmaya çalışmaktır. Aynı zamanda ittifak grubunda savaşa dahil olan Osmanlı Devleti ile Almanya'nın aralarını açma fikirleri işlenmiştir. Bu ikna aşamasında her türlü askeri olay, propagandaya hazırlık amaçlı kullanılmıştır (Avşar 2004: 251-252).

Yukarıda bahsi geçen propaganda beyannameleri hazırlanırken, psikolojik hareketin bütün yöntem ve tekniklerinin de amaca göre uygulandığı net olarak ortadır. Bu psikolojik hareketler, bazen kendisini korkutma ve tehdit şeklinde, bazen benzeşme yöntemi, bazen teşhir etme, bazen hareket yöntemi, bazen basitleştirme yöntemleri şeklindeki uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır (Avşar 2004: 265-266).

Bütün bunlarla birlikte İngiltere savaşa girmeye karar verdiğinde kendi konumunu hiç duraksamadan ortaya koydu ve bu seçimini bütünüyle tek yanlı şekilde sundu. Karşısındakilerin görüşleri sınırlı da olsa yaymalarına müsaade etmedi. Herhangi bir olayın tam görünümü konuyla bağlantılı nedenler, eksiksiz ortaya konmadıkça

anlaşılamazsa da, İngiltere bazı gerçekleri sakladı, kimini de çarpıttı. Amaç, kendi hükümetini doğruların lideri yapmak, düşmanını da aşağılara çekmekti. Sıradan herkes bu anlayışı benimsedi ve bunu benimsemeyi yurtseverliğin bir göstergesi saydı (Ataöv 2006: 21). Bunda İngiltere topraklarında ve uygulanan propagandanın büyük bir payı vardır. Sınırları dışında yapılan propagandaların başarıları da yadsınamaz bir gerçektir.

1.2 Rusya'nın Osmanlı Propagandası

Rusya'nın Birinci Dünya Savaşı'na girmeden önce tarihinde Almanya, Fransa, İngiltere ve Japonya ile yaptığı mücadeleler dikkat çekmektedir. Almanya'nın 1890'dan sonar izlediği politika, çevresinde bulunan devletleri endişeye sokmuştu. Alman tehlikesi hızla büyümeye başlamıştı ve bu da Avrupa Devletleri'nin kendi içlerindeki kolonileşme problemini çözüme kavuşturmaya ve birbirleriyle temasa zorladı. Bismarck çekilince Almanya asıl tehlikenin Rusya'dan geleceğini düşündü. Bundan dolayı Almanya, İngiltere ile ilişkilerini sağlamlaştırma yolunu izledi. Almanya'nın Rusya ile yollarının ayrılmasına sebep olan bir diğer önemli etken de Balkanlardaki Avusturya-Rusya anlaşmazlığıydı. Çünkü Almanya ve Avusturya ilişkileri iyileşirken, Rusya Fransa'ya yaklaşmaya başlamıştı. Sonuç olarak Üçlü İttifak karşısında Üçlü İtilaf da yerini almış oldu (Avşar 2003: 69).

Bu süre zarfında II. Wilhelm Rusya'ya çok önem vermemiş ve onu yalnız bırakmıştı, bunun üzerine Pan-Cermen Bloku'na karşı bir destek aramak zorunda kaldı. Rusya'nın yalnız kalması Fransa açısından bir fırsattı ve hızlı davrandı. Çünkü Fransa, Almanya karşısında 1870-1871 yenilgisini unutmuş değildi ve Almanya'ya karşı intikam duygusundan da hiç vazgeçmemişti. Bu yüzden yüzyıllardan beri Rusya ile anlaşma arayışı içine girmişti. Üçlü İttifak 1891'de ikinci defa yenilince, Fransa ile Rusya ilişkileri iyileşme yönünde ivme kazandı. 1892 de Fransa ve Rusya arasında karşılıklı yardımlaşmayı öngören bir sözleşme imzalandı. Ancak bu sözleşme her iki devletin hükümetleri arasında olmayıp genelkurmaylar arasında imzalandığı için bağlayıcı bir özellik taşımamaktaydı. 4 Ocak 1894 tarihinde bu anlaşma resmîyet kazanarak imzalandı. Böylece Fransa ve Rusya yalnızlıktan kurtulmuş oldular. Bununla

birlikte Almanya'ya karşı iki cepheli bir denge kuruldu ve Üçlü İtilaf'ın ilk halkası oluştu (Ülman 2002: 157-158). 19. yy'ın sonuna yaklaşıldığında İngiltere Güney Afrika'daki Boerler ve İrlandalılarla meşgul olurken, dünyanın çeşitli bölgelerinde Rusya, Almanya ve Fransa çatışyordu. 1890'lara geldiğimizde ise Avrupa'daki büyük devletler kendi aralarında kesin olarak bloklaşmışlardı. İngiltere ise yalnız kalmıştı, bunun için ilk olarak 19 Ocak 1898'de Rusya'ya bir anlaşma yapmak için teklifte bulundu. Rusya bu anlaşma teklifini reddetti. Bunun üzerine İngiltere, aynı anlaşmayı bir yıl sonra Almanya'ya teklif etti. Almanya da bu anlaşmayı reddedince, İngiltere yalnızlıktan kurtulmak amacıyla 1902 yılında Japonya ile yakınlaşma gereği duydu (Karabekir 1998: 58). Böylece Ocak 1902'de antlaşma imzalandı. Bu antlaşmaya göre, İngiltere ile Japonya Uzakdoğu statükosunu koruyacaktır. Yani Japonya ile Rusya Uzakdoğu'da savaşacak olursa İngiltere tarafsız kalacak, ancak bir başka devlet Rusya'nın yanında yer alırsa o zaman da İngiltere Japonya'nın yanında yer alacaktır (Ülman 2002: 223).

Bütün bunların ardından Çin ile Japonya arasında vuku bulan savaşta, Japonya Fransa ve Almanya Rusya'yı destekleyince Mançurya'nın güneyinde yer alan Liaotung'dan çekilmek zorunda kalmıştı. Rusya da 1903'de Mançurya'dan askerlerini çekmeyip ve Kore üzerindeki hâkimiyetini devam ettirmek isteyince Japonya ile Rusya'nın arasının açılması kaçınılmaz bir son olarak karşımıza çıkmaktadır (Avşar 2003: 71).

1904 yılında patlak veren Rus-Japon savaşının nedenlerini ise şöyle değerlendirebiliriz; Boxer ayaklanması sonrasında bölgedeki Çin nüfuzunun çökmesi üzerine, Mançurya ve Kore üzerinde kurulacak denetim konusunda Rusya ile Japonya'nın çıkarlarının çatışması yatıyordu. Çatışmalar Japonya'nın savaş ilan etmeksizin Port Arthur'a saldırılarıyla başladı. Mançurya'daki kara harekâtı bir dizi Rus yenilgisiyle sonuçlandı. Ancak Mukden savaşından sonra Rus savaş makineleri Japonları daha fazla ilerlemeden durdurdu. Buna karşın deniz savaşları Rusya açısından tam bir felaket oldu. Port Arthur'da abluka altında tutulan Rus donanması bir yarma girişiminde bulunduysa da, Japonlar tarafından büyük ölçüde tahribe uğratıldı. Çar, Port Arthur'u kurtarmak üzere zor bir emir verdi. Bu emre göre Rusya'nın Baltık donanması

Atlantik, Hint okyanusu ve Güney Çin Denizi yoluyla Kore'ye ulaşacaktı. 1904 yılı Ekim ayında yola çıkan donanma ertesi yıl Mayıs ayında hedefine vardı. Bu arada Port Arthur 1904 yılı Aralık ayında Japonların eline geçmişti bile. Böylece savaş alanına ulaşan Baltık donanmasının, Japon donanması karşısında sığınabileceği bir liman kalmamıştı. Hemen ardından Çuşima Boğazı'nda meydana gelen deniz savaşı, tüm Rus donanmasının batırılmasıyla sonuçlandı. Savaş Eylül 1905'te imzalanan Portsmouth Anlaşması ile sona erdi. Barış görüşmelerinde çarlık heyetine başkanlık eden Kont Sergey Witte, Rusya açısından makul sonuçlar elde etmeyi başardı. Ancak Rusya, Mançurya üzerindeki bütün haklarından feragat ediyor ve haklarını tamamıyla Japonya'ya devrediyordu. Üstelik Kore'nin bağımsızlığını da tanımış oluyordu (Gulland ve Dejevskiy 1993: 142).

Bu savaş büyük devletlerin dünya düzenindeki yerini belirleyen en önemli etmenlerden biri olmuştu. Başta İngiltere hem Boğazlara hem de Avrupa'ya döndü. Ardından 1904 tarihinde Fransa ile İngiltere arasında bir anlaşmaya varılınca, Avrupa'da bir güç dengesi olarak Almanya ortaya çıktı ve hem kıta dışında hem de açık denizlerde bir tehlike olarak ortaya çıkması sonucunda Rusya, 1904-1905 yenilgisinden sonra doğuda Japonya, batıda Almanya tehdidi ile karşı karşıya kalmıştı. İşte bütün bu sebepler, Rusya ve İngiltere'nin yaklaşmasına sebep oldu. İngiltere, Japonya ile 1902'de bir anlaşma yaptı ve böylece Uzakdoğu'da Rusya ile karşı karşıya geldi. Bunun üzerine Rusya'da rotasını Osmanlı Devleti toprakları üzerine çevirmişti. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Rusya'nın Osmanlı toprakları üzerindeki amaçları ise; hem Boğazları, hem İstanbul'u, hem de Marmara sahillerini, üstelik Doğu vilayetlerini, Karadeniz kıyılarını ve ardından bütün Anadolu'yu işgal altına şeklinde ifade edilebilir (Karabekir 1998: 58).

Rusya, Japonya'ya yenilince Osmanlı Devleti aleyhinde bir politika ve propaganda faaliyetlerinin hızlanmasına zemin hazırlanmış oldu. 1904-1905 Japon-Rus Savaşı tarihin en önemli ve sonuçları açısından yıllarca etkileri devam eden bir savaş olma özelliği taşımaktadır. 1870'ten sonra büyük devletler arasındaki ilk savaş olarak tarihe geçmiştir. Ayrıca Endüstri Devrimi'nin ikinci safhasında da ilk büyük silahlı çatışmasıdır. Nitekim dünya tarihi açısından değerlendirdiğimizde, beyaz bir halkı

beyaz olmayan bir halkın yenmesi şeklindeki yönü önemlidir. Avrupalıların savaş oyununu, 50 yıl gibi kısa bir sürede Asyalı bir devlet öğrenmiş ve onların oynadığı oyunu oynamaya başlamıştı. Japonya zaferi, uzun vadedeki gelişmeler için zincirini önemli yönlerle çevirmiştir. Bu yönler üç tane olmakla beraber şu şekilde anlatılabilir; Birincisi, Rus hükümeti, Uzakdoğu’da izlemiş olduğu politikada başarılı olamamış, bu yüzden hedeflerini yeniden Balkanlara çevirerek batıda etkili bir yol izlemeye başlamıştı. İkincisi, bu bölge üzerinde oynadığı propaganda oyunlarının sonucu olarak Birinci Dünya Savaşı’na sebep olan birçok beynelmilel bunalıma neden olacaktır. Üçüncüsü, Çarlık hükümeti savaştan hem prestij hem de askeri güç bakımından çok zayıf olarak çıkmıştı. Bunun doğurduğu sonuç neticesinde halkın büyük çoğunluğu tepki gösterdi. Çünkü savaş beceriksizce yürütülmüştü ve halk bundan son derece olumsuz etkilenmişti. Bütün bunun sonucu olarak daha önceleri yeraltında gizli örgüt olarak çalışanlar ayaklandılar ve 1905 Devrimi’ni gerçekleştirdiler. Bu devrim daha sonraları gerçekleşecek olan 1917 Bolşevik Devrimi’nin temelini de atmış oldu. Japonya’nın Rusya zaferi, Asya’daki gücünü ortaya koyması açısından önem arz eder. Bu savaşın ardından Asya’da bir uyanış da söz konusudur. 1905 yılında İran’da, 1908 yılında Osmanlı Devleti’nde ve 1911 yılında Çin’de Milliyetçi anlamda devrimler zuhur etti. Hepsinin de ortak noktası üstünlüğe karşı verilen mücadele olmasıdır. Bu yüzden Japon’yanın zafer elde etmesi ve Rusların mağlubiyeti 20. yy’ın üç büyük gelişmesinin basamağı oldu. Bunlar sırasıyla; Birinci Dünya Savaşı, Rus Devrimi ve Asya’nın uyanışıdır. İşte bu üçü, Avrupa’nın dünya üstünlüğünü sona erdirdiler. Böylece sömürge düzeni bozuldu. Çatışma Uzakdoğu sömürge alanlarından Avrupa içlerine doğru kaydı. Bütün bunlar Almanya’nın hızla silahlanmasına ve savaşa yol açacaktır (Sander 2003: 268-270).

1914 yılına geldiğimizde ise beklenen savaşın patlak vermesine sebep olan bir kıvılcım ateşlendi. Bu kıvılcım, 28 Haziran 1914 tarihinde Avusturya-Macaristan Veliahtı Arşidük Ferdinand ve karısının Sırp milliyetçilerinden Prensip tarafından öldürülmesidir. Bu olaydan sonra Avusturya-Macaristan’ın Sırbistan’a savaş ilan edince, Almanya, Avusturya-Macaristan’ın yanında yer aldı. Rusya da Sırbistan’ın yanında olunca bloklaşma başlamış oldu. Devamındaki bloklaşmalarda İttifak devletleri olarak adlandırılan Almanya, Osmanlı, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan bir araya

geldi. İttifak devletleri ise Rusya, İngiltere, Fransa, Japonya, İtalya, Sırbistan ve ABD'den oluştu. Böylece dünya dört yıl sürecek olan bir savaşla baş başa kalmış oluyordu (Ülman 2002: 296-309).

Savaşta, Osmanlı Devleti'nin hangi tarafta yer alacağı uzun tartışmalar ve fikir ayrılıklarından sonra belli oldu ve nihayet Osmanlı'nın, Almanya'nın yanında yer almasına karar verildi. Osmanlı Devleti, içlerinde iki Alman gemisi olan Goeben ve Breslau'nun da bulunduğu donanmasını manevra yapması bahanesiyle Karadeniz'e çıkartmıştır. Ancak gemi kumandanlarına kapalı bir zarf verilmişti, kumandanlar Karadeniz'e çıktıktan sonra kapalı olan bu zarfı açtıklarında kendilerine buradaki Rus deniz üslerini ve limanlarını bombalamak emrinin verildiğini görmüşler ve bu emir yerine getirerek 29 Ekim'de Rus limanlarını bombalamışlardır (Ülman 2002: 320). Karadeniz'de Osmanlı Devleti ile Rusya'nın çarpıştıktan sonra, Alman subaylarını Osmanlı Hükümeti'nin ülkesinden çıkartıp çıkarmayacağı konusundaki belirsizlikten sonra Rusya birkaç gün içinde büyükelçisini geri çekti. Almanların geri gönderilmeyeceği netleşince, zaten önceden beri isteği olan ve hatta Osmanlı Devleti bağımsızken bile müttefiklerine bildirdiği İstanbul ve Boğazlarla ilgili taleplerini açıkladı. Kasım'ın 2'sinde Rus Çarı bir beyanname yayınladı. Bu beyannamede, Türklerin savaşa girmesiyle, atalarının onlara miras olarak bıraktığı tarihi görevi yerine getirmenin yolunu açmış olduğunu, böylelikle Osmanlı'nın yıkımına giden yolda hız kazandıklarını ilan etti. Buradan anlaşılacağı üzere çar açık bir şekilde İstanbul ve Boğazlar meselesinden bahsetmektedir (Avşar 2003: 80). Zaten yüzyıllardır Rusların en büyük isteklerinden biri boğazları işgal etmektir. Bu istekler Kazım Karabekir tarafından şöyle ifade edilmiştir.

- “1. Boğazlar barışta ve savaşta Rus savaş gemilerine açık bulunacak. Fakat Rusya'nın üçüncü bir devletle harbetmesi halinde kapatılacak.*
- 2. İcabında Rusya İstanbul ve çevresini yani Trakya'yı boğazları savunmak için Osmanlı Devleti'ne yardım edecek.*
- 3. Rusya eski anlaşmaların kaldırılması konusunda Osmanlı Devleti'ne yardım edecek.*

4. *Kars civarında Rus demiryollarına bağlanmak üzere Doğu Anadolu’da demir yolu inşası için Fransızlardan sermaye tedariki hususuna Rusya yardım edecek.*
5. *Rusya, Osmanlı Devleti’nin egemenliği altında bir Balkan hükümetleri ittifakı oluşturacak” (Karabekir 1995 : 132).*

Çarın beyannamesi Romanya ve Yunanistan’ı endişeye düşürdü. Onlar, güçlü bir Rusya’dan ziyade zayıflamış bir Osmanlı’yı tercih ediyorlardı. Çünkü Boğazların ticaret gemilerine açık kalması ümidini taşıyorlardı. Ancak Boğazların Rusya’nın eline geçmesi demek, Romanya için bir tehdit unsuruydu. Çünkü Romanya, Rusya ile komşuydu, bu yüzden onları mali konularda sıkıştırabilirdi. Bükreş bu yüzden derin bir endişe içindeydi. Yunanistan’ın endişesinin sebebi kısmen de olsa ekonomikti. Atina daha çok İstanbul’u tarihi bir Rum şehri olarak görüyordu ve bu kentteki Rumların en kalabalık azınlık olması dolayısıyla, bunların Ruslaştırılmak istenmesinden korkmaktadır (Avşar 2003: 79-80).

Bükreş’teki bu rahatsızlığı dönemin Fransız dış işleri bakanı olan Delkase, Fransız büyükelçisi Paleolog’a bildirir. Karşılık olarak da Paleolog, Delkase’ye Boğazlar konusunda Rusya’nın Romanya’ya hesap vermek zorunda olmadığını, üç büyük devletin bulunduğu topluluğa da Romanya’nın katılmasının yakışmayacağını söylemiştir. Elçinin bildirmiş olduğu bu düşünceler, bütün önemli işlerin yalnız üç büyük devlet (Rusya, İngiltere, Fransa) tarafından kararlaştırılacağını ifade ediyordu. Birinci Dünya Savaşı’nda Rus Genelkurmayı siyasi ve ekonomik haber alma hizmetinden mahrumdu. Onların amaçları sadece askeri hizmet ve hedeflerdi. Rus ihtilâli gerçekleşikten sonra da Skandinavya’daki haber alma hizmetinin çoğu İtilaf İngiltere’nin haber alma hizmetlerine katılmıştı. Yeni kurulan hükümet de cepheden, Skandinavya ve İsviçre üzerinden, Berlin elçiliği vasıtasıyla Bolşevik Propagandası ile uğraşmıştı (Avşar 2003: 81).

Savaşın sonraki dönemlerinde propaganda çalışmaları açısından oldukça hareketli olmaya başlamıştır. Çünkü artık taraflar amaçlarını açık bir şekilde belli etmişti. Bu yüzden tarafların olaylar karşısındaki hareket tarzlarını da tahmin etmek güç

değildi. Ruslar hazırladığı ve özellikle de İran, Galiçya ve Kafkas cephelerine atılan beyannamelerde İngilizler gibi iltica tekliflerinde bulunmuşlardır. Rusların da tıpkı İngilizler gibi en çok üzerinde durduğu konu yiyecek maddeleridir. Osmanlı askerlerine kendilerine iltica ettikleri takdirde mutlu olacakları anlatılmıştır. Osmanlı Devleti de karşı bir beyanname hazırlayarak, onların yiyeceği olmadığını, Osmanlı tarafına gelirlerse memnun olacaklarını ifade etmişlerdir. Ruslar 4 Eylül 1917’de II. Kolordu Cephesine attıkları beyannamede Türk neferlerinin aç olduğu ve Türklerin elinde et ve şekerin mevcut olmadığı, var olan ekmeğin de yenmeyecek durumda olduğu öne sürülmektedir. Ruslar bütün bunlara rağmen Türklerin kendilerine iltica etme tekliflerini anlamakta güçlük çektiklerini anlatarak kendilerinde ise jambon, sıcak yemek şeker ve çayın bolca mevcut olduğunu söyleyerek, Osmanlı askerlerini yanlarına davet etmektedirler. Hatta yine Ruslara ait bir beyannamede, kendilerine on sene yetecek kadar yiyecek stoklarının bulunduğu ve Türk askerlerinden kendilerine iltica edeceklerin çok mutlu olacakları ifade edilmiştir (Avşar 2003 : 82).

Diğer bir Rus beyannamesinde de arkadaşlarının işaretleyerek, sıra ile kendi taraflarına geçtiğini yazan ifadeler yer vermektedirler. Başka bir Rus beyannamesinde ise Osmanlı’nın savaşa devam edebilmesi için vergileri artırdığı ve bu yüzden halkın fakirleştiği belirtilir. Bebeği olan kadınların yetersiz beslendikleri için bebeklerini emziremedikleri ve çocukların sütsüz kalmasından dolayı öldüğü, hatta insanların dükkânlara saldıracak kadar açlık çektiği bildirilir. Galiçya cephesindeki Osmanlı askerinin kendilerine iltica etmeleri için, vatanlarından uzakta beyhude ölüp gittikleri, çocuklarının kimsesiz ve perişan kaldığını belirten propagandalar yapmışlardır. Kendilerine iltica etmeleri için savaştan bir an önce çekilmeleri önerilir. Servet Avşar’a göre bu Rus beyannameleri Osmanlı Devleti’nin beyannamelerine karşı cevap niteliğindedir (Avşar 2003: 83).

Bunlarla birlikte beyannamelerde kullanılan dil de dikkatleri çekmektedir. Çünkü hedefin amacına ulaşmasında kullanılan dil önemli bir faktördür. Ruslar Türk cephelerine Türkçe beyannameler atmışlardır. Aynı zamanda Bitlis’e Arapça beyannameler attıkları bilinmektedir. Yine Ruslar tarafından Türk cephelerine Tatarca gazete ve mektuplar, Azeri Türkçesi ve Kiril alfabesi ile beyannameler bırakılmıştır.

İran'a Farsça beyannameler, kendilerine karşı bağımsızlık mücadelesi veren Ukrayna Cemiyeti'nin güçlerinin bulunduğu batı cephelerine ise Rusça ve Türkçe beyannameler atılmışlardır. Çünkü burada Türk birlikleri de bulunuyordu. Yine Ruslar tarafından Galiçya cephesine atılan beyannamelerde ise Almanca, Polonezce ve Romence dilleri kullanılmıştır. Bu beyannameler bazen hiç alınmamış, bazen de alınarak yerine kendi beyannameleri bırakılmıştır. Askerler genellikle beyannameleri komutanlarının haberleri olmadığı zamanlarda almışlar. Komutanlarca beyannameler fark edildiğinde ise hemen toplatılmıştır (Sarısaman 1999: 11). Cephelerde beyannameler dışında psikolojik harp yöntemleri de kullanılmıştır. Buna en iyi örnek, yüksek sesle şarkılar söyleyerek ve oyunlar oynayarak eğlenmektir. Bu yöntem 19 Ağustos 1915 tarihinde 3. Ordu 13. Kolordu cephesi karşısındaki Rus birliklerinde görülmüştür. Buradaki amaç, düşmandan çok güçlü oldukları ve onu önemsemedikleri mesajını vermektir (Sarısaman 1999: 16).

Ruslar bunlarla da yetinmeyip, Osmanlı Devleti'ni içerden yıpratmak adına diğer devletler gibi azınlıkları kullanma yoluna başvurdular. Rusların en aktif olduğu bölge Kafkaslardır. I. Petro ve II. Katerina döneminde Kafkaslara sokulmaya başladılar. 1806 Osmanlı-Rus Harbi'nde hem Ermeniler hem de Kürt unsurlarla işbirliği yaptılar. Ruslar en çok Kürt azınlıklar üzerinden faaliyetlerini yürütmeye çalıştı. 1806 tarihindeki Osmanlı-Rus Savaşı'nda ilk defa Kürt azınlıklarla temas kurmuş oldular. Bu savaşta Rus generalleri Erivan bölgesindeki Kürtleri kendi saflarına davet ederek, himaye ve taltif edecekleri vaadinde bulunmuş iseler de istedikleri neticeyi alamamışlar, yalnızca Ermenilerden bir kısmını elde edebilmişlerdir (Ünal 2008: 133).

1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nın başlamasıyla Ruslar tekrar Kürtlerle ilişki kurma yollarını aradı. Takip edecekleri politika ise hem Osmanlı hem de İran devletlerinin egemenliği altına tam anlamıyla girememiş, sadece dini anlamda bir bağ kurulan Kürt aşiretlerinin maddi çıkarları da göz önüne alınarak kendi taraflarına çekmekti. Bu amaç doğrultusunda hem kendileri doğrudan ilişki kuracaklar hem de Ermenileri bu işte aracı olarak kullanacaklardı. Ancak Ruslar bölgede zaman zaman başarılı da olmuşlardır (Ünal 2008: 134). Ancak bu konu azınlıklar başlığı adı altında daha detaylı bir şekilde işlenecektir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan bazı belgelerde de Rusların özellikle Kafkas Cephesindeki faaliyet ve propagandalarından bahsedilmektedir. Bunlardan 10 Ocak 1915 tarihli bir kayıta Ardahan'ın Ruslar tarafından geri alındığı konusundaki haber üzerine, Atina elçisi bunu propaganda malzemesi olarak kullanmış, böylece Türk düşmanları, hem Yunanistan'ı hem de tarafsız Balkan ülkelerini yanlarına çekmeye çalışmıştır (HR.SYS. 2109:4).¹⁹ Ocak 1915 tarihli bir başka belgede ise, Kafkasya'da Osmanlı ordusunun tamamen hezimete uğratıldığı ve on binlerce esir alındığı konusunda Rus resmi ajanlarının Roma'da yaptığı propaganda ve yayınlar üzerine, Osmanlı Devleti de bu haberlerin doğru olmadığı, Kafkasya'da Osmanlı ordusunun karşı saldırıya geçerek Rusları geri çekilmeye zorladığı yönünde bilgiler yer almaktadır (HR.SYS. 2109: 6). Bununla birlikte Ruslar, Gelibolu'nun veya bir Alman ve Avusturya şehrinin düşüşü haberinin bulunduğu telgrafları her gün sinematograflarla göstermiştir (DH. EUM.5.Şb. 13: 24C).

İlerleyen senelerde Rusların bu yöndeki propagandaları yön değiştirdi. 1917 yılında Rusya'da gerçekleşen Bolşevik İhtilâli sonrası, atılan beyannamelerde en önemli malzeme olarak "hürriyet" kelimesi dikkatleri çekmektedir. Ruslar Bolşevik İhtilâli'nden sonra gerçek hürriyetin tadına vardıklarını yazarlar ancak İhtilâl öncesindeki iltica söylemlerinden vazgeçmiş değildirler. İltica önerilerinde de "*hür olanlar, kölelere iltica etmez, köleler iltica etsin*" şeklinde bir ifade kullanırlar. Bütün bu beyannamelerden anlaşılan durum, var olan rejimin eleştirildiği ve yeni rejim önerilerinde bulunulduğudur (Avşar 2003: 84).

Bazı belgelerde de kendilerinin bütün dinlere karşı kendi dinleri kadar saygı ve sevgiyle yaklaştıkları din ve milliyet mensuplarına benzer derecede hizmet ettikleri ifade edilmiştir. Osmanlı askerlerini bir kez daha ilticaya davet ederek Osmanlı subaylarından dahi kendilerine sığınanlar olduğunu propaganda etmişlerdir. Rus beyannamelerinde cephelerdeki Türk askerlerinin moralini bozabilmek için özellikle gayret gösterilmiştir. Osmanlı Hükümeti'nin askeri moralini yüksek tutabilmek için pek çok yalanlar uydurduğu, İstanbul'da ordular getirilip cephedekilerin değiştirileceği söylentilerinin, hiçbir zaman gerçekleşmeyeceği ifade edilmiştir. Ayrıca öncelikle Türk askerinin kendine olan güvenini yıkmaya çalışarak savaşta Rus askerlerine karşı

kendilerini savunamayacaklarını açıklayan ifadelere yer vermişlerdir. Hatta Ruslar, propagandalarını etkili kılabilmek için esir Türk askerlerini de kullanmayı bilmişlerdir. 75. Alayın 3. Taburundan Himmet Bekiroğlu imzası ile yayınlanan ve Kafkas cephesine bırakılan bir başka beyannamede Türk askeri ilticaya çağrılmakta ve “*Ben Rus tarafına geldim. Ben buraya pek yakışıyorum. Arkadaşlar siz de geliniz. Tüfek almayınız.*” denilmektedir. Ruslar aynı zamanda kendi ellerinde esir bulunan Alsace-lorraine, Danimarkalı ve Lehistanlı askerleri cephedeki akrabaları ve arkadaşlarına mektuplar yazmaya zorlamışlardır. Bu mektuplarda esir askerler akrabalarını Rusya’ya iltica etmeye teşvik etmektedirler. Bu yüzden Almanya mektuplara daha sıkı bir sansür uygulamaya başlamış ve birlik kumandanlarını uyarmışlardır. Ruslar ayrıca Bulgar askerlerine hitaben attıkları beyannamelerde iki milletin birbirleriyle kardeş oldukları tezini işlemişler ve omuz omuza mücadele etmeleri gerektiği üzerinde durmuşlardır. Ayrıca Rus beyannamelerinde dikkati çeken bir başka husus da Osmanlı askerlerinin subaylara itaat etmemelerinin önerilmesidir. 31 Ağustos 1917 tarihinde Rus uçakları tarafından Türk cephelerine atılan bir beyannamede “*Biz vatan ve namus-ı millet uğrunda fedâ-yı can edercesine harp eder ve namütenahi sefaletler zahmetler, azaplar çekerken size peder makamında olup merhametli insanperver olacak avratlarınıza, namusunuza taarruz ediyorlar.*” denilmektedir. Diğer taraftan beyannamelerde askerleri keyif için ölüme sevk eden kumandanların kendi canları söz konusu olduğunda korkak bir fare gibi kaçıp saklandıkları da propaganda edilmiştir. Bolşevik Rus beyannamelerinde de subaylara itaatsizliği teşvik eden önemli bölümler yer almaktadır. Bir beyannamede Rusya’da yeni rejim döneminde cephelerde dâhil olmak üzere askeri birliklerde subayların değil, askerlerin kararlarının uygulandığı belirtilmektedir. Ruslar, Türk askerlerine subayların emrine itaat etmeyi ve asker murahhasları meclisi oluşturarak orduda yönetimi ele almayı öğütlemişlerdir. Bir başka beyannamede ise askerlere subaylarını katletmeleri tavsiye edilerek şöyle denmektedir. “*Ey bedbaht Osmanlılar, gözünüzü açın düşün. Ne için kör gibi Almanların arkasından felaket ve helâka gidiyorsunuz? Almanlar sizi nereye götürüyorlar? İran ve Avusturya sahra dağlarında beyhude kan dökmeden, Bağdat ile İstanbul elinizden gitmeden evvel Alman dostu olan kumandan ve zabitanınızı kurşuna dizip bizim ile akd-i sulh vatanınızın hayrınadır*” (Sarısaman 1999: 87-90).

Rusların bu beyannamelerinden haberdar olan Osmanlı ve Alman karargâhları birbirleri ile iletişim halinde olup bu durumun rahatsızlık verici olduğunu ve bir an evvel müdahale edilmesi gerektiği kanısına varırlar. Buna örnek olarak, Cenub ordusu 1. Şube'den 15. Kolordu Komutanlığı'na yazılan ve 6 Nisan 1917 tarihini taşıyan 4675 numaralı kayıtta, Rusların Türk askerleriyle konuşma fırsatı aradıkları ve Rus kıtaatı hakkında yanlış bilgiler verdiklerini, o yüzden bu durumun onları sıkıntıya sokabileceğini, bundan sebep düşmana konuşma mesafesinde yaklaşılmaması konusunda yasak koydukları, buna benzer beyannamelerin Ruslara ulaşması için kâğıt balonlar ya da beyanname paketlerinin Rus siperlerine atmak suretiyle gerçekleştirileceğini açıklamaktadırlar. Bu belge Graffon Botmer imzası taşır. Cenub Ordusu Başkumandanlığı İstihbarat Şubesi'nden 15. Kolordu Komutanlığı'na yazılan ve 27 Mart 1917 tarih ve 4653 numaralı başka bir belgede ise şu ifadelere yer verilmektedir: *“Şark Ordusu Baş Kumandanlığı bervech-i ati telgraftı keşide ediyor. Rus ihtilâlinin tesiri derece derece Rus ordusuna dahi sirayet etmesi ve zabt-ı rabtı daha büyük miktarda firarilerimizin tarafımıza iltica etmesini badi olabilir. Bu hususun bilhassa Paskalya Yortusunda vuku bulması ihtimali ziyadedir. Düşman bu gibi ilticaları sırasında kendi kıtaatımızı zabt-u rabt ve emniyetle muhafaza etmekle beraber muharebede etmemelidir. Fakat Ruslarla her türlü arkadaşlık etmek, siperlerde birbirini ziyaret etmek gibi (katiyen men edilmemelidir.) gazete veya başka propaganda için vesaitin neşri burada temin edilecektir”* (Avşar 2003: 86-87) Bununla birlikte Rusya'da meydana gelen ihtilâlden Osmanlı Devleti genel olarak memnun olmuştur. Osmanlı Devleti Rusya'daki ihtilâli ezelden beri düşmanı olan ülkenin karışıklık içine düşmesi ve zafiyeti olarak yorumlamıştır. Çünkü bu sayede Rusya'nın savaşma kabiliyeti azalacak ve belki de bu ülke ile istediği şartlarda da barış antlaşması yapmaya muvaffak olabilecekti. Böylece Rus cephelerinden çekilecek kuvvetlerini diğer cephelerde kullanma ve askeri başarılarını geliştirmek imkânına da sahip olabileceklerdir. Türk beyannamelerin de Bolşevik İhtilâli ve acımasız olarak nam salan çarlık yönetiminin yıkılması nedeniyle Rus askerlerinin tebrik edildiğine sıkça rastlanılmıştır. Daha Rusya'da karışıklıklar başlar başlamaz Türk askeri yetkililer Rus cephelerine atılmak üzere hazırlattıkları beyannameleri Ruslara temasta bulunan kolordu kumandanlarına gönderdiler. 31 Mart 1917 tarihinde sınırdaki birliklere vasıl olan bu beyannamelerde Osmanlı Devleti'nin Rusya'daki iç karışıklıklardan

faydalanmak niyetinde olmadığı, verdiği mücadelenin gücünü takdir ettiği Rus halkına karşı olmadığı, varlığına ve özgürlüğüne göz diken çarizme karşı olduğu belirtilmektedir. Hatta 4. Ordu Komutanlığı Bolşevik İhtilali nedeniyle Rus askerlerini tebrik etmesi, yumuşama ve dostluk ortamı sağlamak maksadıyla Osman Bey'i murahhas sıfatıyla Rus karargâhına yollamıştır (Sarısaman 1999: 91).

Diğer taraftan Başkumandanlık Vekâleti, Rus İhtilâlleri konusunda Almanların Romanya cephesinde kullandıkları beyannameleri Osmanlı doğu cephelerinde de kullanmak amacıyla attırmıştır. Bu beyannamelerde sadece Rusya'ya değil Türkiye'ye de büyük kötülükleri dokunmuş olan II. Nikola'nın tahttan feragat etmesi ve V. Corç'un saltanata geçmesi olayları değiştirmekte ve Rus ulusu tebrik edilmektedir. Ayrıca Rusya'nın ihtilâllerden sonra kurtulmuş olduğunun altı çizilerek Romanov hanedanının Rusya'da tekrar mutlakiyet kurmasını temin için asla çaba gösterilmeyeceğinin garantisi de verilmektedir. 12 Ağustos 1917 tarihinde Rus cephesine atılan bir başka beyannamede ise, ey hürriyetine kavuşan Ruslar, mutlulukla hürriyetinizi paylaşıyoruz. Aramızdaki ilişkileri ne kadar geliştirirsek o derece mutlu ve mesut oluruz şeklindeki ifadeler yer almaktadır (Sarısaman 1999: 91). Ancak ihtilâl sonrası Ruslar tarafından Türk cephelerine atılan beyannamelerde birtakım değişiklikler görülmüştür. Bu değişiklikte “saltanat rejiminin” doğrudan hedef olarak ele alındığı ve sultana artık gerek olmadığı bu yüzden sultanın ortadan kaldırılmasına dair öneriler dikkatleri çekmektedir. Ülkedeki bütün bu olumsuz atmosferin sebebinin padişah olduğu ve bu durumdan kurtulmanın sadece rejim değişikliği ile mümkün olacağını belirtmişlerdir. Hatta Ruslar, Osmanlı Devleti ile barış yapılabilmesi için Osmanlı padişahının ortadan kaldırılmasını şart koşmuşlardır. Yine Ruslar, 6-7 Mayıs 1917 tarihlerinde I. Kafkas Kolordu cephesine atmış oldukları beyannamelerde de saltanatın ortadan kaldırılmasını, silahların bırakılmasını önermektedirler. Ruslar, eğer sultan ülkeden kovulursa bu bölgelerde, işgal altında bulundurdıkları topraklarımızı boşaltacaklarını söylemişlerdir.. Rusların Osmanlı cephelerine attıkları beyannamelerin bazılarında Cumhuriyet rejiminin önerildiği görülmüştür. Bir diğer belgede Türk milletinin yapısı itibarıyla Ruslardan ziyade Cumhuriyet rejimine daha yatkın oldukları belirtilmektedir. Bu belgede “*Kahrolsun müstebit hükümetler, yaşasın Türkiye Cumhuriyeti, yaşasın sulh-ı umumi*” ifadesi yer almaktadır. Ruslar aynı belgede yine, yıllardır halkı sömüren

mutlakiyet rejimini yıkarak yönetimi halkın eline bıraktıklarını belirterek “*bize çarın ne lüzumu var? Sanki çar bize çok mu lazım?*” gibi söylemlerde bulunmuşlardır. Yine Rus beyannamelerinde “*kahrolsun bütün hükümdaran. Yaşasın idare-i millet*” “*yaşasın enternasyonel*” gibi ifadeleri kullanmışlardır. Bu beyannamelerde asıl gücün halkta olması gerektiği anlatılmaktadır. 8 Mayıs 1917 tarihli bir Rus beyannamesinde de, “*Siz hiçbir vakit hür olmadınız. Sizin üzerinizden ve sizin paranızı, çoluk çocuğunuzu istediği gibi istimal eden müstebit bir sulta vardır. Size müstebit sultanın bâr-ı mevcudiyetini üzerinizden atmanızı tavsiye ediyoruz. Üzerinizdeki bu boyunduruğu atınız. Yaşasın hür Türkiye, her dem manalı medeniyetli, yaşasın proleterya ve sulh-ı umumi*” gibi ifadeler yer almaktadır (Avşar 2003 : 89). Rus beyannamelerinde asıl düşmanlarının padişah halka hükmeden burjuva sınıfı olduğu açıklanmaktadır. Bunun yanı sıra Cumhuriyet rejiminin oluşturulması için, bütün etnik unsurların bir araya gelerek Enver Paşa’yı ve İttihat Terakki Partisi idaresini sona erdirerek yönetimi ele almaları önerilmektedir. Yine Rus beyannamelerinde sınıf mücadelesinin teşvik edildiği görülmektedir. 17 Temmuz 1917 tarihli bir başka belgede de “*Siz burjuva idaresini def ettiğiniz anda elinizi bize uzatabilirsiniz ve o vakit kardaşlarınız Ruslarda o eli sıkırlar.*” ifadesi yer almaktadır. Tüm bu beyannamelerde Bolşevik İhtilâli sonrasında Rusların komşu cephelere atılan propaganda beyannamelerinin Rusların sahip oldukları siyasi fikirlerini komşu ülkelere yayma çabasında oldukları dikkatleri çekmektedir. Fakat bu süreç içinde, beyannamelerde “Bolşevizm” adı ile bir propaganda yapılmamıştır. Yeni bir oluşum içinde olan hükümetin halkın eline eşitliği sunduğu, saltanatın zincirlerinden kurtardığı şeklindeki ifadelerle Bolşevizmin propaganda aracı olarak kullanıldığı görülür. Ayrıca Bolşevik rejiminin bu zamana kadar hiç akla gelmeyen özgürlükleri başlattığı ve bu hürriyet ortamından Rusya’daki esir düşman askerleri ile işgaller altında bulunan İslam ülkeleri halkının da yararlandıkları Ruslar tarafından yine propaganda edilmiştir. Bolşevikler tüm milletlerin hür yaşamaları fikri üzerinde yoğunlaşarak propaganda beyannamelerinde “Yaşasın hür milletler” temasını kullanarak Bolşevizm ruhunu canlı tutmayı hedeflemişlerdir (Avşar 2003: 89-91).

Hürriyetlerini verdikleri milletler arasında Finlandiyalılar ve Ruslar olduğunu belirtmişlerdir. Savaşa devam etmelerindeki maksadın ise, tüm ulusların hürriyetini ve barışını tesis etmek olduğu düşüncesini propaganda etmişlerdir. Görüldüğü gibi bu

tarihten sonra Ruslar, Bolşevizmin etkisine inanarak ve hürriyet düşüncesini kullanarak Osmanlı askerlerini ilticaya davet etmişlerdir. Osmanlı askerlerine gerçek bir hürriyeti yaşamaları için kendilerine sığınmaları ve bu savaşı bitirmenin yolunun işbirliğinden geçtiği düşüncesi ekilmiştir (Avşar 2003: 90-92) Sonuç olarak, Rus propagandası, ihtilâlin de etkisiyle ivme kazanmış ve etkili olmayı başarmıştır.

1.3 Fransa'nın Osmanlı Propagandası

Birinci Dünya Savaşı'na katılan diğer devletler gibi Fransa'nın da bazı sebepleri vardı. Bunların başında Almanya'ya karşı üstünlük sağlamak geliyordu. Çünkü Almanya, Alman ulusal birliğini kurmak için 19. yüzyılda etrafındaki devletlerle savaş halindeydi. Bunlardan biri de Fransa idi.

Almanya başbakanı olan Bismarck, Fransa'nın Katolik Alman devletlerine dair etkisini parçalamak için 1870'de Fransa'ya karşı savaş açtı. Bismarck usta diplomatik yeteneğini kullanarak, Avusturya ile Rusya'nın tarafsızlığını sağladı. Ünlü Sedan Savaşı'nda İmparator III. Napolyon'u yenilgiye uğrattı. 1871 tarihli Frankurt Barışı ile Alsace-Lorraine gibi önemli bir endüstri bölgesini ele geçirdi. Bundan sonra Main akarsuyunun güneyindeki Katolik Alman devletleri Prusya'ya katıldılar ve böylece Alman ulusal birliği kurulmuş oldu. Fransa'da ise III. Napolyon dönemi sona erdi ve yerine 3. Cumhuriyet kuruldu (Sander 2013: 221).

Fransa, Alman yenilgisini unutmuş değildi. Almanya'nın ezilmesini isteyen Fransa; 1870-1871 yenilgisinin intikamını alarak Alsace-Lorraine'i geri almayı düşünüyordu. Bunun için aradığı fırsatı Birinci Dünya Savaşı'nda bulabilecekti. Savaşa dâhil olarak hem Almanya'yı zor durumda bırakacak hem de Osmanlı topraklarından Suriye'yi alarak doğuda siyasi ve ekonomik nüfuzunu artıracaktı (Karabekir 1995: 85). 28 Haziran 1914 yılında savaşın başlamasına sebep olan kıvılcımın ateşlenmesiyle, Rusya Avusturya-Macaristan'a karşı savaşa girdi. Bu aslında Almanya'ya karşısında savaşta yer alması demekti. Almanya bunalım yıllarında bunu birçok kez Rusya'ya bildirmişti. Ancak Almanya 1 Ağustos'ta bir yandan Rusya'ya verdiği ultimatomla

seferberliğin durdurulmasını isterken diğer taraftan da Fransa'ya Alman-Rus savaşında ne yapacağını sordu. Fransa da bu ültimatoma seferberlik ilanıyla karşılık verdi. Bunun üzerine aynı gün Almanya da seferberlik ilan edip Rusya'ya ve iki gün sonra da Fransa'ya savaş ilan etti (Ülman 2002: 297).

Almanya barış zamanında Schlieffen Planı hazırlamıştı ve bu plana göre Fransa'yı hemen bir ay içerisinde ezip, bu sırada seferberlik hazırlığında bulunan Rusya'ya sonra dönmek istiyordu. Ancak işler Almanya'nın planladığı gibi yürümedi. Çünkü Belçika'dan Fransa'ya ulaşmak isteyen Almanya'ya İngiltere izin vermedi. Bunun üzerine Almanya, Belçika'ya karşı harekete geçti. İngiltere de Almanya'ya savaş açtı. Böylece Almanya hiç istemediği bir durumun içine girerek üç cephede birden savaşa başlamış oldu. Fransızlar ise savaşa girdikleri zaman bunun bir yıl gibi sürede sona ereceğine inanıyor ve Almanya'nın bu zor durumundan memnuniyet duyuyordu (Sander 2013: 355-356). Böylelikle Fransa, Birinci Dünya Savaşı'ndaki yerini almış oldu.

Fransızlar, İngilizler ve Ruslar kadar olmasa da Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne karşı propaganda faaliyetlerinde bulunmuştur. Fransızlar bu propaganda faaliyetlerini doğrudan yapmamıştır, genellikle İngilizlerle iş birliği şeklinde bu faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Fransızlar Türk cephelerine ve Türk yerleşim yerlerine attıkları beyannameleri İngilizlerle birlikte atmışlardır. Aynı zamanda Ruslarla da iş birliği yapmışlardır. 24 Şubat 1916 tarihli Halaskaran imzasını taşıyan ve bu imza ile yayımlanmış olan “Türk Ordu ve Milletine Beyanname” başlıklı bir başka propaganda metninin de Rusça ve Fransızca olarak yayınlanarak dağıtıldığı görülmüştür (Sarısaman 1999: 11-12). İtilaf devletleri ile iş birliği halinde olan Fransa, yine İtilaf devletleri tarafından hazırlanan Şerif Hüseyin isyanının ele alındığı propaganda beyannamelerini 28 Ekim 1917 tarihinde bir Fransız tayyaresi ile Beyrut'a atmıştır. Bu beynamede ise gönüllü mücahitlerin de Şerif Hüseyin'e katıldıkları Maan civarındaki şimendifer hattı ile istasyon ve köprüleri tahrip ettikleri ifade edilir. İsyancıların bir taarruzla Akabe kasabasını ele geçirdikleri ve bu sırada meydana gelen çatışmalarda 600 Türk askerinin öldürüldüğü belirtilir (Sarısaman 1999: 64).

Ayrıca bazı beyannamelerde Alman yenilgileri anlatılarak Almanya üzerinden Osmanlı Devleti'ne psikolojik bir baskı uygulanmıştır. Bununla birlikte Fransa ve Almanya'nın şiddetli çatışmalarına sahne olan Verdun Muharebeleri de kayıtlarda oldukça önemli bir yer alır. 21 Nisan 1916 tarihli bir beyannamede Verdun'da Alman taarruzlarının püskürtüldüğü, bu cephedeki Alman zayıflığının 280.000'i aştığı ve Alman askerlerinin Verdun cephesinde kazanmak için artık bir ümit beslemedikleri belirtilir. Fransız cephesinde ise Şemendedam yaylasındaki sonuca ulaşamayan Alman taarruzlarının dışında Fransızlar tarafından Verdun kuzeyinde yeni bir saldırı başlatılmıştır. 20 Ağustos'tan beri Fransızların 9725 esir, 24 top, 200 mitralyöz ve bol miktarda bomba topu elde ettikleri anlatılır. Ayrıca Fransızların 9 Nisan'dan beri ele geçirdikleri esir miktarının 50.000'i bulduğu, buna ilaveten 340 top, 650 mitralyöz ve 200 bomba atar silahının zapt edildiği belirtilir. Yine kayıtlarda hava çatışmalarına da yer verilmiştir. 5 Aralık 1916 tarihinde İngiliz ve Fransız tayyarelerinin Almanların mühimmat ve asker dolu iki şimendiferini havaya uçurduklarını, bu sıradaki hava çatışmalarında 3 Alman tayyaresinin düşürüldüğü kaydedilmiştir. 1917 yılına gelindiğinde ise İtilaf Devletleri "Harbî Azîme Dâir Bir Hakîkât"adlı iki ayrı risale yayınladılar. Bu risale savaşın dört safhasından bahsetmektedir. 31 Mart 1917 tarihinde yayımlanmış ve 21 sayfadan oluşmaktadır. Birinci bölümde Almanlar başarılı bulunmuştur. Uzun zamandan beri savaşa hazırlanan ancak İtilaf Devletlerinin canla başla savaşmalarından dolayı kesin bir zafer kazanamamışlardır. Sükunet ve durgunluk aşaması olarak nitelendirilen dönem ise ikinci safhadır. 1916 yılının başlangıcından itibaren ise üçüncü bölüm başlamıştır. Bu dönemde Almanlar büyük kayıplar vermişler, fakat yine de İtilaf Devletleri Almanların işgal ettikleri toprakları kurtarmayı başaramamışlardır. Dördüncü ve son safha İtilaf Devletleri'nin silah ve güç olarak Almanlardan kat kat üstün oldukları bir dönemdir. Bu dönem Almanya lehine başarılı bir barış anlaşmasının imzalanmasının çok yakın olduğu yolundaki propagandaların da sonu olmuştur. Risaleye göre, 16 Nisan'da Alman cephesinin güneyinde taarruza geçen Fransızlar, Essen nehri gerisine hapsedilmişlerdir. İngiliz ve Fransız kuvvetleri Nisan ve Mayıs aylarında Almanlardan 52.000 esir, 500'den fazla top, 450 adet bomba atan alet, 1000'den fazla mitralyöz ve zırhlı otomobil vb. harp malzemeleri ele geçirmişlerdir. Yine bir başka belgede, Nisan ayı da dâhil olmak üzere 3 ay içerisinde İngilizlerin

toplam 31.400, Fransızların 32.500 esir aldıkları, bu sürede 63.900 İttifak askerinin zayı olduğu kaydedilmiştir (Sarısaman 1999: 70-72).

1918 yılına gelindiğinde ise bir kayıta Fransız cephesine iki ay içerisinde Almanlardan 190.000 esir alındığı ve 2000 top ele geçirildiği propaganda edilmektedir. Bu tarihteki belgelerde özellikle Almanların başarısızlıkları kullanılmıştır. 12 Haziran 1918'deki bir kayıta, Paris'i almak isteyen Almanlar iki buçuk yıldır saldırı halindedirler. Fakat İngiliz ve Fransız ordularının geçici üstünlüğü karşısında artık sadece Berlin'i savunabilme telaşı içerisinde oldukları ifade edilir. Bu tarihte Almanya dünya devletleri ve hatta Küba, Panama Haiti devletleri bile Almanya'ya savaş ilan etmişlerdir. Nisan ayına kadar da ABD'den Fransa'ya 100.000 tayyare ve 6000 tayyareci gelmiştir. Ardından Amerika'dan ve diğer ülkelerden Fransa'ya milyonları bulan ordular sevk edilecektir. Böylelikle Almanya'nın dışlandığı ve bu sebepten Türk subay ve askerlerine Almanlarla aynı kaderi paylaşmamak adına onlarla birlikte savaşmamaları tavsiye edilmiştir. 3-6 Temmuz 1918 tarihleri arasında meydana gelen savaşlarda Almanlardan 17.000 esir, 383 top ve birçok levazım malzemesi elde ettiği bir başka belgede kaydedilmektedir. İngiliz, Fransız ve Amerikan askerlerinin Almanları sürekli olarak yenilgiye uğrattıkları, Fransızların son derece önemli olan Sovasan şehrini işgal ettikleri anlatılmaktadır (Sarısaman 1999: 73-75).

Osmanlı topraklarında ise Fransa'nın propaganda faaliyetleri çok aktif olmamakla beraber, bu propaganda kişiler bazında sınırlı kalmıştır. Örneğin Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki bir kayıta Pera Palas Oteli müfettişi Fransız tebaasından Montenyon'un aleyhte propaganda yaptığı için Çorum'a sevki düşünüldürken yurt dışına kaçtığına dair bir bilgi yer almaktadır (DH. EUM. 5. Şb: 16-31). Bir başka belgede ise Fransa lehine Osmanlı toprağında propaganda yapan Butter Terzihanesi sahibi Butter ile kızının yaptığı propaganda hakkında tahkikat yapıldığı yönünde bilgiler yer almaktadır (DH. EUM.5.Şb: 33-24).

Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere Fransa, ne Almanlar ne Ruslar ne de İngilizler gibi faal şekilde propaganda faaliyetlerinde bulunmamışlardır. Bu iş için bir propaganda ofisi kurmamışlardır. Nitekim savaşta İtilaf devletleri tarafında bulunan

Fransa genellikle İngilizlerle iş birliği halinde propaganda yapmıştır. Yalnız kendileri tarafından hazırlanan propaganda faaliyetleri değil İtilaf devletlerinin hazırlamış oldukları ile bu işi yürütmüşlerdir. Bu bağlamda, doğrudan Osmanlı Devleti'ne olmasa da Almanlar üzerinden Türkleri etkilemeye çalışmışlardır.

II. BÖLÜM

2. İTİLAFA DEVLETLERİNİN AZINLIK PROPAGANDALARI

2.1 Rusya'nın Ermeni Propagandası

Ermeniler, Türk milleti hâkimiyeti altında bulunduğu siyasi iradenin İslam öncesi ve sonrası devirlerinde adil ve insanca bir millet kimliği ile yaşamışlardır. Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında bulunan diğer azınlıklar gibi Ermeniler de tarihlerinde en huzurlu ve rahat dönemlerini Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu zamanlarda geçirmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin zayıflamaya başladığı dönemlerden itibaren Hıristiyan devletler diğer azınlıklar gibi Ermenileri de politikalarında kullanmışlardır. Ermeniler İngilizler tarafından Protestan, Fransızlar tarafından Katolik yapılarak, kullanmak için maşa haline getirmişlerdir. Özellikle Ruslar ve İngilizler Ermenileri Osmanlı Devleti'ne karşı kullanma faaliyetlerinde etkin rol oynamışlardır. Öncelikle Ruslarla Ermenilerin tarihteki ilişkilerine göz atmakta fayda vardır (Güner 2001: 458-459).

Rus-Ermeni ilişkilerinin başlaması daha 17. yüzyılın ortalarına kadar dayanır. I. Petro'nun Rusya'nın başına geçmesiyle Ermeniler de İran yönetiminden kurtulmak isteyip bağımsız hale gelebilmek için faaliyetlerini artırmışlardır. Bununla birlikte I. Petro'nun askeri gücünden faydalanmak istemişlerdir. Petro da doğu ticaretinden yararlanmak için Ermenilerle bağlantıya geçip onlardan faydalanmayı düşünmüştür. Bu bağlantılar sonucunda I. Petro, Ermenileri Rus topraklarına yerleşmeye davet etmiş, kendilerine dini ve dünyevi ayrıcalık ve garantiyi vereceğini bildirmiştir. Büyük Petro ve Katherina döneminde binlerce sanatçı Ermeni Rusya'ya gitmiştir. İki taraf arasındaki ilişkiler ilerlemiş ve 18. yüzyılın başlarında artık bir anlamda ittifaka dönüşmüştür.

Nitekim Rusya, Ermenilerin bağımsızlığı ve Ermeni Devleti'nin kuruluşuyla ilgilenmiyordu. Büyük Petro, Doğu Kafkasya ve Ermeni meselelerine oldukça önem atfediyordu. Aksine bütün gücünü ve faaliyetlerini Rusya'nın doğu yolunda karşısına çıkarmaması için Ermenistan'ın işgaline kullanıyordu. Ruslar kendi emelleri için Ermenileri araç olarak kullanmak istiyorlardı. Bunun için de ilk olarak 1769-1774 Türk-Rus savaşında Ermeniler, Rusya'nın hakimiyetindeki Ararat Krallığı'nı kurmak için umutlanmışlardı. Çünkü II. Katherina tarafından cesaretlendirilmişlerdi. Gürcistan'ı Rusya'ya dâhil ettikten sonra Çar I. Aleksander 1801'de Tiflis'e askeri birlik gönderdi. Rusya ve İran'ın arasındaki savaşlar sonucunda 1804-1805 tarihlerinde Ruslar, Nahçıvan, Bakü, ve Erivan Hanlıklarını işgal etti. Böylece Ruslar Hazar denizinden Karadeniz'e kadar sınırlarını genişletti ve Rus hâkimiyeti de Kafkasya ötesine yerleşmiş oldu. Artık Rusya Osmanlı Devleti'ni doğudan da tehdit etmeye başlamıştı. Böylelikle Ermeniler üzerindeki Rus hâkimiyeti başlamış oldu (Sarınay 2008: 70-71).

1826 yılına gelindiğinde ise İran, Rusya'ya savaş açtı. Bölgeyi bilmeyen Ruslara Ermeniler yardımda bulundular. Çar İran'ı işgal etmesi için ordusuna emir verdi. General Madatoff, İran üzerine hareket etti. Ermenilerin başında bulunan Katagikos Nerses Aşdaragesi, Rus yardımı ile bağımsızlık umuduna kapılmıştı. Ermenilere bildiriler dağıtarak Ruslarla birlikte savaşmalarını emretti, Ermenilerden oluşan gönüllü alayları kurdu ve her taraftan kuvvetler topladı. Çok kısa bir sürede, Ruslar bazı yerleri ele geçirerek başarı elde ettiler. Rusların bu başarısı sadece güçlü silahlarına dayanmıyordu. Çünkü Ermenilerin bu başarıya yardımları büyüktür. Ermeniler savaşın başından beri bölgeye yabancı olan Ruslara ileri harekâtında kılavuzluk yapıp omuz omuza savaşmışlardır. İran, 8 Şubat 1828 tarihinde imzalanan Türkmençay Antlaşması'yla 1813'te kaybettiği araziye ilaveten Erivan ve Nahçıvan hanlıklarını da Rusya'ya bırakmıştır. Böylece Güney Kafkasya'da İran hâkimiyetinde yaşayan Ermeniler Rus İmparatorluğu sınırlarına dahil olurken Eçmiyazin Katagikosluğu da Rusya sınırları içinde kalıyordu. Devamında Çar I. Nikola Türkmençay Antlaşması'yla ele geçirdiği bölgeleri "Ermeni İli" olarak ilan etti (Sarınay 2008: 72-73).

1828 tarihinde başlayan Yunan isyanıyla Osmanlı Devleti zor durumda kalmıştı. Bundan istifade eden Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Daha önce İran ile olan savaştan dolayı bölgede tecrübe kazanan Ruslar doğudan Anadolu'ya girip Erzurum'a kadar ilerlemişlerdir. Bu ilerleyişte yine Ermeniler Ruslara katkıda bulunmuşlardır. 14 Eylül 1829'da Edirne Antlaşması'nın imzalanmasıyla savaş sona ermiş ve Rusya, Tuna nehrindeki adalarla Kafkasya'daki konum itibariyle önem arz eden bazı yerleri ele geçirmiş, böylece Karadeniz'den biraz daha güneye inmiştir. Bu antlaşma sonucunda Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya ile ilişkisi kesilmiş, bütün Kafkasya Rusların eline geçmiştir. Ruslar, barış yapıldıktan sonra Erzurum bölgesindeki 100.000 kadar Ermeni'yi Rusya'ya göndermiştir. Bu olayların ardından Ermeniler, Erivan, Ahılkelek ve Ahıska bölgelerine yerleştirilmiştir (Sarıay 2008: 73-74).

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında ise Ermeniler yine boş durmayıp bu savaşı bir fırsat olarak görmüşlerdir. Bu savaşın gidişatına göre İstanbul'daki Ermeni aydınlarıyla kilisesi de tutumlarını tam olarak değiştirmişlerdir. Ancak Osman Paşa'nın Plevne'de yenilmesi haberi üzerine Patrik ve Ermeni toplumu bu fikirlerinden vazgeçmişlerdi. Savaş sonrasında yoğun görüşmeler üzerine, Türk grubunun tüm karşı çıkımlarına rağmen 3 Mart 1878 tarihinde Ayastefanos Antlaşması imzalanmış ve bu antlaşmaya Ermenileri ilgilendiren bir madde ilave edilmiştir. Bu maddenin ilave edilmesiyle Ermenilerin ismi ilk defa bir antlaşmada yer almış ve Ermeni meselesi uluslararası politika gündemine taşınmış oldu (Sarıay 2008: 74-76). Bu antlaşmadaki madde meşhur 16. maddedir. Buna göre “*vilâyât-ı sitte*”denilen Osmanlı vilayetlerini Ermeniler istiyordu. (Erzurum, Van, Elazığ, Diyarbakır, Sivas ve Bitlis) (Güner 2001: 460).

Bütün bunlarla birlikte Ayastefanos Antlaşması İngiltere'yi telaşa düşürdü. Çünkü bu antlaşma Kars, Ardahan ve Batum'un Rusya'ya bırakılması maddesini de içeriyordu. Bu da İngiltere için hayati anlam taşıyan çıkarlarına ters düşmesi demekti. İngiltere Ayastefanos Antlaşması'nı değiştirmek ve kendi çıkarlarına uygun hale getirmek amacıyla hem Rus hem de Osmanlı Devleti ile görüşmelere başladı. Bu görüşmeler sonunda Ayastefanos Antlaşması fazla değişikliğe uğratılmadan Berlin Antlaşması'nın 61. maddesi olarak kabul edildi. Rusya bu değişiklikle Osmanlı

memleketine müdahale kapısını her zaman açık bırakmayı hedeflemiştir (Sarınay 2008: 75-78).

Rus Çarı II. Aleksander'ın 1881'de ölmesi üzerine tahta III. Aleksander geçmiştir. III. Aleksander tahta geçtikten sonar Rusya'nın iç ve dış politikasında değişikliğe gitmiştir. Artık Rusya, kendi toprakları dışındaki her türlü bağımsızlık hareketlerine karşı olumsuz bir tavır takındı. Kendi içinde ise Ruslaştırma siyasetini benimsedi. Ermeniler de bundan nasibini aldı. Rusların sınırlamalarıyla karşı karşıya kaldılar. Rusya artık geleneksel hale gelmiş olan, Doğu Hristiyanlarını himaye siyasetini terk etti. Böylece Ermeniler yalnız kaldılar (Sarınay 2008: 81-82).

Bütün bunların ardından Rusya uzun süre Ermenilerle ilgilenmemiş, fakat 1904-1905 yıllarından sonra tekrar Ermenileri geleneksel politikaları olan çıkarları için korumaya tekrar dönmüştür. Özellikle Anadolu'daki Rus konsoloslukları Ermenilerle gizli olarak iş birliği yapmışlardır. Osmanlı Devleti'ne ulaşan bilgiler Rusların Ermenileri sürekli kışkırttığı ve silahlanmaya teşvik ettiğine dairdi. İran'daki Ermeni fedailerine Osmanlı topraklarında karışıklık çıkarmaları için Rusya tarafından silah verdiği ve masrafların tamamının Rusya Hükümeti tarafından karşılanarak bazı çete reisleriyle anlaşma yapıldığına dair bilgileri içeriyordu. İkinci Meşrutiyet'ten sonra Rus-Ermeni ilişkileri hız kazanmaya başladı. 1912 yılına gelindiğinde ise Rusya'nın, Ermenilerin isteklerini yerine getirmesi için önemli sebepler vardı. Bu istekler yerine geldiği zaman Çar, Osmanlı'daki Ermeni konusunu canlandıracak, yalnızca kendi Ermeni uyruklarının bağıllığını yeniden kazanmakla kalmayacak, aynı anda da Transkafkasya'daki olası bir anarşi hareketine de darbe vuracaktı. Ermeniler Rusya'dan yardım istediler ve isteklerine olumlu cevap alınca, Rusya'yı takip edip onunla birlikte hareket etmeye başladılar. Rusların denetimi altında bağımsız olacaklarını düşündüler, bağımsızlığa giden bu yolda ancak Ruslar Doğu Anadolu'yu, işgal ederse emellerine ulaşabileceklerine inandıklarından Ruslarla birlikte olup yardım etmekten geri durmadılar (Sarınay 2008: 85-87).

Nitekim Ağustos 1914'de Birinci Dünya Savaşı çıkınca Ermeni komiteleri ve Patrikhane, Osmanlı'nın savaşa girmesi ihtimali üzerine nasıl bir izleyeceklerini

belirlemişlerdi. Buna göre Birleşik Milli Ermeni Kongresi'nde, çıkması olası olan Dünya Savaşı'na Osmanlı Devleti savaşa girerse Ermeniler Osmanlı'ya bağlı kalacak askeri görevlerini yapıp ve dış etkilere kapılmayacakları yönünde kararlar aldılar. Fakat 1914 Haziran'ında Erzurum'da Doğu eyaletleri başta olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerinden gelen temsilcilerle toplanan Sekizinci Taşnaksutyun Kongresi ise İttihat Terakki'ye karşı muhalif durumunda kalmayı ve onunla şiddetle mücadele etmeyi amaçlıyordu. Birleşik Milli Ermeni Kongresi'nin tam tersi kararlar alan, Sekizinci Taşnaksutyun Kongresi, bu amaçla eğer Rusların karşısında Osmanlı geri çekilirse her taraftan isyana kalkışılacak, Osmanlı ordusu iki ateş arasında sıkıştırılıp kuvvetlerinin dışarıya sızması engellenecek, silahlarla Ruslara iltihak edilecek ve kıtalardan kaçanlarla çeteler oluşturulacaktı (Polat 2012: 105-106).

Kasım ayı başlarında Türk-Rus savaşı başlayınca Çar, ordusuna Türk sınırlarını geçmeleri için verdi. Tam bu sırada Taşnaksutyun da Osmanlı'ya savaş ilan ediyordu. Taşnaksutyun, Horizon gazetesinde şu bildiriye yayınladı: *“Tarih içinde Ermenilik, her zaman son derece uyanık bulunmuş ve çok zaman bu ihtiyatı, korkaklık ve esirlik olarak nitelendirmiştir. Bugün artık çekinilecek gün değildir. Ermeni de açık alınla meydana çıkıyor. Rus ordularında çalışan Ermenilerden başka savaş alanına, teşkil ettiği gönüllü alaylarını çıkarıyor. Bunlar, Rus askeriyle birlikte çarpışacaklar ve onlara küçük kuvvetleriyle yardım ederek, İtilaf devletlerinin zaferini temin edeceklerdir.”* Taşnaksutyun komitesinin İstanbul merkez teşkilatı Türkiye ve Kafkasya Ermenilerinin muhtemel Osmanlı-Rus savaşında tutacakları yolu belirlemek için geniş çaplı bir toplantı yaptı. Bu toplantı da iki görüş ortaya çıktı. Birinci görüşü savunanlar, Osmanlı ile Rusya'nın savaşında Ruslar Osmanlı'ya hızlı ve ani şekilde saldıracaklar, işte o zaman Kafkasya'daki gönüllü alaylar hazır olmalıdır. Bu alaylar Rusların öncüsü olacak ve Kürtler ve Türklerin Ermenilere zarar vermemesi için, Ermeniler için stratejik noktaları kontrol altında tutacaklardır diyorlardı. İkinci düşünceyi savunanlar, sınır ötesindeki Ermenilerin, içerdeki Ermenilere bir zarar verilmedikçe yerlerinden kıpırdamayacaklarının şimdiden bildirilmesini uygun görüyorlardı. Alınan bu kararlar, savaşın ilk günlerinden itibaren sadece Taşnaksutyun tarafından değil, Hınçak, Reforme Hınçak, Ramgavar komiteleri, Ermeni gönüllüleri ve çeteleri tarafından da faaliyete geçirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin siyasi ve askeri durumu hakkında bilgi sahibi olan

Ermeniler bu konular üzerinden casusluk yapmışlar ve Trabzon, Erzurum, Van, Bitlis gibi savaş alanı olma olasılığı bulunan vilayetlerde Ermenilerin büyük bir kısmı, silah altına alınmışlarsa da kaçarak Ruslara katılmışlardır. Sınır boylarında Ermeni çeteleri saldırıya geçmişler, Erzincan ve civarındaki Ermenilerin dörtte üçü direkt veya İran üzerinden Rusya'ya kaçmışlardır (Sarınay 2008: 91).

Savaş başlamadan önce Rusya'nın, Ermeni komitelerinin, kilise okullarının ve çetelerin yürüttükleri propaganda, teşkilatlanma ve silahlanma faaliyetleri, savaş başlar başlamaz uygulamaya konuldu. Zaten bütün bu çalışmalar bu amaç içindi. Rus hükümeti savaşın başında Osmanlı Ermenilerini silahlandırmak ve savaş sırasında ülke içinde ayaklanma çıkartmak için hazır hale getirmek amacıyla hazırlık gideri olarak 242.900 ruble vermiştir. Bu Ermeni gönüllü birlikleri Türk ordusunun savunma hattını geçip, ayaklananlarla bir araya gelerek cephede ve cephe gerisinde anarşi yaratacak, bununla birlikte Rus ordularının geçişini ve Doğu Anadolu'yu ele geçirmesini kolaylaştıracaktı. Osmanlı ordusunda Ermeniler, Rusya'nın Osmanlı Ermenilerinden ve Kafkas Ermenilerinden çeteler oluşturduğu haberini duyunca ordudan kaçıp çetelere katılmışlardı. Gönüllü Ermenilerin resimlerinin ve Ermeni gönüllü layalrının nasıl oluştuğunu, çoğunun Osmanlı sıfatı adı altında Osmanlı Devleti aleyhinde faaliyetlerde bulunduğunu gösteren bir album Kafkasya'da Volontaire Armenian adı ile yayınlanmıştı (Sarınay 2008: 92-93). Ayrıca Bükreş ve Köstence'de toplanan Ermeni gönüllülerinin Kafkasya'ya gönderildiği, propagandacıların gönüllü toplamak üzere Fransa, Rusya ve İngiltere'ye gideceklerine dair raporlar mevcuttur (DH.EUM.2.şb 69: 16). Ermenilerin Rusya'ya gönüllü göndermeye başlamalarının baş sebebini, Köstence'ye gelen Fesliyan Efendi ile Nubar Kürkyan'ın yaptıkları propagandanın etkilerinin bir sonucu olarak görmekteyiz (DH.EUM. 2.şb 8:69). Bununla birlikte sınırlardan kaçan Ermenilerin varlığı sadece Kafkas bölgesinde değil Batı'da da mevcut sorunlar yaşandığını görmekteyiz. Örneğin, Merzifon ahalisinden Mihran veled-i Kirciyan ile Bogos veled-i Kirciyan'ın aile efradıyla birlikte Ermeni olduklarını gizleyerek sınırı geçmiş olup Bulgaristan'da aleyhte propaganda yaptıkları yönünde bilgiler mevcuttur (DH. EUM. 2.şb 17: 22). Aristiyakis Kasbaryan adlı bir Ermeni'nin Ermeni komitesi üyesi olduğu, Türkiye aleyhinde neşriyatta bulunduğu ve patrik aleyhinde propaganda yapması sebebiyle Osmanlı Devleti tarafından sürgün edilerek

önlem alınmaya çalışılmıştır. Nitekim bu önlemlerin kalıcı olmadığı ve faydasız olduğu anlaşılmaktadır (DH.EUM.2.şb 33: 25). Zira çoğu Ermeni, firar ederken kayıt altına alınamamışlardır. Çünkü Osmanlı tebaasından olmalarına rağmen Rusya'ya gönüllü olarak giden Ermeni ve Rumlar Romanya'nın muhtelif yerlerinden gelip toplu olarak gelip şehbenderhaneye isim ve künyelerini kaydını yaptırmaksızın doğrudan Rus vapurlarına binmektedirler (Sarıay 2008: 93). Yapılan propagandalar sıradan kişiler tarafından değil, toplumda saygınlık kazanmış ve sözü geçen kişiler tarafından yapılmıştır. Yukarıda da bahsedildiği gibi sadece Osmanlı topraklarında olmayıp, Osmanlı toprakları dışında da etkili şekilde Ermenilerin propagandasına Osmanlı Devleti maruz kalmıştır. Örneğin, Viyana Ermeni cemaati rahibi Fesliyan Efendi ile arkadaşı Nubar Kürkryan Efendi propaganda faaliyetlerinde rol almışlardır (HR. SYS. 2879: 29). Romanya Ermenilerinin de Belçikalılara yardım amacıyla Osmanlı Hükümeti aleyhindeki propagandalarını gazetelerde neşrettikleri makalelerde yapmışlardır (HR.SYS. 2879: 30).

Rusların yardımıyla bir araya gelen Ermeniler ve Rus ordularının önünde Oltu, Kağızman ve Oltu bölgelerine yerleştirilen Ermeni gönüllü alayları, Doğu Anadolu'da Rus ordularına öncülük yapma görevlerini yerine getirdikten sonra savaş sırasında zaman top ve makineli tüfeklerle donatılarak Narman, Kötek, Pasinler, Karakilise, Beyazıd yönüne sürülmüş olan bu alaylar, geçtikleri yol üzerindeki Türk köylerini yağma ve talan ettikleri gibi küçük bebeklere varıncaya kadar katliam yapmışlardır. Rus ordusunun raporlarından çıkan sonuca göre, Ermeni gönüllü birlikleri çoğunlukla kendilerinden olmayan yani Hıristiyan olmayan halkı ortadan kaldırılmakla uğraşmışlardır. Gönüllü birlikler, Taşnaksutyun Partisi'nin Ermeni bölgesinin Müslüman ögelerden temizlenmesini ve sınırların çevrilmesini içeren, Türk ve Kürt nüfusunu sistematik bir biçimde imha etme planını ifa ettiler. Rus ve Ermenilerin Doğu Anadolu bölgesinde yaptıkları işkence ve zulümler bunlarla sınırlı kalmayıp, kadın erkek dinlemeyerek rastgele çaresizlik içinde olan insanları öldürmüşler, genç kızlara saldırıp, hamile kadınların karınlarını deşmek suretiyle türlü işkenceler uygulamışlardır (Sarıay 2008: 94-96).

1917 yılında geldiğimizde ise Rusya’da Bolşevik İhtilali patlak vermiş ve Ruslar Birinci Dünya Savaşı’ndan çekilmek zorunda kalmıştır. 15 Aralık 1917’de bütün cepheleri kapsamak üzere Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ve Türkiye ile Rusya arasında mütareke antlaşması imzalanmıştır. Ancak Türkiye ile Rusya arasındaki savaş durumunu fiilen sona erdirmek Kafkas cephesindeki mütareke hükümlerini belirlemek ve tespit etmek üzere ayrı bir anlaşma yapma zorunluluğu ortaya çıkmıştı, bunun için Rusların işgali altında bulunan Erzincan’da Osmanlı-Rus delegeleri bir araya geldiler. 18 Aralık 1917’de Erzincan’da Osmanlı-Rus ateşkesi imzalandı. Bu ateşkes ile her iki tarafın kuvvetleri arasında, tarafsız bir alan bırakılacak ve bir sınır çizgisi tespit edilecekti. Böylece 29 Ekim 1914 tarihinde başlamış olan Türk-Rus savaşı da 18 Aralık 1917’de fiilen bitmiş oldu (Kurat 1990: 332-334). Ancak Rus kuvvetleri Doğu Anadolu bölgesinde işgal altında tuttıkları yerleri Ermeni ve Gürcülerden oluşan askeri birliklere bırakmışlar, bu birlikler ise Müslüman ahaliyi katliama girişmişti. Bundan dolayı Osmanlı Devleti bir girişimde bulunarak Ruslara bu durumu haber vermiş, birliklerinin bölgeyi ya Osmanlı Ordusu’na teslim etmesi ya da bölgede yeterli kuvvet bırakıp Rusların katliamları önlemesi konusunda görüşülüp karar alınmıştır. Sonunda 3 Mart 1918 tarihinde Brest-Litowsk Barış Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre, Rusya Doğu Anadolu bölgesindeki yerleri boşaltma ve güvenliği sağlamak için yapması gereken her şeyi en kısa sürede yerine getirmeli, Ardahan, Kars ve Batum bölgeleri de derhal Rus askerlerinden arınacak ve bu bölgenin mali, idari ve hukuki işlerine Rusya karışmayacak, bu bölgelerin yeni idare şekli kabul edilecek. Nitekim Rusya’nın savaştan çekilmesinden sonra durum yeniden değişti. Cepheyi boşaltan Rus askerlerinden sonra yeni kurulan Sovyet makamları Rus işgali altında bulunan yerlerde yeniden Ermeni milislerini meydana getirdi. Bu milislerin oluşturma amacı sözde Ermenileri Kürtlerin saldırılarından korumaktı. Fakat esas amaç, zaman kaybetmeden Ermenileri silahlandırmak ve Rus zabitlerinin yardımı ile bir Ermeni ordusu meydana getirmektir. Aynı zamanda “Ermeni Halk Sovyetleri” de kurulacaktı. Ermeni çeteleri Doğu Anadolu’da özellikle Erzurum ve Erzincan’da katliama girişmişlerdir. Bunun üzerine Enver Paşa, bu hususta Vehib Paşa’ya emir göndermişti. Vehib Paşa 12 Şubat’ta Erzincan mütarekesi ile belirlenen sınırı geçerek Erzurum yönünde ilerlemeye başladı. 13 Şubat’ta Erzincan, 12 Mart’ta Erzurum geri alındı. Erzurum alındıktan sonra Ermeni çetelerini takip eden Osmanlı birlikleri 13 Mart’ta Hasankale’yi kurtarmışlardır. Daha

sonra sırasıyla 16 Mart'ta Tortum, 17 Mart'ta Narman ve son olarak da 22 Mart'ta Oltu'ya girmiştir (Sarıay 2008: 97-101).

Sonuç olarak, Osmanlı-Rus münasebetlerinde Ermeniler Ruslar tarafından her dönemde kışkırtılmış ve Osmanlı'ya karşı kullanılmıştır. Ruslar bir dönem bu politikalarından vazgeçmişlerse de tekrar Ermenileri kullanma politikalarına geri dönmüşlerdir. Birinci Dünya Savaşı'nda, özellikle doğu bölgelerinde Rusların yanında yer alan Ermeniler bağımsızlık ümidiyle galeyana gelmişlerdir. Nitekim dağılan Rusya devletinin yerine kurulan Sovyet hükümeti Ermenilere önem vermeyip kendi kaderlerine terk etmişlerdir. Buna rağmen Türklere zulmetmekten geri kalmayan Ermeniler, Enver Paşa'nın talimatıyla durdurulmuş ve Ermeni mezalimine son verilmiştir.

2.2 İngiltere'nin Ermeni Propagandası

İngiltere de Rusya gibi Ermenilerle ilişki içerisinde olup onların bağımsızlıkları için destek vermiştir. I. Dünya Savaşı'nda İngiliz-Ermeni ilişkileri iyice gelişmiştir. Çünkü devrimden sonra Ruslar politikalarını değiştirmiş ve artık Ermenilere gereken desteği vermemişlerdir. Bundan dolayı Ermeniler de kendilerine yeni bir koruyucu arayışı içine girmişlerdir. I. Dünya Savaşı'ndan önce Osmanlı Devleti'ne destek veren, ardından Rusların yanında yer alan Ermeniler, şimdi de İngiltere'nin yanında yer almak istiyorlardı.

İngiltere'den destek alabilmek için de Ermeni komiteleriyle irtibatta olan Ermeni din adamları, Osmanlı Devleti'nin Almanya ile birlikte savaşa gireceği günlerin öncesinde, Doğu bölgesinde Ermenilerin çoğunluğu oluşturduğunu ispatlamaya çalışıyorlardı. Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesinden kısa bir süre önce, destek alabileceklerini düşündükleri İngiliz yetkililere bu konuda raporlar ve dokümanlar ulaştırmışlardı. Erzurum Ermeni Piskoposu tarafından hazırlanan bir rapor İngiliz Elçisi Mallet'e ulaştı. Elçi de raporu Dışişlerine gönderdi. Bu rapora göre; Erzurum, Bitlis, Van, Harput, Sivas, Diyarbakır ve vilayetlerinin nüfusu belirtilmekteydi. Piskoposun

verdiği bilgilere göre bu bölgede 1 milyonun üzerinde Ermeni bulunuyordu ve bu rakam bölgenin nüfusunun neredeyse yarısıydı. Oysa Osmanlı nüfus ve arazi kayıtlarıyla karşılaştırıldığında piskoposun verdiği rakamların oldukça abartılı olduğu görülmektedir. Bu kayıtlara göre tüm imparatorlukta yaşayan Ermenilerin sayısı (1914 itibariyle) 1.229.007 olarak tespit edilmektedir. Oysa İngiliz Dışişleri yıllığında bu altı şehirde yaşayan Ermeni nüfusu 645.900, Müslüman nüfus ise 795.000 olarak kayda geçmiştir. Amerikan kaynaklarına göre ise Anadolu'nun tamamında yaşayan Ermeni nüfusu 1.479.000 olarak tespit edilmiştir. Bu rakamın gerçeğe en yakın olduğu tahmin edilmektedir (Polat 2012: 106-107).

Dünya Savaşı öncesinde Ermenilerin, Doğu vilayetlerindeki sayısal durumunu bildiren raporun üzerine, İngiliz elçisi tedirgin olmuş ve bölgedeki durumun gelecek yıllar için oldukça endişe verici olduğuna dair raporlar yazmıştı. Bu rapora göre imparatorluğun kuzeydoğusunda önemli bir nüfus oranını oluşturan Ermenilerin Rus İmparatorluğunun bir parçası haline getirilmek istenebileceği belirtilmişti. Buna göre Elçi Mallet, imparatorluğun kuzeydoğu vilayetlerindeki azınlıkların, Türk politikasındaki gelişmelerden dolayı isyan başlatılabileceği ve sonuç itibariyle Rus kuvvetlerinin mutlaka harekete geçeceğini açıklıyordu. Elçi raporunun devamında imparatorluğun kuzeydoğu vilayetlerinin alt yapı eksikliğinden dolayı Osmanlı idaresine karşı hoşnutsuzluğu artırabileceğini, öyle ki kara ve demiryolu yapımının ekonomik yetersizlikler nedeniyle ilerlememesinin bu hoşnutsuzluklara hız kazandırabileceğini ön görüyordu. Ayrıca Osmanlı askeri otoritelerinin Diyarbakır'da Hristiyanlara yönelik mali sorumluluklar yüklemesi, Hristiyanların memnuniyetsiz tavır sergilemesine sebep oluyordu (Polat 2012: 107).

Osmanlı savaşa girdikten sonra, Ermenilerin bozguncu faaliyetleri ivme kazandı. Bu durum muhalefet cephelerinde mücadele edecek olan Osmanlı Devleti'ni zor duruma soktu. Öyle ki imparatorluğun kuzeydoğusunda Rusya ile muharebe edeceğinin kesinleşmesiyle birlikte güney topraklarında da İngiliz egemen olduğu bölgelerde İngilizlerle çatışmaya girme olasılığı yüksekti. İngiltere'nin kontrolü altında bulunan Süveyş Kanalı'nın tehdit edilmesi amaçlı hareketin hazırlıkları devam ediyordu. İngiliz ve Osmanlı birliklerinin İran gibi bir coğrafyada çatışmaya girmesi önemli bir durumdu.

Savaşın ilk günlerinde Basra Körfezi, İngiliz kuvvetleri tarafından zorlanmıştı. Öbür yandan da Osmanlı Devleti eğer savaşa girerse boğazların hedef noktası olacağı kesindi. 1915 Mart'ta İngiliz ve Fransız donanması Çanakkale Boğazı'nı geçmek maksadıyla harekât başlatmıştı. İngiliz ve Fransız müttefik donanması bu stratejik noktayı ele geçirmek için bütün deniz gücünü kullanıp Osmanlı Devleti'ni savaş dışına itmeye çalışıyordu. Bu önemli savaş alanlarının yanı sıra Osmanlı Devleti, ilerleyen dönemlerde Galiçya Cephesi'ndeki müttefikleri için destek kuvvetleri göndermek zorunda kalacaktı. Özellikle Çanakkale, Kafkaslar ve güney sınırdaki faaliyetlerin Osmanlı Devleti'ni sıkıntıya soktuğu dönemin öncesinde başlatılan planların uygulanmaya konulmasıyla uzun zamandır hazırlık yapan ve uygun şartları kollayan Ermeni isyanları birbiri ardına patlak verdi. İlk ayaklanma Zeytun'da çıktı. Ardından onu sırasıyla Kayseri, Bitlis, Erzurum, Mamûratülaziz, Diyarbakır, Sivas, Trabzon, Van, Ankara, İzmit, Adapazarı, Hüdavendigar, Adana, Halep, İzmir, Canik'teki isyanlar takip etti (Polat 2012: 107-108). Zeytun'daki isyanının sebeplerine bakacak olursak;

18 Nisan 1914 tarihinde Halep Valiliği Dahiliye Nezareti'ne bir şifre telgraf gönderdi. Maraş Mutasarrıflığı'ndan alınan bilgiye göre Zeytun kazasında birtakım kargaşalar vuku bulmuştu. Buna göre; 17 Nisan günü 7-8 kişilik bir eşkıya grubunun bir evde toplanmış, bunun haber alınmasıyla söz konusu evi askerler abluka altına almış, fakat evde bulunanlar askere ateş açınca, orada bulunan bir sivil ölmüştür. Bunun üzerine Ermeni Marhasası'nın başı çektiği ahaliden bir kısmı hükümet konağını işgal etme maksadıyla toplanarak askerin eşkıyaya karşılık vermeden çekilmesini istemişlerdir. Bunun üzerine asker geri çekilmiş ve bu sırada hükümet etrafında toplanan binlerce kişi hükümete ve askere taş atıp üç askerin yaralanmasına sebep olmuştur. Bu olaylar duyulunca Dahiliye Nezareti konuyu incelemesi için Zeytun'a Müfettiş gönderdi. Bölgeye gelen mülkiye müfettişi Zeytun'da incelemelerde bulundu. Yaptığı incelemelerde, Zeytun Marhasası Frankliyan Efendi'nin Zeytun eşkıyasını koruyup aynı zamanda hükümet ile halk arasında gerginliğe sebep olacak faaliyetlerde bulunduğunu hatta Zeytunluların hükümet uygulamalarını Sis Katagikosluğu'na şikayet etmelerine ön ayak olduğunu tespit ederek Zeytun'dan başka bir yere sürülmesini tavsiye etti. Halep Valiliği, Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği bir şifre ile olay sonrasında alınan tedbirleri bildirdi. Verilen bilgilere göre, Zeytun'da bu gibi insanların çok sayıda

var olduğu ancak Zeytun'daki bir takım olaylardan dolayı özel durumu olduğunu ve seferberlik ilan edildiği için, gerekli önlemleri alamayıp devlet otoritesinin sarsılmasına sebep olan kaymakam da istifa etmek istemiş ve bu istek kabul edilmişti. Yeni kaymakam atanana kadar vekaleten Binbaşı Münir Efendi görevlendirildi. Münir Efendi de olayın araştırılması için bir komisyon kurdu. Ardından Ağustos 1914'te Osmanlı Devleti seferberlik ilan edince, ordusunu güçlendirmek için daha önce birçok isyan çıkan Zeytun'da görev yapan piyade askerlerinin tamamının kendi alaylarına intibak etmeleri emredilerek Zeytun'un güvenliğinin jandarma güçleri tarafından temin edilmesi gerektiğinin kolordu kumandanlığınca bildirilmesi ve Halep Valisi Celal Bey jandarmanın Zeytun'da gerekli tedbirleri bir an önce alınmasını emretti. Zeytunlu Ermenilerin 1850'lerden beri sık sık ayaklandıkları, hatta 1896 yılında çıkardıkları büyük isyanın etkileri hâlâ unutulmamışken böyle bir kararın olumsuz sonuçlar doğuracağı oldukça açıktı. Nitekim Harbiye Nezareti'nin bu kararı bölgede Ermenilerin ayaklanmasına zemin hazırladı. Çünkü Zeytun'daki askeri birlik kalkınca Zeytun Ermenilerinin cesaretlendiler ve açıkça hükümet emirlerine karşı koymaya, askere gitmemeye, vergi vermemeye, askerlik şubelerine kayıt için giden Müslümanların yollarını kesip onları gasp ederek katletmeye başladılar. Hatta daha da ileri giderek memleketlerini koruma bahanesiyle ve Zeytun Fedai Alayından bir silahlı birlik kurmak istediler. Bu istekleri reddedilince silahlı gruplar halinde dağlara çıkarak isyan başlattılar. Böylece bu olay savaş öncesinde Ermenilerin ilk isyanı olarak kayda geçmiştir (Günay 2009: 89-90).

Savaş halinde bulunan Osmanlı Devleti, varlığının tamamını seferber etmek zorunda kaldığı bir ortamda, ilaveten millet-i sadıka sıfatı verdikleri Ermenilerin zararlı faaliyetleriyle karşı karşıya kalmışlardır. Aynı zamanda İtilaf devletlerine, sadece Osmanlı sınırlarında değil, dünyanın birçok bölgesindeki Ermeni topluluklarından sempati, destek ve yardımlarını ifade eden mesajlar geliyordu. Dünyanın çeşitli bölgelerindeki Ermeniler Osmanlı Devleti'ne karşı İngiltere'nin yanında savaşta yer almak istediklerini iletiyorlardı. Rusya'ya olduğu gibi İtilaf devletlerine de birçok stratejik bilgiyi sağlayan Ermeni ajanlarının verdikleri bilgiler Çanakkale Harekatı'nın devam ettiği günlerde hayati önem arz ediyordu. İngiltere'nin Sofya elçisi Dışişleri Bakanlığı'na bir yazı gönderdi. Bu yazı Sofya'daki bir Ermeni gazetesi editörünün

Türkiye'deki Ermeni ajanlarından edindiği bilgileri içeriyordu. Buna göre, Türk kuvvetlerinin cephanelerinin yetersiz olduğu, Zeytinburnu'ndaki fabrikada günde sadece 30.000 küçük mühimmat ve 200 mayın üretilebildiği, sınırlı üretim ve kömür yetersizliği nedeniyle eldeki mevcut malzemeye ani bir darbe indirmek amacıyla Türklerin Gelibolu'da çok kuvvetli bir saldırıya hazırlandıkları bir Ermeni ajanının bildirdiği konular arasındaydı. Ajanın verdiği bilgilere göre; Türklerin böylesine büyük bir saldırı hazırlığında bulunmalarının amacı, mühimmat yetersizliğinin çok fazla anlaşılmadan başarı kazanmaktı. İtilaf Devletleri savaşın kendilerinden yana zaferle sonuçlanacağından emindiler. Eğer bu zafer gerçekleşirse, Ermenilerin taleplerinin yerine getirilmesi uygun görüldü. İngiliz Ermenileri Komitesi başkanı, Dışişleri Bakanı Edward Grey'e mektup yazarak, tıpkı Polonya örneğinde olduğu gibi İngiltere'nin savaştan sonra Ermenilere de özerklik sözü verilmesini istedi. Anlaşıldığı üzere, Ermeniler kaderlerini tamamen Ruslara bağlamak istemiyorlar, bu yüzden Ermeni cemaati liderleri çok uluslu koruma istiyorlardı. Komite başkanı özellikle, Ermenilerin, kendilerini İngiltere'nin yönetmesini istediklerini belirtti. İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndan bu isteğin değerlendirileceğine dair geri dönüt aldı (Polat 2012: 108-109).

İngiltere'deki Ermeni cemaatlerinin yanı sıra Amerika'daki Ermeni cemaatleri de İngiliz yetkililere benzer istek ve düşüncelerle ulaşmaktaydı. Amerikan Ermeni Ulusal Savunma Komitesi tarafından 23 Mart 1915'de Osmanlı'ya karşı yürüttüğü operasyonlarda nasıl yararlı olabilecekleri sıralanıyordu. Dışişleri Bakanı Edward Grey'e yazılan bu yazıda, Alman hırsının sebep olduğu bu savaşa Osmanlı'nın da girmesinin, özellikle Ermeniler için uzun zamandan beri kurtuluşa giden yolda aranan bir fırsat olduğu ifade ediliyordu. Osmanlı Devleti aleyhinde, Ermeni cemiyetlerinin yürüttükleri mücadelenin en önemli yönünü propaganda oluşturmaktaydı. Ermenilerin Avrupa ve Amerika'da uzun zamandır yürüttükleri katliam propagandasına 27 Mayıs 1915'te sevk ve iskanlarına dair kanun hazırlanması hız kazandı. Aslında daha Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'na girmeden önce Amerika'daki Ermeni cemaatlerinin baskısıyla hararetli bir propaganda başlatılmıştı (Polat 2012: 109-111). Bunun başını yukarıda da bahsedildiği üzere, Ermeni tehcirine dair alınan karar çekiyordu.

Ermeni çeteleri hem silahsız köylere hem de esir Türk neferlerine işkence ve katliam yapıyorlar, ancak bu durum görmezlikten gelinerek, çıkarılan sevk kanunu da bilinçli olarak Ermeni katliamı olarak yorumluyor birde bunun propagandasını yapıyorlardı (Polat 2012: 112).

Nitekim unuttukları bir nokta şuydu: Osmanlı Hükümeti, Sevk ve İskan uygulamasını o günün şartlarında kanuna dayalı olarak yapmıştır. Sevk ve İskan ile ilgili kanun Takvim-i Vekayi gazetesinin 1 Haziran 1915 tarihli nüshasında 4 maddelik kanun şeklinde yayınlanmıştır. Bu kanun “*Savaş halinde devlet yönetimine karşı gelenler için askeri birliklerce alınacak tedbirleri*” kapsamaktadır. Sevk ve İskan Kanunu’nun 1. maddesinde: Devlet güçlerine ve kurulu düzene muhalefet, silahla mukavemet ve tecavüz görülürse şiddetle karşı konulması ve imha edilmesini” 2. madde “*silahlı güçlere yönelik casusluk ve ihanetleri tespit edilen köy ve kasabaların başka mahallere sevk iskan edilebileceğini*” 3. maddesi kanunun geçerliliğini, 4. maddesi de kanunun icrasından sorumluluğu belirtmektedir. Görüldüğü üzere çıkarılan bu kanun ve maddelerinde herhangi bir etnik grup veya zümrenin ismi geçmemekte Osmanlı topraklarında yaşayan vatandaşların tamamından bahsedilmektedir. Yani bunu sadece Ermenilere atfetmek kesinlikle doğru olmayacaktır. Kanunun uygulanmasında çıkarılan karar ve talimatnamelerle yasanın nasıl uygulanacağı açıklığa kavuşturulmuş, keyfi davranışlara müsaade edilmemiştir. Bu kanunun uygulanışını açıklayan mevzuatta, “*menkul ya da gayrimenkulün yok edilmesi ya da insanların öldürülmesi yolunda herhangi bir amaç olmadığı gibi; bilakis uygulamada yaşanan aksaklıklar idam cezasına kadar uzanan ağır cezalarla giderilmeye çalışılmıştır. Eğer Osmanlı Hükümeti bir grup insanın kasten yok etme maksadıyla bir uygulamaya girişmiş olsa idi, göç edenlere yolda sağlanacak imkanları, kabilelere yönelik eşkıya baskınlarına karşı korunmasını, hastalara yardım yapılmasını, çocukların korunmasını, geride bıraktıkları menkul ve gayrimenkullerin bir kayıt altında tutulmasını, belli periyotlarla etli yemek verilmesine*” ilişkin kararların uygulamasına geçilmezdi (Güner 2001: 465-466).

Talat Paşa’nın hatıralarında ise; “*Eğer mecburi tehcir yapılmasaydı vatana fiili ihanetten bütün Ermenilerin Divan-ı Harp önünde idamına karar verilirdi, çünkü vatani*

*düşmanlarımızla el ele vererek istila ve işgal için ellerinden gelen kötülüğü, hem de vatandaş olmanın hüviyeti içinde işliyorlardı. Bir kısmı iradesinin dışında yapılmış olsa da cürüm cürümdü. Vatan varlığı insafsızca ve ahlaksızca tahrip ediliyordu. Kanlı bir hayal uğruna, asırların nimet ve şefkatini inkâr etmişlerdi. Onları, harp sahasının mümkün olduğunca haricine almak, bizim için en güç ve zor, fakat en insani hizmet oldu. Bunun yerine getirilmesi sırasında hadiseler olmamış mıdır? Elbette olmuştur. Fakat bunun sebebi de yine Ermeni komitecileri idi. Namus ve haysiyetleri taarruza uğramış olanlardan hayatta kalanlar hiçbir ahlaki sebep olmadan işlenmemiş bu korkunç cinayetlerin hain ve vefasız suçlularına rastladıklarında devlet korumasını aşarak hesap sormuş olabilirler. Çok açık ve kati söylüyorum. Bu yapılane karşılık verme rakamlara, olaylara, neticelere göre %1 dahi değildir.”*Bütün bu açıklamalardan anlaşıldığı üzere, bu göçün zorunlu olup, kasıtlı olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim Ermeniler, bu konuyu propaganda malzemesi yaparak, 2 milyon Ermeni’nin bu göç sırasında can verdiği iddiasını daimi kılmak için kullandıkları apaçık ortadır (Güner 2001: 466).

İşte bu propagandalara karşı, Osmanlı Elçisi Ahmet Rüstem Paşa, Osmanlı coğrafyasında iddia edildiği gibi bir durum olmadığını ayrıca İngiltere, Fransa ve Amerika’nın kendi geçmişlerine bakmaları gerektiğini demeçlerle beyan edince, Amerikan hükümetinden sert tepki aldı. Özür dilemeyi reddedince ülkeden 9 Ekim 1914’te ayrıldı. Diğer taraftan Ermenilerin Türklere yaptığı katliamlar görmezlikten geliniyordu. İtilaf devletleri tarafından kullanılan Ermeniler, bunun için de Sevk ve İskan Kanununu kendi lehine çevirmekte geç kalmamışlardı. Özellikle İngiltere ve Fransa tarafından yürütülen, Ermeniler üzerinden Hristiyanların katledildiğine dair propagandanın asıl amacı, Amerika’yı itilaf devletleri yanında savaşa çekebilmektir (Polat 2012: 111-112). Bu propaganda savaşının başlamasından sonra Ağustos 1914’te İngilizler Wellington House’ı (Propaganda Ofisi) kurdular. Başbakan Lloyd George, Charles Masterman isimli bir yazar ve milletvekilini bu büronun başına getirdi. Masterman İngiltere’nin önde gelen 25 yazarını gizli bir toplantıya çağırdı. Bu yazarlara İngiltere’nin politikasını destekleyecek kitap ve broşürler yazma görevi verildi. Tanınmış yayınevleri bu kitap ve broşürleri yayınladı. İçlerinde birkaç Lord Bryce imzası, resmi belgeler, kraldan iletiler, bakanlık açıklamaları ve benzeri yazılar yer

alıyordu (Ataöv 2006: 15). 1916 yılında ofisin adı Enformasyon Dairesi olarak değiştirildi. Başına da Albay John Buchan getirildi. Masterman onun yardımcısı oldu. 1918 yılında kurulan Enformasyon Daire Bakanlığı bütün bu faaliyetleri üstlendi. Lord Beaverbrok bakan olarak atandı. Ancak adı ne olursa olsun, bu ofis çalıştığı hep Wellington House olarak anıldı. Wellington House savaş sırasında çok sayıda kitap çıkardı. Buna ilaveten 1160 adet broşür yayınladı. Bu kitap ve broşürün hedefi İngilizlerin her konuda haklı, düşman ülkelerin ise haksız olduğu inancını dünyaya özellikle Amerika'ya yaymaktı (Öymen 2011: 333).

Bu propaganda ofisinin her bölgeye göre bölümleri vardı. 1917 ve 1918 yıllarında meydana gelen olaylar, (Bolşevik İhtilali, İtalya'nın Carpetto yenilgisi, Brest-Litovsk Antlaşması ve Wilson maddeleri) savaş hedeflerinin yeni baştan tanımlanmasını, çeşitli propaganda bölümlerinin de onlara göre bir kez daha elden geçmesini gerektiriyordu. İşte 1918'de kurulan Enformasyon Daire Bakanlığı bu sebepten oluşturuldu. Temelde bağışık ve tarafsız ülkeler de propagandadan sorumluysa da, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı propaganda görevi bu bakanlığa verildi (Ataöv 2006: 14). Nihayet Amerika 6 Nisan 1917 yılında savaşa katıldı. İngiliz propaganda yayınları art arda yoğun bir şekilde çalışmalarına devam ediyordu. Aynı zamanda, İngilizler, Almanların okyanus kablolarını kesip Alman kökenli haber kaynağını da ortadan kaldırdılar. Öte yandan İngiltere'nin İrlanda'ya yaptıkları ve Rusya'nın Yahudilere yaptıklarını örtbas etmek ve unutturmak için, dikkatleri başka yöne çekmeye çalışıyorlardı. Bu amaçla, Osmanlı Ermenileri konusunu öne çıkarmak için yeni bir neden daha belirmişti. Ermenilerle ilgili ikinci *“Bryce Yazanağı'nın üç amacı vardı: Türkleri karalamak, Çarlık Rusya'sındaki olayları unutturmak ve küçük Hristiyan Ermeni ulusunun koruyucusu simgesini yaratmak”*(Ataöv 2006: 30-31).

Bu konuda yapılacak propaganda için, kötü ün yapmış, Türk düşmanı propagandacılarından Lord James Bryce ve daha sonra pişmanlık duyup Türk-Yunan savaşında Türklerden yana olan Arnold Toynbee'yi harekete geçirmiştir. Bu iki propagandacı, 1916 yılı ortalarında çoğunlukla Ermeni kaynaklarına dayanan ve *“1915-1916 Yılları Arasında Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermenilere Yapılan Muamele”* başlıklı İngilizce bir propaganda kitabı yayımladılar. Daha sonraları bu kitabın adı

“mavi kitap “olarak anılacaktır. Bu kitap İngiliz hükümetinin savaş amaçları için yayımladığı en başarılı, ama en kötü etkisi olan yayınlardan biriydi. Savaş günlerinde İngiliz-Ermeni propagandasının öncülüğünü yapanlardan Lord Bryce, 1915 Mart ve Nisan aylarında, Ermeni militanlarını Türkiye’de isyan çıkararak müttefiklerin savına yardımında bulunmaya kışkırtıyordu. 1983’te Londra’da çıkan, Michael Sanders ve Philip M.Taylor’un “Birinci Dünya Savaşı Günlerinde İngiliz Propagandası” adlı İngilizce kitabında, Wellington House mensubu ve tanınmış tarihçi Arnold Toybee’nin vahşet, barbarlık ve kırım hikayeleri uzmanı olduğu kaydedilir. Mavi Kitap esasında onun eseridir ve çok başarılı olmuştur. Çünkü Ermeni militanları, Türklere karşı olan nefret duygularını sürdürmek için bu kitapta yazılanları gerçek bir araştırma eseriymiş gibi kullanmaktadırlar (Sonyel 1994: 379-380). Çünkü kitabın içerisinde, Müslüman Türklerin Hristiyan kadınları boğazladıkları ve bebekleri uzun süngülerine geçirip havaya kaldırdıklarını gösteren resimler ve konuşmalar yer alıyordu (Ataöv 2006: 35).

Bahsi geçen kitaba dair “İstanbul’da Yaşayan Bir Yabancı’nın Cenevre’de İsviçreli Bir Beyefendi’ye Verdiği, Aynı Beyefendi Tarafından Aktarılan İfade” başlıklı bir mektup örneği,

“ Mart 1916 başlarında Türkiye’den ayrıldığımda Ermenilerin durumu şöyleydi: Sürgünler genel olarak durmuştu, ama yerel bazda Ermenilere müdahaleler sürüyordu. Toros dağları ile İstanbul arasındaki köylerde kalan Ermeniler sık sık bir yerden bir yere gönderiliyorlardı. Gönderildikleri yerler aynı il sınırları içinde olduğu gibi farklı illerde de olabiliyordu. Başkentte Ermenilerin tutuklanması göze çarpan bir oranda devam ediyor. Tutuklananlar iç kesimlere yollanıyor; buralarda ya öldürülüyor ya da kötü muameleden, gıdasızlıktan ölüme terk ediliyorlar. Yiyecek maddelerinin dağıtımında Ermenilere haksızlıklar yapılıyor, Ermenilerden diğer Osmanlı tebalarından alınmadığı kadar para ve erzak alınıyor. Ermenilerin, özellikle de sürgüne gönderilenlerin, çektiği ızdıraplar çok büyük. Birçokları açlıktan ve hastalıktan ölüyor. Müslümanlar arasındaki Ermeni karşıtı hisler giderek artıyor...”

şeklinde ifadeler yer alıyor. Bu ve bunun gibi mektuplarda mektubu yazan kişinin ismi yer almamakta, aslı olmayan ifadelere yer verilmektedir. Mektupta Ermenilere kötü muamele edildiği ve gıdasızlıktan ölüme terk edildiklerinden bahsediliyor. Oysa Osmanlı’nın Ermeni Tehcirine yönelik hazırladığı kanunda gıda dağıtılması konusunda

ve haftada bir etli yemek verileceğine dair bir madde yer almaktadır (Bryce ve Toynbee 2005: 178).

Bütün bu propagandaların odak noktası Ermenilerdi. Yayınlanan kitaplarda Ermenilerin statülerine değinilmekte, Ermenilerde herhangi bir şekilde milli ve ayrılıkçı duygulara rastlanmadığını, aksine Ermenilerin Osmanlı'nın bekasına kendilerini adadıkları iddia edilmektedir. Aynı zamanda Ermeniler reformlarla yetineceklerdi, ancak uluslararası siyasal gelişmelerin yöneticilerde aşılmaz korkular yarattığı bir dönemde, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüne neden olacakları gerekçesiyle Hristiyanlara "böl ve yönet" politikası uygulamışlar, asimile etmeye çalışmışlardır. Bu politikalarında başarılı olamayınca, mahalli katliamlara girişme yolunu seçmişlerdir. Böylece zaten azınlıkta olan bu unsurları bünyesinden arındırmış olacaktı. Bu feci durum karşısında İngiltere, insancıl nedenlerle Osmanlı Devleti'ne müdahale ederek Ermenileri kendi koruyuculuğu altına alacaktı. Hazırlatılan kitaplarda, *"Ermenilerin isyan etmeleri gibi bir durum söz konusu değildir ve hiçbir suretle düşmanla işbirliği içerisine girmemişlerdir. Ermenilerin isyan ettikleri ve düşmanla işbirliği içerisine girdikleri iddiaları, savaşı Ermenilerden kurtulmak için bir fırsat olarak gören Osmanlıların uydurmalarıdır. İşte bu nedenle, intikam hissinin de önemli ölçüde etkisi altında Türkler, hükümetin vermiş olduğu emirle 1915 yılında planlı bir şekilde Ermenileri katletmeye başlamışlardır."*denilerek kaynakları belirtmeksizin, karşılaştırmaksızın, son derece ürpertici katliam sahneleri çizilmekte ve iddia edilen soykırım en ince ayrıntılarına kadar okuyuculara aktarılmaktadır. Bu propaganda faaliyetlerindeki amaç çok açıktır. Osmanlı Devleti'ni dünya kamuoyu önünde yıpratmak ve suçlu duruma düşürmek İngiliz propagandası, İngiltere'nin Osmanlı Devleti toprakları üzerindeki gizli emellerine ulaşabilmek ve dünya kamuoyu önünde vermiş olduğu sözlerden dolayı içinde bulunduğu zor durumdan kurtulmak için "Ermeni Vahşeti" isimli bir senaryo yaratacaktır. Hedef kitle de Türklerin insanlık dışı bir suç işlemiş olduklarına inandırıldığı vakit, İngiltere, savaş suçluluğu kavramından hareket ederek, Osmanlı Devleti'ni dolayısıyla da Türkleri cezalandırıcı mahiyetteki bir barış tasarısını dünya kamuoyuna kabul ettirme fırsatı yakalayabilecekti (Avşar 2006: 172-174).

İngiltere'nin yanında, Amerika da bu propaganda faaliyetlerine dâhil olmuştur. Bu faaliyetler aslında doğrudan Amerika'da yaşayan Ermeniler tarafından yapılmıştır. Başlıca propaganda kaynakları dergilerdi. Dergiler sayesinde seslerini duyurma fırsatını elde etmişlerdi. Özellikle Amerika Boston'da 1917 yılının Mart ayında kurulan, Amerika Ermeni Milli Birliği tarafından çıkarılan The Armenian Herald dergisi dikkatleri çekmektedir. Amerika Ermeni Milli Birliği'nin yayın organı olarak çıkartılan The Armenian Herald dergisinin ilk nüshası, Aralık 1917 tarihinde yayınlanmıştır. Dergi bir kitap boyutunda çıkarılmış ve kapağındaki renkli Türkiye haritası dikkat çekmektedir. Bu durum derginin yayınlanma amacını açıkça göz önüne sermektedir. Aynı zamanda derginin dayandığı yegâne temelin "Türk düşmanlığı" olduğu anlaşılmaktadır. Tüm sayfayı kapsayan bu haritaya göre, Samsun-Adana hattının doğusunun tamamının, Kafkasya ve İran sınırına kadar "Armenia" olarak adlandırıldığı görülmektedir (Şahin 2007: 274). Derginin baş makalesi de içerik bakımından önem arz etmektedir. Bu makalede; *"Muhtelif şartların hepsi birden, Ermenilerin ve Ermeni Meselesi'nin özel bir önem kazanmasına neden oldu. Son yirmi yılın trajik olayları, bütün Ermenistan'ı kapsayan masum kadın ve çocuklara yönelik olarak Türk askerinin yaptığı kötü muamele, Ermenilerin büyük bir kısmının Suriye ve Mezopotamya çöllerine gaddarca sürülmesi ve sözüm ona Türk devlet adamları tarafından kabul edilen yöntemler ki bunlar, 1878 Berlin Antlaşması'yla Ermeni Meselesi'ni, Osmanlı Devleti'nin tarihi, sını, ilerlemeci ve barışçıl Ermeni unsurunu imha ederek çözüme kavuşturmuşlardı. Bu sayılan gerçeklerin hepsi, yalnız medeni dünyanın vicdanını harekete geçirmekle kalmayıp, aynı zamanda güvenilir bilim adamı Prof. Freeman'ın kırk yıl önce söylediği şu sözleri de haklı çıkarmıştır: " Türk hükümeti diye bir şey yok, sadece aynı isimle anılan örgütlü bir eşkıyalık sistemi var". Bazıları Türk hükümetini, cehennemi memleketlere benzetmektedir. Bu memlekete bağlanan yollar, tutulmamış sözleri içermektedir"* (Şahin 2007: 275).

Diğer taraftan derginin idarecileri, Ermenilerin çok masum insanlar olduğunu, Ermeni meselesinde kendilerinin hiçbir suçları bulunmadığını, 1915 tehcir kararının alınmasında bile Ermenilerin haksızlığa uğratıldığını, böyle bir kararın tamamen Osmanlı Hükümeti'nin keyfi tutumuyla ve Ermeni ırkını yok etme düşüncesinin sonucunda alındığını, hiçbir tereddüt göstermeden, tamamen masum bir tavır takınarak

dile getirmeye ve Batı kamuoyunu da kendileri gibi düşündürmeye yönlendirmek için tereddüt göstermemişlerdir (Şahin 2007: 279-280).

Nitekim Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'nda yenilip 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzaladıktan sonra, Müttefik Devletler Osmanlı Hükümeti nezdinde Yüksek Komiser tayin edince, Amerika da 1919 Kasım ayında İstanbul'a bir komiser atadı. 28 Ocak 1919'dan beri Doğu Akdeniz'deki Amerikan Deniz Kuvvetleri Kumandanı sıfatı ile İstanbul'da vazife gören Amiral Mark L. Bristol 12 Ağustos 1919'da yüksek Komiserliğe getirildi. Amiral Bristol göreve başladıktan kısa bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin mukadderatı hakkında kesin bir hükme varmıştı. Bristol'e göre, *"Türkiye bir bütün halinde muhafaza edilmeli ve iyi hükümete, genel eğitime kavuşturulmalı, halk kendileri hakkında karar verecek kadar eğitildikten sonra Self-Determination'a gidilmeli"* idi. Bu görüş Amerika Cumhurbaşkanı Woodrow Wilson'un görüşünden oldukça farklıydı. Çünkü Wilson, Ermenileri ve onlara taraftar misyonerlerin sürdürdükleri propaganda tesiri ile Doğu Anadolu'da bir Ermenistan Devleti kurulmasını destekliyordu. Amiral Bristol ise Amerika'nın Ermeni mandasını yüklenmesi fikrine açıkça karşıydı. Amiral Bristol'un bu aleyhte tutumu karşısında Amerika'daki Ermeni dernekleri onun İstanbul Yüksek Komiserliği'nden azledilmesi için 1920 Aralık ayında hükümet nezdinde teşebbüse geçtiler. Bu sırada Başkan Wilson 2 Kasım 1920'de Cumhurbaşkanlığı seçimini kaybederek iktidardan düşmüştü (Kuran 2001: 484-485).

Ermenilerin bu teşebbüsü sonuç vermedi ve Cumhuriyetçi yeni başkan Harding, Amiral Bristol'un Ermeni siyasetini onayladı. Zaten Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde 1920 Nisan'ın da Ankara'da kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti 1920 Eylül'ünde Ermenilere karşı askeri harekâta girişerek Kars'ı geri aldılar. Ardından Gümrü'yü işgal eden Türk ordusu, 3 Aralık 1920'de Ermenistan ile barış antlaşması imzaladı. Böylece Doğu Anadolu'da Ermeni devleti kurma projesi ortadan kalktı. Ermeniler hakkında kesin kararını vermiş olan Amiral Bristol 23 Aralık 1920'de Harp Günlüğüne şunları yazmıştır: *"Çok yazıktır ki, Birleşik Devletlerde halkımızın Ermeni halkının karakteri ve Ermeni memleketi diye bir şeyin bulunmadığına dair gerçek ve doğru bir fikir yoktur."* Ona bu kararı kesin olarak verdiren olay,

Kars'tan yeni dönmüş olan Amerikan Yardım Teşkilatından Misyoner Mr. Fox'un 15 Aralık 1920 tarihinde kendisine anlattıklarıdır. Türk kuvvetleri Kars'a girdiklerinde o da oradaydı, daha sonra Gümrü'ye gitmiştir. Ermenilerin Oltu'ya saldırması üzerine Türkler ilerlemişler, Oltu ve Sarıkamış'ı almışlardır. Türklerin barış yapma teklifini Ermeniler reddedince Kazım Karabekir Paşa kumandasındaki askeri birlikler Kars'a yönelmişler ve şehri işgal etmişlerdir. Ermeniler kadınlarını ve çocuklarını korumayıp kaçırmışlardır. Amerikan misyonerlerinin yetimhanelerinde ve hastanelerinde saklanmışlar. Mr. Fox, Türklerin işgal ettikleri yerde katliam yapmadıklarını, sadece daha önce suç işlemiş olan bazı Ermenileri öldürdüklerini söylemiştir. Amerikalı misyoner, korkaklıklarından dolayı Ermenilerden iğrendiğini, onların yalancı ve hırsız olduklarını ifade etmiştir. Ermeniler kendilerine destek olan Amerikan Yardım Teşkilatı'nın Gümrü'de bulunan mallarını yağmalaya kalkışmışlardır. Kazım Paşa'nın müdahalesi sonucunda yağma önlenmiştir. Amerikan Yardım Teşkilatı, Ermenilerin öldürdüğü Türklerin yetimlerine de yardım etmeye karar vererek bir tren dolusu elbise ve malzemeyi Erzurum'a göndermiştir (Kuran 2001: 485-486).

Sonuç olarak görüldüğü üzere Ermeniler üzerinden propaganda yapmak için İngilizler oldukça etkili bir şekilde çalışmışlardır ve bu çalışmalarının etkileri aradan bir asır geçmesine rağmen devam etmektedir. İtilaf devletlerinin kendi yaptığı araştırmalarda bile gerçek ortaya çıkmasına rağmen Ermenilere verilen destek el altından da olsa devam etmiştir. Nitekim İngilizler, Türklere karşı sadece Ermenileri değil Arap, Kürt ve Nasturileri kullanmaktan çekinmemişlerdir.

2.3 İngiltere'nin Arap Propagandası

Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce, Arap yarımadasının büyük bir kısmı Osmanlı hâkimiyetindeydi. Fakat 19. yüzyılın ikinci çeyreğinde bu bölgedeki bazı şeyhlikler yaptıkları anlaşmalarla İngiltere'ye bağlanmışlardı. Necd bölgesindeyse Abdülaziz Suud tarafından yönetilen bağımsız bir devlet vardı. Uzun yıllar Osmanlı hâkimiyeti altında yaşayan Araplar, Birinci Dünya Savaşı'na kadar diğer milletler gibi bağımsızlık mücadelesi içerisine girmemişlerdi. Arap milliyetçiliği, o günlere kadar

Osmanlı devlet yönetiminde daha çok söz ve pay sahibi olmaya yönelmiş bir biçimde ortaya çıkmıştı. Fakat 20. yüzyılın başında Araplar, Osmanlı toprakları üzerinde güvenli bir şekilde yaşayamayacakları ve artık kendi bağımsız devletlerini kurma vaktinin geldiği konusunda İngilizler tarafından kışkırtıldığını görmekteyiz (Ülman 2002: 326).

Bu kışkırtmaları ve desteklerini misyonerler aracılığıyla yürütüyorlardı. Misyonerler yalnız Hristiyan unsurları Türkler aleyhine ayaklandırmak için çalışmakla kalmıyor, Türklerin yenileşme hareketlerini Müslümanlıktan uzaklaşma olarak göstererek onların din kardeşi olan Araplarla ve diğer Müslüman kavimlerle aralarını açmaya çalışıyorlardı. Birinci Dünya Savaşı'nda Mekke Emirini ve çöl Araplarını Türk ordularına karşı isyan ettiren ve saldırtanlar bu tür maskeli misyonerlerdi (Karabekir 1995: 111). Fakat bu misyonerler Hristiyan kimlikleri ile değil, Müslüman rolü oynayarak faaliyet gösteriyordu.

İngilizlerin Arap yarımadasını seçmesinin en büyük nedeni, buranın Osmanlı payitahtından uzak kalmasıdır. Bunun için öncelikle yörenin birbirine rakip iki mahalli lideri olan Mekke Emiri Şerif Hüseyin ve Necid hakimi İbn-i Suud ile ittifak halinde bulundular. Suud ile müzakereler, Hindistan İngiliz yönetimi tarafından görevlendirilen Kuveyt konsolosları, Yüzbaşı J.R. Shakespear'ın misyonu ile başlatıldı. 26 Aralık 1915'te imzalanan dostluk anlaşmasına göre İngilizler, Suud'u Necid Kralı olarak tanımayacaklar, onu yabancı saldırısından savunmayı taahhüt ederek, Arap liderlerinin söz konusu askeri faaliyetlerini takviye etmek için, yıllık maddi destekte bulunacaklardı. İngilizlerin Emir Hüseyin ile olan ilişkileri daha değişik bir yol çizecek ve Arap tarihi için önemli sonuçlar doğuracaktır (Avşar 2004: 175-176). II. Abdülhamit döneminde İstanbul'da zoraki misafir olarak bulunan bu ihtirash Arap lideri, İttihat ve Terakki iktidara geldiği zaman, Hicaz'a iade edilmiş ve burada özgür bir derebeyi gibi davranışlarda bulunmuştu. Savaşın yarattığı fırsatlardan istifade etmeyi amaçlıyordu. Ancak bu amaçlarına tek başına ulaşamayacağını bildiği için, ortanca oğlu Abdullah'ı 1914 Şubat ayında İngiltere'nin Mısır Genel Valisi Lord Kitchener'a yollayarak, Arap - İngiliz işbirliğine zemin hazırlamak istedi. Osmanlı Devleti savaşa girmeden önce İngilizler böyle bir yakınlaşmaya girmekten çekiniyorlardı. Fakat Osmanlı Devleti savaşa girince, bu durumu kullanmaktan geri kalmadılar. Savaş bakanı olan

Kitchener'in yeni görevine başladığı ilk zamanlarda ele alınan konulardan biri Arap isyanı olacak ve Sudan Genel Valisi Sir R. Wingate ile halefi Sir M. McMohan'ı Şerif ile ilişkiler ilerletmek üzere vazifelendirecektir. Şerif Hüseyin de bu arada, Şam'daki Arap ayrılıkçılarıyla temas ederek, ilerideki muhtemel bir ayaklanmadaki işbirliği imkanlarının koordine edilmesine yönelik ön çalışmaları başlatmıştı. Nihayet, Mc. Mohan ile Hüseyin arasında bir dizi mektuplaşma trafiği başladı (Avşar 2004: 176).

Bu mektupların sekiz adet olduğunu ve içeriğini Le Temps Gazetesi'nin yayınladığı siyasi vesikalardan görebiliyoruz. Buna göre;

1. *"Mektupta, 1915 Temmuz'unda Mekke Şerifi, İngiliz hükümetine askeri yardımını teklif ile buna karşı Kuzey Arabistan'da Mersin ve Adana'yı da içine alan ve 37. Arz dairesinden İran hududuna kadar imtidat eden sahanın muhtariyetini istiyor. Doğu'da İran hududu boyunca Basra Körfezi'ne kadar, güneyde -Aden hariç- Hint Okyanusu'na kadar ve nihayet batıda Kızıldeniz ve Akdeniz'de Mersin'e kadar hududu nispet etmeli idi.*
2. *30 Ağustos 1915'te Kahire'deki İngiliz Komiseri Sir Henry Mac Mahon, hudut tespiti zamanının henüz gelmediğini beyan ile müphem cevap veriyordu.*
3. *18 Teşrinievvel (Ekim) 1915'te Hariciye Nezaretine Sir Henry Mac Mahon tarafından takdim olunan 9 Eylül 1915 tarihli mektupta, Şerifin hemen hudud tespiti müzakerelerine başlamasında ısrar ettiği yazılıyor. Aynı zamanda Sir Henry Mac Mahon, Şerif'in Mısır mümessilinden aldığı aşağıdaki beyannameyi takdim ediyordu: "Sırf Araplarla meskûn olan Halep, Hama, Humus ve Şam muntikalarının Fransızlar tarafından işgali, Arapların ayaklanmasına sebebiyet verecektir. Fakat bu muntikalardan başka, kuzeybatıda hudud tanziminden sonra Araplar, Mekke Şerifi'nin teklif ettiği hududu kabul edeceklerdi."*
4. *24 Teşrinievvel (Ekim) 1915'te Sir Henry Mac Mahon, kendi hükümetinin emri üzerine Şerif'e şu mealde bir nota vermişti: "Mersin ve İskenderun muntikaları ile Şam, Humus, Hama, Halep şehirlerinin batısındaki Suriye arazisinin Arap ekseriyetini havi olmadıkları cihetle, bu muntikaların tetkik nazarına alınan hudud tanziminden hariç tutulması lazımdır. Yukarıda*

zikredilen tahditlerden başka, Arap ileri gelenleriyle aramızda mukarrer olan anlaşmada ısrar edilmeyecek olursa, hudutların şekline muvafakat ediyoruz. Büyük Britanya'nın, Fransız menfaatlerine dokunmayacak serbestliği olan arazisinin bir kısmı için aşağıdaki teminatı vermeye, hükümetim tarafından mezun kılınmış buluyorum: "Büyük Britanya, Mekke Şerifi tarafından gösterilen muntikalarında, Arapların muhtariyetini ve hudutlarını, yukarda zikredilen tahditler baki kalmak şartıyla, tanımaya ve kendilerine yardım etmeye hazırdır."

5. Şerif, 5 Teşrinisani (Kasım) 1915'te verdiği cevapta Mersin ve Adana'nın zikrolunan muntikadan ihracına muvafakat ettiğini ve fakat diğer muntikaların ve bilhassa Beyrut'un muhtariyetinde ısrar ettiğini yazıyordu.
6. 13 Kanunievvel (Aralık) 1915'te Sir Henry Mac Mahon Şerif'in Adana ve Mersin'den vazgeçtiğinden haberdar edildiğini bildiriyordu.
7. 1 Kanunisani (Ocak) 1916'da Şerif, Fransız, İngiliz itilafına halel getirmemek için harp halinde bulundukça Cebelü Lübnan'daki haklarından vazgeçtiğini ve fakat muharebenin sonunda bu hakları tekrar edeceğini bildiriyordu.
8. 30 Kanunisani (Ocak) 1916'da Sir Henry Mac Mahon İngiliz-Fransız ittifakından nifak zuhurunun önüne geçmek isteyen Şerif'in arzusunu haber aldığını ve kendisine, Fransız-İngiliz ittifakının muharebeden sonra da devam edeceğini beyan ediyordu."

Bu makaleden açıkça anlaşılıyor ki Şerif Hüseyin daha 1915 senesi başlarında ihtilale katiiyen karar vermiş ve aynı senenin Temmuz'unda İngiltere hükümetine resmen müracaat ederek Mersin ve Adana'dan Musul'a çekilecek hattının güneydeki bölgelerde oturan Arapların bağımsız bir hükümet kurmalarına onay verildiği halde bağlı bulunduğu büyük İslam halifesine karşı isyan edeceğini özel bir mektupla bildirmiştir (Cemal Paşa 2008:265-268).

Şerif Hüseyin bunları yaparken oğlu Emir Faysal da Osmanlı Devleti'ne daima bağlı olduğunu ve asla ihanet etmeyeceğini beyan ediyordu. Nitekim durum böyle değildi. Babası Mekke'de İngilizlere Eylül ve Kasım 1915 tarihli mektuplarını yazıyor ve İslam halifeliğine karşı en şiddetli teşebbüslerde bulunuyordu (Cemal Paşa 2008:

271-272). Cemal Paşa anılarında bir de Şerif Hüseyin'in Enver Paşa'ya gönderdiği safsatolarla dolu dediği bir telgraftan bahseder. Bu telgrafta Şerif Hüseyin şöyle demektedir: *“Eğer benim burada rahat durmaklığımı istiyorsanız Tebbuk'tan Mekke'ye kadar devam eden Hicaz bölgesinde benim özerk yönetimimi kabul ediniz ve emirliği büyük evladıma geçmek şartıyla, hayat boyunca bana veriniz. Bundan başka şimdi muhakeme altına almış olduğunuz bazı muhti (suçlu) Arap büyüklerinin kabahatlerini affederek, Suriye ve Irak'ı kapsayan genel bir af ilan ediniz.”* Bu mektuba karşılık veren Cemal Paşa, Şerif Hüseyin'in isteklerini elbette ki kabul etmemiştir (Cemal Paşa 2008: 284). Cemal Paşa'nın cevabına karşılık Şerif Hüseyin de bir ay kadar sonra, umumi af meselesi için devletin dahili faydasını sağlayabileceği görüşünü ileri sürdüğünü söyledikten sonra, Medine Muhafızından birçok şikayetlerde bulunuyor ve Osmanlı halifelerinin kendisine ihsan ettikleri haklara tecavüz edilmesine razı olmayacağını söylüyordu. Bunun üzerine Cemal Paşa Şerif Hüseyin'in oğlu Şerif Faysal'ı çağırarak babasının mektubunu gösterdi. Bu mektup karşısında mahcup olan Şerif Faysal, böyle bir şeyin olmadığını babasının zaten Türkçeye çok hâkim olmadığını, kendisini yanlış ifade ettiğini, kendisinin ve ailesinin Osmanlı Devleti'ne son derece bağlı olduğunu ifade etmeye çalışmıştır. Bu konuşmanın ardından Şerif Faysal, Medine'ye gitmek için Cemal Paşa'dan izin istemiştir. Ancak bu izin talebi aslında bir kaçış olacaktır (Cemal Paşa 2008: 290-293). Ayrıca, Şerif Hüseyin'in Suriye'de fevkalade propagandalar yaptığı ve askeri kaymakamla idare olunan Kerek Mutasarraflığı'na bir mutasarrıfın tayin talebinde olduğunu yine bazı kayıtlardan anlamaktayız (DH.ŞFR. 531: 79).

Bu sırada ihtilal yapan Şerif Hüseyin, ihtilali meşru göstermek için sebeplerini Mandelstam'ın kitabında yayınlamıştır. Buna göre; 27 Haziran 1916 tarihli ilk beyannamesinde,

- “1. İttihat ve Terakki Fırkası iktidara geldiği günden beri memleketi o kadar fena idare etmiş ki devlet birçok arazi ve bütün nüfuz ve onurunu kaybetmiş.*
- 2. Bu fena idare yüzünden meydana gelmiş olan birçok muharebe esnasında ahali, bilhassa Hicaz ahalisi, o kadar büyük bir fakirliğe ve zarurete düşmüş ki, evlerinin kapılarını bile satmaya mecbur olmuş.*
- 3. Bununla da yetinemeyerek İslamiyet hükümlerine uymaktan vazgeçmişler. Mesela, İstanbul'da hükümet ve Şeyhülislam'ın gözleri önünde yayımlanan*

“içtihat” ismindeki bir mecmua, peygamber efendimiz hakkında, alışlagelmiş saygının kabul etmeyeceği bir lisan kullanmaya cüret etmiş.

4. Aynı mecmua, İslam şeriatının verasete ait bir fıkrasını değiştirmek gerekeceğine ilişkin görüş ileri sürmekten çekinmemiş ve mirasa erkek ve kadınların eşitlik üzere katılması gerekeceği içtihadında bulunmuş.
5. Harbi vesile ederek Şam, Medine veya Mekke gibi şehirlerde ikamet eden askerlerin oruç tutmak mecburiyetinde olmadıklarına dair hükümet fetva yayımlamış.
6. İslam şeriatının halifelige ilişkin hükümetleri bozularak, Halifenin haklarını sınırladığı gibi, kendi başmabeyncisiyle hazine-i hassa nazırını bizzat seçme yetkisini bile padişahı almış.
7. Nihayet yüzlerindeki maskeler düşerek hükümetin Enver Paşa, Cemal Paşa, Talat Bey’in tekelinde olduğu anlaşılmış ve bunlar devleti istedikleri gibi idareye kendilerini yetkili sayarlarmış.
8. Bunların en büyük misali, son zamanlarda Mekke Kadısına İstanbul’dan gelen bir emirname imiş ki, bu emirname uyarınca kadı, yalnız mahkeme huzurunda yazılacak belgeleri geçerli saymaya, Müslümanlar arasında gıyaben yazılıp teati edilen vesikaları hükümsüz tutmaya mecbur ediyormuş ve böylelikle “Suret-ül- Bakare”nin hükmü kaldırılmak isteniyormuş.
9. Diğer bir misali de Emir Ömer El Cezair’i, Emir Arif El Şahabi, Şefik Bey El Müeyyed, Şükrü Bey El Asri, Abdolvahab (Şerif her nedense bu zatın, “El İngiliz”i lakabını kullanmak istemiyor!) Tevfik Bey El Bast, Abdülhamid El Zohravi, Abdülgani El Arisi ve arkadaşları gibi tanınmış zatlara bir anda idam etmiş olmaları imiş.
10. Yalnız bununla yetinmemişler, bunların kadın, çocuk veya erkek ne kadar akraba ve yakınları varsa hepsini sürmüş ve bütün malları mülklerini zapt ve müsadere etmişler.
11. Muhterem biraderleri Emir Abdulkadir El Cezair El Hüsnü’nün kabrini berbat etmişler.”Bunlar Şerif Hüseyin’in ihtilal sebepleri olarak görülebilir (Cemal Paşa 2008: 298-299).

Arabistan saltanatını vaat eden İngilizler, Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminde Şerif Hüseyin'in ihtilali sayesinde Filistin'de Türk ordusunu mağlup ederek Suriye ve Filistin'i tamamen işgal ettiler. Kudüs'ün bulunduğu Filistin bölgesini İngilizler ebediyen ellerinde bulundurarak, burada bir Yahudi taslağı oluşturmak istiyorlardı. Eski Lübnan'a Trablusşam, Beyrut, Sayda, Sur şehirleriyle Baalbek ve Buka kazalarının eklenmesiyle "Büyük Lübnan" adını vermek istedikleri sahaya Fransızları yerleştiriyorlardı. Bütün Irak'a da İngilizler sahip çıkıyorlardı. Hicaz'ı müstakil bir hükümet olarak tanımak suretiyle bu bütünlükten ayırdıktan sonra Şam, Hama, Humus ve Halep şehirlerini kapsayan uzunlamasına bir sahada Fransız himayesi altında Arap emirliği kurmak niyetindeydiler. Ancak Fransızlar bunu onaylamadılar. Şerif Hüseyin ve oğullarını ise, artık hiçe sayıyorlardı. Böylelikle Şerif Hüseyin'in hayalleri de suya düşmüş oldu (Cemal Paşa 2008: 323-324).

İngilizler tıpkı diğer azınlıklara uyguladıkları bölgesel propagandanın dışında, yine burada da cephelere bildiri atmaktan geri durmamışlardır. Örneğin; 31 Mayıs 1917 tarihinde 6. Kolordu 15. Fırka cephesine ve 13 Haziran 1917 tarihinde 3. Ordu 1. Kafkas Kolordusu mıntikasına atılan Arapça beyannamede tamamen Arap milliyetçiliği ve Türk düşmanlığı motifleri işlenmiştir. Beyanname "*Bin senelik uykudan uyanınız*" cümlesi ile başlamakta ve bir İngiliz'in Arap arkadaşına yazdığı mektup konu edilmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere Arapların beyannamelerini İngilizler hazırlamaktadır. Ayrıca, Arap topraklarının eski medeniyetlerin merkezi olduğu, kutsal kitapların bu topraklara indiği üzerinde durulmuştur. Yine Arabistan'ın eskiden fen ve felsefe ilminin de merkezi olduğu ifade edilmiştir. Sonradan Arapların birbirine düşman edilmelerinden dolayı kendilerinden alçak ve geri milletlerin emrine girdikleri belirtilmiştir. Bütün bunlara rağmen Arapların kuvvet, feraset, ahlak ve zekâlarını ve Allah'ın Arap ırkına bahsettiği güzel vasıfları korumayı başardıkları, ayrılık ve bölünmelerden dolayı başkalarının idaresine boyun eğdikleri ifade edilmiştir. Bununla birlikte, beyannamelerinde kendi birliklerine katılan Arap gönüllülerin de olduğunu iddia eden İngilizler Arapları isyana davet etmekte idiler. Ayrıca beyannamelerde İttihat ve Terakki yönetimi hedef alınmış, onların ülkeyi kendi istek ve arzularına göre yönettikleri, Osmanlı Devleti'ni Almanya'nın yanında savaşa soktuklarını ve ülkeyi harabeye çevirdiklerini söylemektedirler (Sarısaman 1999: 53-55).

İngilizler Arabistan’da attıkları beyannamelerde İslam dinine ve Müslümanlara büyük bir sevgi ve saygı içerisinde olduklarını belirterek, İngiltere’nin bu siyaseti doğrultusunda sıkıntı içerisindeki Hicaz ahalisine hububat göndermiş olduğunu, fakat Cidde’ye kadar ulaşan hububata Alman ve Türk subaylarının el koyduğunu propaganda etmişlerdir. Bütün bunlarla birlikte belgelerde Şerif Hüseyin isyanı da kullanılmıştır. Ancak bu belgeler Şerif Hüseyin’in ağzından yazılmış gibi düzenlenmiştir. Şerif Hüseyin’in beyannamelerinde belirttiğine göre İttihat ve Terakki Partisi yönetimi ele alıp da kötülüklerine başlayana kadar Osmanlı Devleti ile bir problemi olmamıştır. Şerif Hüseyin’in belgelerinde kendisinin de fotoğrafları yer almaktaydı. Bir belgede Mekke emirinin Türklerin Hz. Muhammed’in kabri de dâhil olmak üzere mukaddes yerlerdeki kutsal emanetleri yağmalamaları karşısında sabredemediği ve imamın emirlerini hafife alan bu kavime karşı İslamiyet’i ve Müslümanları korumak adına sessiz kalamadığı belirtilir. Öte yandan Şerif Hüseyin’in oğlu Faysal’ın da Osmanlı Devleti aleyhine beyannameler düzenlediği tespit edilmiştir. Emir Faysal “Türk Kardeşlerimize” başlığı taşıyan ve Şimal Ordusu Kumandanı Faysal Bin Hüseyin imzasıyla yayınlanan bir bildirisinde İttihat ve Terakki yönetiminin ülkeye verdiği zararlara değinmiş ve bu yönetimin Anadolu’yu harabeye çevirdiğini, memleketi erkeksiz bıraktığını, çoluk çocuğunu sefil ve perişan bir durumda kendi kaderine terk ettiğini ifade etmiştir. Beyannamelerde Cemal Paşa’yı olumsuz İttihatçılık fikirlerinden vazgeçirmeye çalışan Emir Faysal’ın bütün iyi niyetine rağmen onda bir düzelme göremeyince İttihatçıların elinden kaçtığı ve isyandan başka çare olamadığını babasına ilettiği bildirilir (Sarısaman 1999: 57-62). İşte bütün bunlardan çıkarılacak sonuç, İngilizlerin azınlıkları kullanmakta oldukça başarılı olduklarıdır.

2.4 İngiltere’nin Kürt Propagandası

İkinci Meşrutiyet’e kadar İngiltere ve Kürtler arasında sürekli bir münasebete rastlanmamıştır. İngiltere’nin Kürtlerle ilgilenmesi Birinci Dünya Savaşı’na rastlar (Tan 2010: 140). Burada da Kürtler, tıpkı Ermeniler gibi Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devletine karşı kullanılmış ve propaganda faaliyetlerinde önemli rol almışlardır. Bu faaliyetlerde başı İngiltere ve Rusya çekmekteydi. Çünkü Kürtlerin bulundukları bölge

Rus ve İngiliz hükümetlerinin propaganda faaliyetlerinde işlerini kolaylaştırıyordu. Öncelikle İngiliz-Kürt ilişkilerine bakacak olursak, bu ilişkilerin Ermeni meselesine dayandığını görmekteyiz. Çünkü vilayât-ı sitte olarak adlandırılan bölgenin Ermenilere verilmesi ve bu bölgenin çoğunda topluluk halinde yaşayan Kürtler paniğe kapıldılar. Milliyetçi duygularının da etkisiyle, aslında sevmedikleri Ermenilerin boyunduruğu altında yaşamaktan korktular. Durum böyleyken Kürtlerin, İngiltere'ye karşı olan olumlu bakış açıları değişmeye ve yerini kaygıya bırakmaya neden oldu. Aynı zamanda bölgede Hristiyan problemleri de yaygın olarak yaşanmaktaydı. Ancak bu durum Güney Kürdistan için pek geçerli değildi. Bu yüzden İngiliz politik alanına ilk giren Güney Kürdistan oldu. 1917'nin kışında İngilizler Hanekin'i işgal etmiş ve bir yönetim kurmakta hiç zorluk çekmemişlerdir. 1918'deki son gelişmeden önce, zaten Süleymaniye lideri Şeyh Mahmut ile ilişkileri olan İngilizler Kifri bölgesindeki Kürt reislerinin, Talabani ailesinin ve dini lider Seyit Ahmet Hanekin'in İngiliz taraftarları olduğunu öğrendiler. Şeyh Mahmut, Kürt hacıların sık sık ziyaret ettiği bir türbede gömülü olan namı bir Kürt din adamının torunudur (Arafat 2008: 38-39).

Şeyh Mahmut, savaş öncesi empoze ettiği terör saltanatı ve adına yapılan toplu cinayetlerle, dini imajı dışında da önemli bir konumdaydı. Onun sınırsız gücünü, yönetimi altındaki Süleymaniye'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun en tartışmalı bölgelerinden biri olduğunu kanıtladı ve 1918'deki düşüşte Türk birliklerinin kuşatılması onu bölgede tek otorite yaptı. Kısa bir süre sonra İngiliz hükümetine, Kürdistan'ı özgür olan milletlerin listesinden çıkarmamaları için içtenlikle seslenen mektuplarla Bağdat'a iki temsilci gönderdi. Yerel politikada en güçlü faktör olduğu için İngilizler onu görmezden gelemezlerdi. Onun bu dostça tavrı, İngilizlerin Süleymaniye'ye askeri birlik olmadan genişlemesini sağladı (Arafat 2008: 39).

Binbaşı Noel, hem bu sebeplerden hem de İran'da tecrübe kazanmış olmasından dolayı Güney Kürdistan'a gönderildi. Noel'in görevi, İngiliz subaylarının rehberliğinde aşiret liderlerini kendi halkının iskânı için konfederasyon oluşturmaları konusunda cesaretlendirmektir. Özerk Güney Kürdistan kurma konusu General Şerif Paşa'nın Bay Porcy Cox ile 1918 Haziran ayında Marsilya'da bir toplantıda ortaya çıktı. General Şerif Paşa Paris'teki barış konferansında uzun yıllar ülkesinden ayrı kalmasına ve fikirlerinin

oldukça akademik olmasına rağmen kendisini Kürt hakları için sözcü ilan etti. Ardından Süleymaniye’de birtakım düzenlenmelere gidildi. 1 Kasım 1918’de Mezopotamya’daki sivil halk komiseri Lt. Col. K. T. Wilson Süleymaniye’yi ziyaret etti ve Sennah, Sakiz ve Kuman’da İranlı kabile liderlerinin katıldığı bir toplantı düzenledi. Kendisi toplantıda Şeyh Mahmut ile birçok konuda tartışma içindeydi. Bu toplantıda Wilson, Rus ve Türk uygulamalarından acı çeken Kürtler arasında Avrupa güçlerinin bir kısmının, Türklerin geri dönmesini sağlamalarına karşı sonuna kadar direnme konusunda tamamıyla oy birliği olduğu yönünde propaganda yaptı. Wilson, Şeyh Mahmut liderliğini kabul eden birçok Kürt kabilesinin, Büyük Zap’tan Dialeh’e göç etmelerine izin veren bir belge imzaladı ve ondan sonra gelen de İngiliz hükümeti adına yukarıdaki bölgelerin kontrol edilmesinde İngiltere’nin manevi desteğini kabul edecekti (Arafat 2008: 40-42).

Buluşmadan sonra birçok kabile 1 Ocak 1919’da konfederasyona katıldı, Binbaşı Noel Rowanduz’a gitti ve halkın Şeyh Mahmut yanlısı olduğunu gördü. Şubat 1919’da İran otoritesine karşı bir ayaklanma konusunun tartışıldığı bir toplantı, sınırın İran tarafında ileri gelen yöneticilerin çoğunluğunun katılımıyla ele alındı. Toplantıda bir ayaklanmanın yapılmasına karar verildi (Arafat 2008: 43-44). Bu esnada olaylar düzgün bir şekilde cereyan etmiyordu. İlk önemli kaygı ağalar arasında İngiliz kontrolünün yer sahipliği konusundaki tersliklere neden olabileceği şeklinde ortaya çıkmıştır. Aralık 1918’de, Şeyh Mahmut’un gücünün artarak daha geniş alanlara yayıldığı şüpheleri artmaya başladı. Şeyh Mahmut’un etkisi şüphe kaldırmaz bir gerçektir ve bunun farkına varılmalıydı (Arafat 2008: 46).

Şeyh Mahmut, gerçek bir güç kullanmayı başarmış ve nüfuzunu düşünülenenden daha fazla yaymıştı. İngilizler bu durumdan rahatsızlık duydular ve önlem almak istediler. Ancak İngiliz hükümetinin ona karşı tavrında bir değişiklik yapılamazdı. Bu yüzden bölgeye Binbaşı Sloane gönderildi. Binbaşının bir ay sonra gönderdiği raporda Şeyh Mahmut’un etkisinin azaldığını bildiriliyordu. Nitekim durum yine de tam anlamıyla güven verici değildi. Endişe zaten doğrulandı ve Şeyh Mahmut 20 Mayıs’ta darbe gerçekleştirdi. Bir süre Şeyh Mahmut’un zaferiyle devam eden darbeye İngilizler engel oldular ve Süleymaniye’ye doğru harekete geçtiler. Şeyh Mahmut yaralandı ve esir alındı. İdama mahkûm edildi. Ancak bu karar 10 yıl hapis ve 10.000 ruپیye çevrildi.

Böylece Süleymaniye Şeyh Mahmut'un görevden alınmasından barış konferansına kadar Mezopotamya'nın bir parçası şeklinde, İngiliz kadrosu altında resmi görüşmelere Arapları değil sadece Kürtleri dikkate alarak yönetildi (Arafat 2008: 48-51).

İngilizler, Kürt bölgelerindeki aktif propaganda faaliyetlerinin yanında bir de Osmanlı cephelerine attıkları bildirilerle faaliyetlerini sürdürüyorlardı. Bunu da Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki Kürtlerin ayrı bir etnik grup olduğu fikri, savaş başlamadan önce ve savaş devam ederken işlenmiştir. Çanakkale'de, Kürtlerle ilgili Londra'da yayımlanan gazeteleri bazı haberleri beyanname şekline getirerek kullanmışlardır. Türk ordusu içinde Doğu ve Güneydoğu kökenli subay, astsubay ve erlerin varlığı göz önüne alınarak onların milliyetçi duygularına hitap ediyorlardı. Böylece savaşta çok önemli olan emir komuta zincirinin bozulmasını, dolayısıyla düşman karşısında bozgunu hedeflemişlerdir. 29 Temmuz 1915'te kuzey grubu komutanlığı bölgesine atılan bir Türkçe propaganda bildirisinde bu konuya değinilmekte ve şöyle denilmektedir. “... *Kürtler hükümet-i hazıra aleyhine isyan ile Muş, Harput vilayet merkezlerini işgal etmişler ve Abdurıza Bedirhan hazretleri vali nasp ve tayin edilmiştir.*” Buradan anlaşılan, Kürtler tarafından bazı yerlerin işgal edildiği haberlerinin yalan olduğudur (Avşar 2004: 181)

2.5. Rusya'nın Kürt Propagandası

I. Petro ve II. Katherina zamanında Ruslar, Kafkaslara girmeyi başardı. Önce Gürcistan'ı ve sonrasında da Nahçıvan, Bakü ve Erivan hanlıklarını 19. yüzyılın başlarında ele geçiren Ruslar, Kafkas bölgesine yerleşip Osmanlı Devleti'ni doğudan rahatsız etmeye başladı. 1806 yılında Ruslar Ermenilerle iş birliği yaptı. Ermenilerin yanında, ilk defa bu bölgede Kürtler ile temasa geçtiler. Osmanlı ve İran 19. yüzyıl boyunca yaptıkları tüm savaşlarda, aşiretleri kendi çıkarları için kullanmaktan geri kalmadı. Rus generalleri 1806 Osmanlı-Rus harbinde Erivan civarında ki Kürtleri himaye edeceklerine dair söz vermişlerse de istedikleri sonucu elde edememişlerdir. Sadece Ermenilerin bir bölümünü kendi taraflarına çekebilmişlerdir (Ünal 2008:133).

Ruslar 1828-1829 Osmanlı-Rus harbiyle birlikte Kürtlerle yeniden irtibata geçmek için uğraştı. Uygulamaya koyacakları yöntem ise, hem Osmanlı'ya hem de İran'a tam anlamıyla bağlı olmayan Kürt aşiretlerini, maddi anlamda belirli çıkarlar sunarak kendi taraflarına geçmelerini sağlamaktı. Böylece gerek kendileri birebir bu bölgelerle temas halinde olabilecek gerekse de daha önce kendi taraflarında olan Ermenileri kendi amaçları dahilinde kullanabileceklerdi. Hatta Kürtlerin, Osmanlı'ya karşı tavır alarak kendi saflarında olmasını sağlamak amacıyla Ermeni Eçmiyazın Katogigosluğu'nun Kürt aşiretlerinin önemli kişilerine mektuplar yazdı (Ünal 2008: 134).

1853-1856 Kırım Savaşı'nın meydana gelmesiyle Ruslar'ın Kürtler üzerinde ki politikaları iyice şekillenmeye başladı. Savaş meydana gelmeden önce Kürtlerle iyice yakınlaşmaya başladılar. 1854 Temmuz'una kadar, savaş başladığı sırada Ruslara bağlılığını sunan Kürt aşiretlerinin önde gelen kişilerine, belirli aşiret reislerine ve sınır ötesinde görev yapan ajanlara toplamda 2150 altın harcandı. Yapılan bu girişimlerin aksine harp başladığı esnada Osmanlı-İran sınırında ki çoğu aşiret, Osmanlı safında yer alarak Ruslara karşı mücadeleye girişmiştir. Fakat yine de Osmanlı'nın yenilmeye yüz tutmuş bölgelerinde varlıklarını kaybetmekten çekinen bazı Kürt aşiretleri, Ruslara bağlılığını ilan etmek durumunda kalmışlardır. Başta Kızılkilise köyü lideri Kasım ve diğer Kürt aşiretlerinin önde gelenleri 1854 Ocağı'nda Rus Miralayı Moris Melikoff ile anlaşmaya varmışlardır. Bu anlaşmayla birlikte Kasım ve diğer aşiret liderleri Osmanlı'dan bağımsız hareket edecek, Rus hududunda ki güvenliği kendisi sağlayacak ve Ruslar istedikleri vakit 800-1000 kişilik Kürt askerlerinden oluşan birlikler toplayabilecekti. Buna karşılık olarak kendisine Ruslar tarafından Miralay rütbesi verilecek, maaş tahsis edilecek ve Kürt aşiretler üzerinde ki hakimiyeti devam edecekti. Ayrıca Osmanlı bu duruma müdahale ederse Ruslar araya girip kendisini ve himayesi altındakileri koruyacağını dile getiriyordu. Böylece Ruslar hudutlarını güvence altına almış oldular. Ruslar ele geçirdikleri bölgelerde ki Osmanlı taraftarı olan Kürt aşiretlerinin direncini Kasım ve beraberindekileri aracılığıyla kırabilecekti. Fakat Kürtler, Ruslar'a karşı sözünde durmayarak savaşa katılmadıysa da Van, Kars ve Beyazıt civarında ki Kürtlerin çoğunun Ruslara karşı direnişini durdurmuşlardır. Çoğu bölgede Kürtlerle irtibata geçen Rusya, Osmanlı Devleti'ne karşı propaganda yapanların

Rus egemenliğine girmelerini önermiştir. Kürtlerle irtibat kurma işini de Erivan müfrezesi kumandanlığını üstlenmiştir. Kürtlerle münasebetleri iyi olan Ruslar, ele geçirdikleri bölgelerdeki direnci zayıflatmanın yanı sıra harp sırasında Rus ordularına yardım edebilecekleri ümidi taşıyorlardı (Ünal 2008: 135).

Aşiret reislerini maddi çıkarlar doğrultusunda kendi tarafına çeken Ruslar, Kürtlerle olan ilişkilerinde bu kişilerden faydalanmayı kendilerine ilke haline getirmişlerdir. Ancak tüm bu girişimlerin aksine, Rus kuvvetlerine yakın olmayan yerlerde ki Kürtlerden faydalanamadıkları görülmüştür. Bazı Kürtler Ruslara itaat etmek zorunda kaldılar. Çünkü Rusların işgal ettiği bölgelerde yaşıyorlardı. Osmanlı Devleti'nin onları koruyamayacağı endişesi yaşadıkları durumlarda, mal ve canlarını korumak amacıyla Ruslara bağlılıklarını bildirmişlerdir. Ayrıca bu bölgelerde Osmanlı'nın yanında yer alan Kürt aşiretlerini vardır. Rus generalleri Kürtleri kendi taraflarına çekme konusunda başarılı olamayınca fikir ayrılıklarına düştüler. Bu generallerden bazısı maddi menfaatler dahilinde onları kendi taraflarına çekmeyi önerirken bazısı da bu yolun artık işe yaramayacağını ve de zor kullanma yolunu seçmeleri gerektiğini öneriyordu. Böylesi fikirlere sahip olanlar çok önemsedikleri Binbaşı Cafer Ağa'ya dahi güvenmiyorlardı. Ruslaşmış birkaç Ermeni'yi görevlendirerek gizli olarak Cafer Ağa'yı takip etmişlerdi ve şüphelenmekte haklı çıkmışlardı. Öte taraftan Kürt dilini iyi bilenler tarafından Osmanlı halkına özgü yazılan yayınlar bu dile çevrilip, bu şekilde sunuluyordu. General Suslov'un vazifesi altında bulunan Miralay Martolomi ve Yüzbaşı Popku Kürtlerle yakınlaşmak amacıyla birçok çaba içerisine girmişse de, bu Kürtlerin Ruslara yakınlaşmasına yetmemiştir. Cafer Ağa ve Ahmet Ağa komutasında ki beşyüz kişilik aşiret birlikleri savaş sırasında Ruslar tarafında yer almıştır. Geride kalan Kürtlerin çoğunluğu ise Osmanlı Devleti tarafında muharebeye katılmıştır (Ünal 2008: 137).

Miralay Boris Melikoff tarafından düzenlenen “Kürt Kabileleri İdare Nizamnamesi”nde Rusların ilerleyen zamanlarda Kürtlerle olan ilişkilerine daha çok önem verdikleri anlaşılmaktadır. Kürtlerin kendi taraflarında yer almalarını sağlamak amacıyla hazırlanan bu nizamname Kürtleri, birçok yönden inceleyerek ortaya konulmuştur. Nizamnamenin ilk maddesi Rus egemenliği Kürtçe'ye hakim olan Rus

zabitinin denetimi altında kurulmalı şeklindedir. İkinci maddesine göre Rus zabıtine bağlı olarak güçlü iki Kürt ağası daha olmalıdır. Nizamnamenin geri kalan kısmı ise genellikle aşiretleri siyasi ve askeri anlamda kullanmak üzerinde oluşturulmuştur. Ancak bu nizamname uygulanamamıştır (Ünal 2008:137).

1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi yıllarına geldiğimizde ise Ruslar doğuda ilerlemeye başladılar ve Erzurum da bulunan Rus konsolosu ile iletişime geçen kimi Dersim aşiretleri, harp esnasında Ruslar tarafında yer alacaklarını bildirdi. Ruslar bu olayların ardından Dersim ile daha yakından ilgilendi ve de burada bulunan kimi aşiretlerin yardımlarını aldı (Kurtcephe ve Akgül 1995: 249). Nitekim Ruslar, bu cephede Kürtlerin Osmanlı Devleti'nin yanında yer almasından endişe duyuyorlardı. Bunun yanında İngiltere'nin de Kürtleri Ruslara karşı kışkırtmasından korkuyorlardı. Bu çerçevede Boris Melikoff, itaatlerini bildiren aşiret reislerine hediyeler vererek yapmaları gerekenler konusunda emirler sunmuştur. Buna göre; Rus birlikleri sınırı aşmadıkça harekete geçmemeleri ve yağmacılığa kalkışmamaları tarzında ikazlarda bulunmuşlardır. Buna ilaveten saldırı başladığı sırada bağlılıklarına güvendikleri Cafer Ağa ve Kürt kökenli muhtarların Rus süvarilerine Kürt aşiretlerinden oluşan askeri gücü katmaları söylenmiştir. Daha önce olduğu gibi Doğu Anadolu bölgesine yaydıkları bildirilerde Ruslar'ın Osmanlı hâkimiyeti altında huzurlu bir şekilde yaşayan halka yönelik bir girişimleri olmadığı, bilakis iyi şartlar altında yaşayamayan halka yardım etme amaçları olduklarını vurguladıktan sonra halkın Rus kuvvetlerine karşı ılımlı davranması gerektiğini, aksi takdirde baskı ortamı oluşacağını söylüyordu. Harpte sınır boylarında ki Yezidi Kürtler Osmanlı Devleti'ne ihanet ederek Rusların yanında yer almışlardır. Savaşın sonunda Osmanlı Devleti Ruslara karşı mağlup olmuştur. Bu mağlubiyetten sonra Osmanlı Devleti'nin bölgedeki otoritesi zayıfladı. Bundan istifade eden Hakkari-Şemdinli yöresinde önemli bir güç olan Şeyh Ubeydullah ayaklanma girişiminde bulundu. İngiltere bu isyanı bahane ederek bölge işlerine el attı. Ruslar da, İngiltere'nin bu tutumundan rahatsızlık duyup duruma müdahil oldu. Osmanlı Devleti durumu anlayınca İngiltere'nin, şeyhi kullanmaması için onu İstanbul'a getirdi. Bu seferde Şeyh, Ruslardan yardım isteyerek kaçmaya çalıştı, fakat başarılı olamadı. Yakalandıktan sonra yakınlarıyla beraber Mekke bölgesine sürgün edildi ve o sene orada vefat etti (Ünal 2008: 138).

Ruslar, 1904 senesinde Kürtlerle Ermenileri bir araya getirmek, Kürt ve Ermeni devleti kurdurmak amacıyla Muş, Van ve Sadon'da başlatılan ayaklanmaya destek vermiştir. Rusya, İngiltere ile yaptığı 1907 anlaşması ile Ortadoğu üzerinde yeni bir politika oluşturmaya başladı. Bu anlaşmaya göre İran'ın kuzeyi Rus, güneyi ise İngiliz hâkimiyeti altına girecekti. Osmanlı Devleti'nin iki büyük düşmanı olan bu ülkeler, Osmanlı'nın doğu sınırlarını bir çember altına almak istiyorlardı. Ruslar bu anlaşmadan sonra Nevahi-i Şarkiye adıyla bilinen Lahçeban üzerine siyasi ve askeri baskı yapmaya başladılar. Ayrıca konsolosları aracılığıyla Osmanlı ve İran aşiretlerini, Karani Ağa, Ağapetros, Simko, Abdülrezzak gibi şeyhleri, Osmanlı aleyhine kışkırtmışlardır. Bunlar vasıtasıyla Kürtleri ve Musul sınırına kadar uzanan sarp arazide yerleşmiş bulunan Nasturileri bol miktarda para ile ayaklandırmışlardır (Kurtcephe ve Akgül 1995: 250).

Minorski, bu dönemde Ruslar adına ajanlık yapıyor, aşiretler ve halka "Kürt Emirliği" kurulması yönünde fikirler empoze ediyordu. Minorski İran memurları ve aşiretlerin arasını açmak maksadıyla, Kürt aşiretlerini Rusya'ya bağlamak için aşiret reislerine elektrik feneri, silah ve daha birçok hediyeler vererek, Osmanlı aleyhine çalışacaklarına dair yazılı belgeler almaktaydı. Rusların burada izledikleri politikanın temel hedefi, Osmanlı-İran sınır konusunun Lahey'de görüşüldüğü sırada burada faal olabilmektir. Sonuç itibarıyla 1912 Ekim ayında Urmiye'yi tümüyle ele geçirdiler. Osmanlı sınırına kadar genişlemeye başladı. İşte bu dönemlerde Ruslar, Osmanlı'ya karşı İran'ın kuzeyinde bulunan Kürt aşiretlerini kullanmaya başlamışlardır. II. Meşrutiyetin ilan edildikten sonra I. Dünya Savaşı'ndan önce Osmanlı-İran sınırı üzerindeki aşiretlere ilaveten Doğu Anadolu'da Şeyh Ubeydullah'ın ve Bedirhanlıların çocukları aracılığıyla çeşitli olaylar ve ayaklanmalar çıkarmaya çalışmışlardır (Ünal 2008: 140-141).

1914 yılının başlarında ise hem Doğu Anadolu'da hem de İran sınırında hareketlilik arttı. İsyanın Bitlis'te çıktığı haberi duyuldu. İsyanın başlmasına sebep olan elebaşları Seyit Ali, Şeyh Selim, ve Şeyh Şehabettin adındaki din adamlarıydı., Meşrutiyet'ten sonra Osmanlı'nın bölgede yürüttüğü politikaların Kürt-Ermeni dengelerini Ermenilerden yana değişince ve başlarında din adamlarının bulunduğu Kürt unsurlarının rahatsızlığı isyanın başlamasına sebep olmuştur. Bu rahatsızlığı bölgedeki

Rus ajanları tespit edip istismar etmişlerdir. Bu gelişmelerden sonra “Bağımsız Ermenistan” devleti kurulması için adım atıldığını düşünen Müslüman unsurların İttihat ve Terakkiye karşı duydukları kin ve nefret daha da arttı. 1914 Mart’ta Şeyh Selim ve arkadaşları “Şeriat-ı Muhammediye” istiyoruz sloganıyla isyanı başlatmış, Bitlis vilayetinin bir kısmını işgal etmeyi başarmıştı. Ancak isyancılar kısa süre içinde bastırıldı. Bu arada isyanın elebaşlarından Seyit Ali ve Şeyh Şehabettin ele geçirilmiş ve idam edilmiştir. Amacına ulaşamayan Şeyh Selim de Rus konsolosluğuna sığınmıştır (Ünal 2008: 148-149). Rus konsolosluğunda başlayıp Rus konsolosluğunda biten bu isyanla Rusya’nın, Ermeni ve Kürt yakınlaşmasını sağlamaya çalıştığı apaçık ortaya çıkmıştır. Ruslar Bitlis isyanının bastırılmasından hemen sonra Osmanlı Devleti’nin Doğu vilayetlerine karşı saldırıya geçti. 27 Ağustos 1914’te Muradiye Kazası’na saldıran Ruslar, Kürşad’da Çilli mevkiinde Osmanlı kuvvetleri ile çatışmaya girdiler. 8 Eylül’de ise Bayezid’in 26 km. doğusundaki Girberan köyüne tecavüzde bulundular. Abdüselam ise Bacerki civarında Türk kuvvetlerinin eline geçince, Ruslar paniğe kapıldı. Kendi taraflarına çekemedikleri Kardar aşiretini büyük bir katliama tabi tuttular. Bu vahşiyane hareket ile diğer bazı aşiretler korkularından Rusların tarafına geçtiler. Ruslar, Kardar aşiretine yaptığı katliamı Henareliler, Beyzadeler, Herbeyiler aşiretlerine de yaptılar. Ruslar, İran’ın içindeki bu faaliyetlerini emrindeki çetelerle birlikte Türk sınırları içine yaymaya başladı. Eylül ayı sonlarında Selmas’dan Başkala’ye, Hoy’dan Kator’a oradan da Seray’a giden yollarda askeri tahkimat yaptılar. Bu bölgedeki Ermenilerin nerdeyse tamamı Ruslara katıldılar. Bunlar Iğdır, Kağızman, Sarıkamış gibi yerlerde Ruslar tarafından silahlandırılıp askeri eğitime tabi tutulmuşlardır. Böylece Ruslar bir kısım Kürt aşiretleri ve Nasturilerden sonra Ermenileri de Türkler aleyhinde açıktan açığa yönlendirmeye başlamışlardı (Kurtcephe ve Akgül 1995: 254).

Sonuç olarak Ruslar ve İngilizler, Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sırasında Kürtleri, Ermenileri ve diğer azınlıkları kullanmaktan çekinmemişlerdir. Bunun için Anadolu’nun doğu ve güney bölgelerinde bu azınlıklardan oluşan küçük çaplı askeri birlikler oluşturmuşlardır. Özellikle bazı Kürt aşiret reislerini para ve çeşitli hediyelerle yanlarına çekmeyi başarmışlardır. Böylece doğu ve güney bölgelerinde istikrarsızlığı sağlayarak işgale hazır hale getirmişlerdir. Savaş sırasında Kürt aşiretlerinin ve

Kürtlerin bir kısmının İtilaf devletlerinin propagandasına maruz kaldığı ortadadır. İngilizlerin Milli Mücadele sırasında da, Kürtlerle ilgilendikleri ve dolayısıyla onlar üzerinde propagandalara devam ettikleri de bilinmektedir.

III. BÖLÜM

3. İTTİFAK DEVLETLERİNİN OSMANLI PROPAGANDASI

3.1 Almanya'nın Propaganda Faaliyetleri

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde ilk zamanlarda tarafsız kalmayı tercih etti. Ancak Osmanlı bu durumu daha fazla devam ettiremedi ve tercihini İttifak devletlerinden yana kullandı. Bu devletler arasında en çok Almanya ile yakın ilişki içerisindeydi. Osmanlı Devleti'ni bu tercihe iten birçok etken vardır. Bu etkenler, aşağıda anlatılmaktadır.

Cemal Paşa hatıralarında hem itilaf devletleri grubunu hem de ittifak devletleri grubunu anlatmış, neden ittifak grubunu seçtiklerini de uzun uzun ifade etmiştir. Ona göre, Rusya'nın Osmanlı Devleti toprakları üzerindeki isteklerini İngiltere ve Fransa bildiği için, Rusya'nın bu isteklerini karşılayacak hareketlerden başka bir yol izleyemezlerdi. Bunun için itilaf grubunun yanında Osmanlı Devleti yer alamamıştır. İttifak devletleri grubuna gelince ise *“Avusturya ile İtalya'nın artık Türkiye'den isteyecekleri kalmamış ve bu devlete yapabilecekleri en son fenalıkları da yaparak ondan ellerini çekmişler. Olsa olsa İtalya, İtilaf devletleri grubunun emellerine karşı bazı fikirler besleyebilirler (Antalya ve Finike kıyıları gibi)”*. Almanya için de Türkiye'nin kuvvetli olmasını en çok isteyen devlet olduğunu, Almanya'nın çıkarlarının da Türkiye'nin güçlü olmasıyla korunabileceği, aynı zamanda Almanya'nın coğrafyasının ve vasıtalarının uygun olamayışından dolayı Türkiye'yi sömürge haline getiremeyeceğini bu yüzden İtilaf devletleri arasında Türkiye'nin paylaşılmasına engel olabilecek güçte olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca eğer, Türkiye ortadan kalkarsa bu Almanya'nın zararına olur. Çünkü Almanya'ya açık olan güneydoğu cephesi ancak

Türkiye sayesinde var olacaktır. Dolayısıyla bu çemberde boğulmamak için, Almanya Türkiye'nin bütünlüğünü korumak durumundadır. Cemal Paşa sözlerine şu şekilde devam etmektedir, *“İşte birisi sırf istilacı emeller, diğeri hususi menfaatlere dayanan iyi niyetler besleyen devletlerden oluşan iki ittifak grubundan ikincisi, bizi hukukta ve görevlerde kendisine eşit sayarak bize ittifak teklif ediyor. Bu ittifak reddolunabilir mi? Bir kere bu ittifak sayesinde küçük Balkan hükümetlerinden hiçbiri bundan sonra, muazzam bir İttifak grubunun üyelerinden olan bir devletin içi işleri hakkında gürültü koparmaya cesaret edemez ve bizi rahat bırakır. İkincisi bir umumi harbe sebebiyet vermemek için, İtilaf grubunu oluşturan devletler de bize el uzatamazlar. Özellikle Almanya'nın bütün bilginleri, hizmet ve sanayi erbabı, Türkiye'nin istediği şekilde Türkiye'ye de hizmet eder. Memleket az zamanda mesut bir medeniyet yoluna girer ve gene pek az bir zamanda kapitülasyon belasından kurtulmamız sağlanmış olur.”* demektedir (Cemal Paşa 2008: 136-138).

Cemal Paşa, hatıralarında Almanya'nın yanında yer almalarının sebebini bu şekilde açıklarken, Enver Paşa'ya göre, Almanya askeri açıdan Avrupa'nın en ileri devletiydi ve çıkacak bir savaşta kesinlikle kazanacaktı. Bundan ötürü Osmanlı Devleti, Almanya'ya yanaşma konusunda tereddüt etmedi. İkinci olarak, 1878 yılında İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ni parçalama politikasına başlamasından sonra, İngiltere'den boşalan konumu Almanya almaya başlamış ve bu devlet denge siyasetinde Osmanlı Devleti'nin tek dayanağı durumuna gelmişti. Üçüncü olarak, bilhassa 1890'lardan sonra, Almanya'nın Osmanlı ekonomisi üzerinde etkin bir devlet durumuna gelmiş olmasını da bir yere not etmek gerekir. Son olarak, Almanya, Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'ni yanına çekebilmek için, Rusya'da yaşayan Türklerin, Osmanlı sınırlarına dahil edilmesini hedefleyen Pantürkist hareketi de teşvik etmekteydi. Osmanlı siyasi eliti, muhtemel bir savaşta, Rusya'nın yenilgisi ile bu hedefin gerçekleşebileceğini de beklediklerinden, Almanya'ya yaklaştılar (Sander 2013: 367-368). Diğer taraftan Alman Generali Von Seeckt'in Osmanlı Devleti'nin savaşa neden girmesi gerektiği konusunda raporlarında Türkiye'nin Almanya tarafında bir harbe girmesinin aslında büyük bir hata olmadığını, Çünkü Osmanlı'nın bundan başka bir seçeneğinin olmadığını ifade etmiştir. Yine ona göre, Osmanlı'nın tarafsız kalması halinde bile, İstanbul'un Ruslarca işgaline Batılı devletler engel olamayacaklardı. Hatta

Arap ülkeler de bağımsızlıklarını kazanacaklardı. Oysaki, Osmanlı savaşa katılmakla Rusya'nın yenilmesine en büyük katkıyı yaptı. Seeckt, bu görüşün esasında doğru olduğunu ve Lloyd George tarafından da onaylandığını belirtir (Kurat 1966: 15).

Almanya, Osmanlı Devleti'ne karşı ikili bir politika takip ediyordu. Birinci Dünya Savaşı'nda, Osmanlı ordularının idaresinde en yüksek mevkilere kadar gelecek olan Liman Von Sanders gibi ünlü bir generalini, Osmanlı Devleti üzerinde etki bırakmak ve orduyu güçlendirmek için yine bu devlete göndermişti. Bu askeri etki, Bağdat demiryolu imtiyazlarıyla birlikte ele alındığında, Almanya, Yakındoğu'da üstün bir konuma gelmiş olacaktı (Sander 2013: 366). Almanlar zaten 19. yüzyılda Avrupalı devletlerle Bağdat Demiryolları meselesinde oldukça çekişmeli zamanlar yaşamış, bu çekişmenin sonunda 24 Eylül 1888'de Anadolu demiryollarının inşa ve işletme imtiyazını elde etmişlerdi (Ortaylı 2010: 136). Bu yüzden Liman Von Sanders'in Osmanlı ordusunun başına gelmesi önemli bir konuydu. Alman politikasının ikinci yönü, Almanya'nın 1914 yılında gizli bir şekilde İngiltere ve Fransa ile yaptığı demiryolu anlaşması olduğunu belirtmek gerekir. Bu, Osmanlı Devleti'ni nüfuz sahalarına bölüyordu. Eğer devlet, her şeye rağmen parçalanırsa, Almanya bu paylaşmadan payını da almış olacaktı (Sander 2013: 367).

Bütün bu planlar yapılırken Avusturya, Sırbistan'a savaş ilan etmiş, ardından Rusya'da genel bir seferberlik ilan etmiş, Rusya'dan sonra Almanya ve Fransa da seferberliklerini ilan etmiş bulunmaktaydı. Bu gelişmeler, Osmanlı Devleti'nin de savaşa katılacağına ilk sinyalleriydi (Cemal Paşa 2008: 141). Osmanlı Devleti'nin savaşa girişini tetikleyen bir vaka da İngiltere'nin Osmanlı gemilerine yaptığı ambargo olayıdır. Osmanlı Devleti donanmasını güçlendirmek için İngiltere'ye "Reşadiye" ve "Sultan Osman" isimli iki savaş gemisi siparişi vermişti. Söz konusu iki zırhlı, Ege'de Yunanistan'a karşı Osmanlı'ya deniz üstünlüğünü sağlayacak, ayrıca Rusya'yı Karadeniz'de tehdit edebilecekti. "Sultan Osman" gemisi Mayıs ayında bitmesine ve parasının ödenmesine rağmen, İngiltere gemiyi vermemek için çeşitli bahaneler üretti. Bu bahane, Yunanistan'ın "Sultan Osman"ı denizaltıyla batıracağına haber alınmasıdır. İngiltere, "Reşadiye" bitene kadar Osmanlı'nın beklemesini istedi. İngiltere yakın zamanda savaş çıkacağını sezdiği için, ikinci geminin bitmiş olmasına rağmen çeşitli

bahanelerle Ağustos'ta gemilere el koydu. 30 milyon dolara mal olan gemiler, adeta İngiltere'ye hibe edilmişti. İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey, Osmanlı hükümetine gönderdiği notada, özetle, *“Osmanlı Hükümeti, İngiltere'nin gemilere neden el koyduğunu anlayacaktır. İngiliz Hükümeti, Osmanlı Devleti'nin mali ve öteki kayıplarına çok üzülmemektedir ve bunun üzerinde durulacaktır.”* diyordu ve notada tazminattan hiç bahsetmemişti. Böyle bir davranışın, Osmanlı Devleti'ni Almanya'nın yanına iteceği açıktı. Bu notanın İstanbul'a geldiği gün Osmanlı-Alman anlaşması imzalanmıştı. Ancak Osmanlı Devleti'ni savaşa sokacak sebepler ve oyunlar bununla son bulmayacaktı (Sander 2013: 369-370).

2 Ağustos 1914 tarihinde imzalanan Alman-Osmanlı ittifak antlaşmasının maddeleri şu şekildedir:

“Almanya ve Osmanlı Devleti, Avusturya ile Sırbistan arasındaki çatışmada tarafsız kalacaklardı. Ancak bu çatışma giderek bir Alman-Rus savaşına dönüşürse -ki antlaşmanın imzalandığı sırada zaten dönüşmüştü- o zaman Osmanlı Devleti de Almanya'nın yanında savaşa katılacaktı. Antlaşmanın bir başka maddesinde, Almanya'nın savaş halinde, Liman Von Sanders başkanlığındaki askeri heyetini Türkiye'nin emrinde bırakacağı; buna karşılık Türkiye'nin de bu heyete Türk ordusunun yönetiminde etkin bir rol verileceği belirtiliyordu. Son olarak, Osmanlı Devleti'nin kendisine Rusya savaşında verdiği yardım sözüne karşılık, Almanya'da ona bir Rus saldırısı karşısında güvence veriyordu. Bir başka ifadeyle Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü Rusya tarafından bozulmak istenirse, Almanya Osmanlı Devleti'ne yardım edecekti. (Osmanlı Devleti'nin ısrarı üzerine, Almanya, 1915 Ocak ayında bu güvenceyi Fransa ve İngiltere'ye karşı da genişletmiştir) En az 1918 yılı sonuna kadar sürecektir olan bu gizli antlaşmaya, 5 Ağustos'ta, Avusturya-Macaristan da katılmıştır” (Ülman 2002: 312). Bu anlaşmadan bir gün sonra yani 3 Ağustos'ta Osmanlı Devleti tarafsızlığını ilan etmiştir. Sait Halim Paşa hükümeti, bu tarafsızlık kararına neden olarak, Almanya'ya, Bulgaristan'ın ve Romanya'nın takınacakları tutumun bilinmemesini ve Osmanlı ordusunun yeterince hazırlıklı olmamasını göstermiş; savaşa katılmayı Bulgaristan'ın yardımının ve Romanya'nın tarafsızlığının sağlanmasına ve Osmanlı Devleti'ne geniş bir Alman askeri yardımının yapılmasına bağlamıştır.

Hükümet ayrıca Almanya'dan kapitülasyonların kaldırılması konusunda yardım ve destek sözü de istemiştir (Ülman 2002: 313).

Yukarıda da bahsedildiği gibi Osmanlı Devleti'ni savaşa girmeye mecbur bırakan bir takım durumlar söz konusu olmuştu. İşte bunlardan bir tanesi de gemi olayıdır. Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığını ilan etmesinden birkaç gün sonra, 6 Ağustos'ta, Almanya'nın Akdeniz filosuna bağlı iki savaş gemisinin (Goebben ve Breslau) İtalya'nın Messina Boğazı'ndan geçip, Amiral Souchon'un komutasında Çanakkale'ye doğru yola çıktıkları haber alınmıştır. (Ülman 2002: 313). Bu gemiler aslında rastgele gelmemişlerdi. Komutan Souchon'a 4 Ağustos'ta şifreli bir telgraf gelmişti. Bu telgrafta, "*Osmanlı Devleti ile anlaşma dün imzalandı. Hemen İstanbul'a doğru hareket ediniz*" emri yazılıydı (Sander 2013: 370). Bu durumu haber alan hükümet arasında anlaşmazlıklar çıktı ve bunun tarafsızlıkla bağdaşmayacağını ileri sürenler olmuştu. Almanya, bu anlaşmazlıklardan haberdar olunca Sait Halim hükümetinin Bulgaristan, Romanya ve kapitülasyonlarla ilgili isteklerini hemen kabul ettiler. Böylece Alman hükümeti, Osmanlıların gemiler konusundaki tutumun yumuşayacağını umuyordu. Almanya'nın aracılığıyla Bulgaristan ile başlayan görüşmeler, 19 Ağustos'ta, bir dostluk ve karşılıklı yardımlaşma antlaşmasıyla sonuçlanmıştır. Ancak bu antlaşma, Bulgaristan'ın Osmanlı İmparatorluğu'na yardımını Romanya'nın tarafsızlık güvencesi vermesine bağlıyordu. Oysa bundan sonra yapılan üçlü görüşmelerde Romanya bu güvenceyi vermeye yanaşmayacak ve bunun üzerine Bulgaristan da savaşa katılıp katılmamak ya da istediği zaman katılmak konusunda serbest kalacaktır. Nitekim çatışma çıkınca tarafsızlığını ilan eden Bulgaristan, savaşa Osmanlı Devleti'nden bir yıl sonra 15 Ekim 1915 tarihinde girecektir (Ülman 2002: 314).

Bu sırada 6 Ağustos'ta Goeben ve Breslau İstanbul yolundayken Berlin'den bir telgraf daha geldi. Bu telgrafta siyasi sebeplerden ötürü şimdilik İstanbul'a gidilmesinden vazgeçilmesi isteniyordu. Bunun sebebi Osmanlı Hükümeti içindeki bölünme ve kararsızlıktı. Bu yaşananlar sırasında iki Alman gemisi Çanakkale'ye demir attı (Sander 2013: 371). Nitekim İtilaf devletleri bu gemi olayına fazlasıyla kızmışlardı. İtilaf devletlerinin kızgınlığını önlemek amacıyla ve Cavit Bey'in bulduğu bir formülle,

bu iki savaş gemisinin, İngiltere'nin vermekten kaçındığı zırhlıların yerine, Osmanlı donanması için güya satın alınması kararlaştırıldı. Üstelik bunlar Osmanlı Devleti'nin bilgi ve onayı olmadan Karadeniz'e çıkamayacaktı (Ülman 2002: 315). Ardından hiç para verilmeden alınan bu iki geminin ismi "Yavuz" ve Midilli" diye değiştirildi. Bunların ardından Amiral Souchon Osmanlı donanmasının komuta kademesine getirildi. Böylece İngiltere'nin el koyduğu iki geminin yerine, diğer iki gemi başka bir yolla Osmanlı donanmasına katılmış oldu (Sander 2013: 372).

Ekim ayının başlarından itibaren, Almanya, Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi yönünde baskı yapıyordu. Nitekim Sait Halim Paşa hükümetindeki birçok kişinin bu savaşa karşı olduğu bilinmektedir. Ekim ayı, İstanbul'da Osmanlı Devleti'ni savaşa sürüklemeye çalışan Alman görevlileri ve onlardan yana olan Enver Paşa ile savaşa katılmak istemeyenler arasında tartışmalara sebep oldu. Bu tartışmalar sonunda, Alman görevlileri ve Enver Paşa bir oldubitti yaratılmadıkça hükümet çoğunluğunun savaşa razı gelmeyeceğini anlamışlardır. Bunun üzerine donanma bakanı Cemal Paşa ve Amiral Souchon'la ortaklaşa davranan Enver Paşa, Osmanlı donanmasının (içinde Goeben ve Breslau'nun da yer aldığı) manevra yaptırmak bahanesiyle Karadeniz'e çıkması emrini verdi. Fakat gemilerin kumanda heyetleri, Karadeniz'e çıktıktan bir süre sonra, ellerindeki kapalı zarfları açtıklarında, kendilerine, Rus deniz üslerinin ve limanlarının bombalanması emrinin verildiğini gördüler ve ardından 29 Ekim'de bu emri mecburen yerine getirdiler. Bu olayın İstanbul'da duyulması hükümet içinde büyük bir bunalımın yaşanmasına sebep olmuştur. Fakat şu sırada bir de hükümet sorunu çıkarmak istemeyen İttihat ve Terakki genel merkezi, donanmanın derhal geri çağrılmasını ve Rusya'dan özür dilenerek işin kapatılmasını kararlaştırmıştır. 1 Kasım'da Rusya'ya bir özür mektubu gönderildi. 2 Kasım'da Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştır. Onu birkaç gün sonra, İngiltere ve Fransa da izleyecektir. Böylece Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'nda yerini almıştır. Osmanlı'nın savaşa katılmasıyla Rusya ile müttefikler arasındaki boğazlar kapanmış oldu (Ülman 2002: 320-321).

Bu şekilde savaşa katılan Osmanlı Devleti'ne İtilaf devletlerinin yanı sıra müttefiki olduğu devletlerde propaganda faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Gerçekte

Almanlar, Birinci Dünya Savaşı'nda propagandayı ilk önemseyen devlet olmuştur. Almanlar, İngiltere'yle Fransa'nın arasını açmak için uğraşırken, bu sırada tarafsızlığını muhafaza etmeye çabalayan Amerikan halkına da Almanya'nın bir savunma savaşına girdiğini ileri sürmüşlerdir. Öte yandan Almanya, propagandasının ana temasını "Amerikan halkını Japon tehdidiyle korkutma" üzerine kurmuştur. Propaganda beyannamelerinde, Japonya'nın Amerika için mutlaka bir tehlike olacağı vurgusu yapılmış ancak bu politika beklendiği gibi bir sonuca ulaşmamıştır. Almanların önem verdiği bir başka konu ise, kendilerinin bu savaşa engel olmaya çalıştıkları fakat Fransa, İngiltere ve Rusya'nın bu savaşı bilinçli olarak çıkardıklarıdır. Almanlar son ana kadar barışı koruma adına çalışmış ancak İngiltere, Fransa ve Rusya bu savaş için planlar yapmış ve Almanya'nın üzerine saldırmışlardır. Buradan da anlaşılacağı üzere, Almanya'nın propaganda çalışmalarının temelinde önce karşı devletleri karalama sonra da kendi masumiyet çizgisini koruduğu yönündeki ifadeler yer almaktadır (Kaşıyugun ve Çolak 2014: 161-162).

Almanya'nın Osmanlı Devleti propagandalarına bakacak olursak, Osmanlı Devleti'ni kendi yanına çekmeye çalıştığını görürüz. Almanya yapmış olduğu propagandalarında, Osmanlı'nın, İtilaf devletlerinin gerçek amaçlarını hemen anladıklarını ifade ederek kendi mağlubiyetinin Osmanlı Devleti'nin de sonunu hazırlayacağını belirtmiştir. Eğer Almanya duruma müdahale etmemiş olsa, İtilaf blokunun Tunus, Fas, Mısır, Cezayir ve İran gibi ülkelerde sebep oldukları felaketler Osmanlı'nın da başına gelecekti. Böylelikle doğunun bağımsızlık isteği gerçekleşemeyecek fakat Rusya'nın boğazlar üzerindeki bütün arzusu gerçekleşmiş olacaktı. Osmanlı hükümeti durumu hemen anlamış ve Rusya'nın bütün teşebbüslerine karşın kara ordusu ile donanmasının noksanlıklarını gidermeye çalışmıştır. Rusların nedensiz yere ve sert bir şekilde Osmanlı'ya saldırmasıyla, Türk Hükümeti de Rusya'ya karşı cihat ilan etmiştir. Tabii ki İngiltere ve Fransa, Rusya'ya yardım ettiklerinden aynı şekilde onlara karşı da cihat ilan edilmiştir. Böylece Türkiye, İtilaf devletlerinin tahammülsüz düşmanlıklarına karşı, ülkeyi ve bütün İslam âleminin hakkını savunmak durumunda kalmıştır. Zaten burada esas suçlu Rusya'dır. Çünkü Osmanlı Devleti'ne sebepsiz yere savaş ilan etmiştir (Kaşıyugun ve Çolak 2014: 165).

Almanların propaganda faaliyetlerinin üzerinde durduğu bir diğer konu ise Almanya'nın İslam dünyasının dostu/müttefik olduğu. Bunu Alman İmparatoru II. Wilhelm çok iyi anlamış ve özetlemiştir. Ona göre bütün yeryüzünde bulunan 250 milyon Müslüman kesin olarak emin olmalıdır ki, Almanya, her daim onların yardımcısı olmaya hazırdır. Öyle ki Alman resmi propaganda çalışmalarında II. Wilhelm'in Müslüman olduğu üzerinde de önemle durulmuştur. Kayser II. Wilhelm ise kendisinin Hacı Wilhelm Muhammed ismini alarak İslamiyet'i kabul ettiği konusunda doğuda propaganda yapılmasına izin vermiştir. Ayrıca Alman propaganda bürosunun başında bulunan Oppenheim¹ ise II. Wilhelm'e sunmuş olduğu raporunda, en büyük silahlarının İslam olduğunu belirtmiş ve Kuzey Afrika'dan Hindistan'a kadar Müslümanların ayaklandırılarak rakiplerini bertaraf edebileceklerini yazmıştı. Almanlar propagandalarında ticaret vurgusu da yapmışlardır. Almanlar doğuda yaptıkları ticari faaliyetlerde hiçbir zaman yerli tüccarları sömürme amacı taşımadıklarını, tersine onları zenginleştirmek, onların siyasi ve ekonomik hürriyetlerini elde etmek için çalıştıklarını söyleyeceklerdir. Bunun yanında İtilaf devletlerinin Almanya'ya karşı nefret içinde olmalarının nedenini ise Almanların İslam dünyasına karşı gösterdikleri yakınlık olarak belirtilmiştir. Oysa İtilaf devletleri, İslam memleketlerinin mallarını işgal etme derdindeydiler. Kendi amaçlarını ise Müslüman milletlerle ticari işlemlerde bulunup karşılıklı olarak menfaat sağlayıp, İslam ülkelerini zengin ve mutlu görmek olarak tariff ediyorlardı (Kaşıyüğun ve Çolak 2014: 167-168).

Yukarıdaki genel anlatıya bakılırsa Alman tüccarlar hakikaten iyilik meleği olarak doğuda ticaret yaparken İngiliz, Fransız ve Rus tüccarlar ise Müslüman milletleri yok ederek, kendilerini zenginleştirme ve onları sömürmeye devam edip, yine onlara ait ne kadar mal, mülk, arazi var ise aralarında paylaşmak peşindedirler. Almanlara göre İngiltere ile Fransa arasında 1904 yılında ve İngiltere ile Rusya arasında 1907'de imzalanan gizli anlaşmaların temel sebebini bunlar teşkil ediyordu. Antlaşmaya göre, Fransızlar batıda bilhassa da Fas'ta hareket serbestisine sahip olurken İngilizler de doğuda özellikle Mısır'da benzer kazanımlara sahip olacaklardır. Bütün bunla gerçekten

¹Oppenheim için:Savaşın önceKahire'ye arkeolog sıfatıyla giden, burada gözlemler yapan ve 1913 yılında Alman Dışişleri Bakanlığı'na İslam'ın meydana gelmesi muhtemel bir savaşta nasıl kullanılacağını 136 sayfalık bir raporla anlatan Alman ajanı. Ali Kaşıyüğun, Mustafa Çolak, "Savaş ve Propaganda: Birinci Dünya Savaşı'nda Alman Propagandası" History Studies, 2014, s.166.

de yaşanmıştır ki, Fransa 1912’de Fas’ı, İngiltere ise, 1914’te Mısır’ı işgal edecektir. Aynı şekilde İngiltere ile Rusya arasında yapılan anlaşma gereği, İran’ın kuzeyi Ruslara, güneyi İngilizlere verilmekteydi. Her üç devletin niyeti de İslam ülkelerinin aralarında bölüşülmesi ve İslam milletinin de kendilerine hizmetçi ve esir yapılması şeklinde açıklanmıştır. Almanlara göre, İngiliz, Fransız ve Ruslar başta Osmanlı olmak üzere bütün İslam dünyasını parçalamak amacı taşıyorlar iken, kendileri ise İslam dünyasını siyasi ve iktisadi açıdan güçlendirmek istemektedirler. Almanlar, İtilaf devletlerinin yaptıklarına karşılık ne yapmıştır? Sorusuna ise, İslam âleminin siyasi ve iktisadi gelişimi için elinden gelen her şeyi yaptığını, Türk ordusunun yeniden düzenlenmesi için en seçkin subaylarının, hükümet için de en muktedir memurlarının gönderildiğini, Osmanlı maliyesinin kurtulması için 250 milyon liradan az olmayan önemli bir miktarın Türkiye’ye borç verildiği şeklinde cevap verilmektedir. Bunun akabinde ise Bağdat demiryolunun inşa edilerek Osmanlı Devleti’ne yine bir iktisadi yaşam alanı sunulduğu ve Avusturya ile birlikte kapitülasyonların kaldırılmasına razı olarak Türkiye’nin İngiliz, Fransız ve Rus nüfuzundan kurtarıldığı belirtilmektedir (Kaşığıuğun ve Çolak 2014: 168).

Bir yandan düşmanlar, barbar, gaddar ve vahşi olarak ifade edilirken Almanlar kendilerini ise tabir yerindeyse “kanatsız melek” gibi gösterme çabası içindeydiler. Bu konuda da Almanlar, Belçika halkının, savaşın bütün felaketine karşın yine de mutlu ve mesut hayatlarını yeniden temin ettiğini savunmuşlardır. Başka yerde Almanlar, kendilerince işgal edilen düşman arazisinin mahsulünün oldukça bereketli olup, Fransa ve Belçika köylüsüne Alman askeri tarafından da yardım edildiğini, böylece mahsulün toplanabildiğini söylemekten çekinmemişlerdir. Bir başka ifadeyle Alman askerleri çok yardımsevermiş gibi gösterilmiş ve ele geçirilen arazilerdeki savaş koşullarında dahi toplanarak Fransız ve Belçika köylülerine verilmiştir. Bütün bu anlatılardan Almanların insani yönlerinin ne kadar yüce ve yardımsever oldukları verilmeye çalışılmıştır (Kaşığıuğun ve Çolak 2014: 170).

Yukarıdakilerin dışında, Almanlar Osmanlı Devleti’ni her kanaldan savaşa teşvik etmek için uğraşıyorlardı. Savaşın başladığı zamanlarda masonluğun ne kadar etkin bir güç olduğunu bilen ve bundan telaşlanan Almanlar, İngilizlerin öteden beri

zahiren Türk Masonluğuna değer vermezmiş gibi görünmelerinden faydalanarak yetkili üç Alman masonundan oluşan bir heyeti İstanbul'a göndermişlerdir. Bu heyete karşılık olarak da İstanbul'dan Berlin'e bir heyet gönderdikleri bilinir. Ayrıca localardaki Musevilerde Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesini istiyorlardı. Onlar gibi diğer azınlıklarda bu düşüncedeydiler. Kazım Karabekir'e göre bu durum, *"Almanların elinde alet olanların daha ilk günden, İtilaf devletlerinin elinde alet olanlar da Almanların Marn Yenilgisi ortaya çıkar çıkmaz Osmanlı Devleti'ni savaşa sürüklemek için faaliyete geçtiler. İngiliz ve Fransızların da bizim artık Almanların safında savaşa girmemizi istedikleri gazetelerin beyanlarından ve gizli propagandalarından anlaşılıyor"* şeklindedir (Karabekir 1995: 95-97).

Alman basınının Osmanlı dönemi yayınları üzerindeki etkileri ve bu etkiler üzerinden yapılan propagandalarında oldukça etkili olduğu görülmektedir. Alman basınında Osmanlı Devleti'ne bakış açısı ve yapılması gerekenler konusundaki düşünceler şu şekildedir: 1878 Berlin Antlaşması'nın ardından Alman Bilim ve Siyaset Kurumları Alman ulusunun karşılaştığı tehlikeleri gördüler. Osmanlı Devleti çıkacak bir dünya savaşında düşman saflara geçerse ya da kendini toparlayamayıp düşmanlar tarafından işgal edilirse Almanya demir çember içinde ölüme mahkûm oluyordu. Bu yüzden alınması gereken tedbirler şunlar olabilirdi: *"1. Osmanlı ordusunu ıslah etmek ve düzenlemek 2. Osmanlı Hükümeti'ni daha fazla İslam Birliği politikasına sürüklemek 3. Bağdat Demiryolunu yapmak 4. Anadolu'ya Alman göçmenler yerleştirmek..."* Bütün bunlar barış yoluyla doğuya sokulma politikasının ana hatlarını oluşturuyordu. Bunları sağlamak için Alman basın yayını ve diğer etkili güçleri faaliyete geçirildi. Bu maddelerin uygulanmasına geçildi. Meşrutiyetin ilanından sonra da çalışmalar durmadı (Karabekir 1995: 120-121).

Osmanlı Devleti, ülkesindeki casusluk faaliyetlerine karşı sıkı önlemler alıyordu. Lakin Almanlar, bu durumdan rahatsızlık duyuyorlardı. Kazım Karabekir bu durumu, Almanların memleketin her tarafına dağılmış olan casuslarının da vazifelerini yerine getiremeyeceğinden korkmaları olarak değerlendiriyordu. Almanlar, barış zamanında bile, Osmanlı'nın gizli evraklarının üstüne kocaman bir hilal koydurup, bu evrakları dışarıdan görerek kendilerine haber verilip verilmediğini kontrol ediyorlardı.

Seferberlikte “Casuslardan sakınınız” diye duvar ilanları asılmasını istemiyorlardı. Oysa Almanya’da bu tür özel ve genel ilanlar yapılıyor ancak Osmanlı topraklarında yapılanlardan rahatsızlık duyuyorlardı. (Karabekir 1995: 252).

Bu propagandaların dışında İtilaf devletlerinin yaptığı gibi bir de cephelerde yapılan propaganda faaliyetleri vardır. Irak cephesine bırakılan Türk beyannamelerinin zaman zaman Alman bayrağına sarılmış halde atıldığı görülmüştür. Bu farkedildikten sonra, Alman bayraklarına el konulmuştur. Almanların böyle davranmaktaki amaçları, savaş sonrasında Irak’ta nüfuz sahibi olmaktır. Böylelikle Halkın nazarında sempati kazanmak ve kendilerini ön plana çıkararak Osmanlı Devleti’ni geri plana atmak düşüncesidir (Sarısaman 1999: 7). Başbakanlık Osmanlı Arşivi’ndeki bir kayda göre, Almanların Irak’taki iktisadi menfaatlerini artırmak için yoğun bir çalışma ve propaganda içinde oldukları ve İran aşiretlerini nüfuzları altına almak için gayret gösterdikleri bilgisi yer almaktadır (DH.ŞFR. 485: 97). Bir diğer kayıta da Novye Vremya gazetesinin “Türkistan-ı Çin’de Almanlar” serlevhasıyla makale neşreylediği ve Bakü gazetesinin de Türkistan-ı Çinde münteşir Nusch namındaki bir İslam gazetesinden iktisap ederek kullandığı makalede “*biadayet-i harbden beri bi-taraf milletler nezdinde propagandalar yapmakta olan Almanlar Türkistan-ı Çin’de unutmamışlar*” diye yazmışlardır (HRS.SYS. 2432: 1). Almanların bu yaptıklarının en net açıklaması, doğuda İngilizlerin yerini almak istemeleri olarak değerlendirilebilir.

Almanya bütün bunlara ilaveten daha sonraları İtilaf devletlerine bile feyz olan bir uygulamayı propaganda aracı olarak kullanmıştır. Bu araç, Müslüman savaş esirleridir. Max Von Oppenheim’in büyük “Memorandum” adlı eserinde geniş yer ayırdığı ve Almanya’nın büyük bir proje olarak uygulamaya soktuğu Müslüman esirlerin özel muameleye tabi tutulduğunu anlatmaktadır. Bu proje, İtilaf devletleri safında Almanya’ya karşı savaşan Müslüman askerlerin Osmanlı-Alman ittifakı lehine kazanılması üzerinedir. Bunlar özellikle Afrikalı, Tunuslu, Hindistanlı ve Cezayirli askerlerdi. Oppenheim memorandumunda, Müslüman askerlerin Alman tarafına geçmelerini temin için pratik öneriler getirmiştir. Ona göre cephede büyük birlikler halinde bir arada bulunan gruplar tespit edilmeli, bu askerlere Almanlara karşı savaşmamaları, aksine Alman tarafına geçmeleri halinde kendilerine iyi muamelede

bulunulacağı yönünde çağrılar yapılmalı, balonlar gönderilmelidir. Bu balonlarla Almanya'nın savaş başarıları ve galibiyetlerine ilişkin kısa açıklamalar içeren broşürler, el ilanları dağıtılmalı ve sultan-halifenin ortak düşmanlarımıza karşı harekete geçtiği bilgisi yayılmalıydı. Oppenheim, Müslüman esirlere özel muamelede bulunulmasını istemiş ve onların güneyden gelmiş kimseler olmasının dikkate alınmasını talep etmiştir. Ayrıca ibadetlerini yerine getirebilmeleri için tahtadan da olsa basit ve küçük bir cami yapılmasını ve abdest almaları için gerekli altyapının da oluşturulmasını da önermiştir. Yapılacak camiye ise bir imam tayin edilmesini istemiştir. Esirlerle münasebette bulunacak, Arapçaya tam hakim birkaç tercümanın görevlendirilmesi gereğinden bahseden Oppenheim, bunların aynı zamanda esirleri gözlem altında da tutabileceklerini söylüyordu. Ayrıca esirlerle yapılan ilk tecrübelerden onlara etkide bulunmanın tamamen mümkün olacağının görüldüğünü ifade etmektedir (Kon 2013: 114-118).

Senne Lager kampından seçilen 14 Müslüman esirin yakında İstanbul'a hareket edeceğini belirten yazar, bunların Türkiye'de ve İslam dünyasında uyandıracak etkiden çok ümitlidir. (Kon 20013: 119). İstanbul'a ulaşan bu 14 kişilik grup, Alman elçiliğinin balkonundan halka gösterilmiş ve esirlerin elçilik balkonundan sarfettikleri birkaç cümle ile "İslam Kardeşliği" herkese gösterilmişti. Bu Müslüman esirler Oppenheim'in projesinin ilk ayağını oluşturuyordu. Bundan sonraki adımlar, gerek cephelerde gerekse gazeteler aracılığı ile Müslüman esirlere propagandalar yapılmıştır. Projede yer alan maddeler uygulamaya geçirildikten sonra esirlerin memleketlerindeki akrabalarıyla iletişim halinde olmalarına da müsaade edilmiştir. Aslında bu bilinçli bir müsaade idi. Ama yine de belli kurallar dahilinde gerçekleşiyordu. Mektup konusu iki açıdan önemliydi. Birincisi, dışarıya yönelik casusluk faaliyetlerinin önüne geçilebilmesi için mektupların her yerinin özellikle de satır aralarının okunabilmesi, ikincisi, özellikle Müslüman esirlerin memleketlerine gönderdikleri mektuplar vasıtasıyla propaganda yapılmasının sağlanması. Böylece gönderilen mektup ve kartlar sayesinde İslam ülkeleri ve toplulukları arasında, "*Almanya'nın Müslümanlara ne kadar iyi davrandığına*" ilişkin kanaatin yayılması sağlanacak, üstelik de bu bizzat esirlerin kendi ağzından gerçekleştirilmiş olacaktı. Weinberglager Kampı'nın komutan vekili Yarbay Böhlau 10 Ekim 1915'de esirlere yönelik propaganda faaliyetlerinin amacını şöyle ifade ediyordu:

- “1. Alman dostu bir zihniyet yapısı oluşturularak savaş sonrası dönemde Alman İmparatorluğu lehine ticari avantajlar elde etmek.
2. Kutsal savaşta (cihatda) Müslümanların Türkiye’nin safında savaş vazifesi görmelerini sağlamak.
3. Bütün Müslümanların koruyucusu olduğunu gösterme arzusundaki Türkiye’ye bu konuda yardımcı olmak.”

7 Aralık 1915 tarihli “propaganda kampları talimatnamesi” taslağında ise Nadolny kamplarla ilgili şu hedefleri dile getirmiştir.

- I. Propagandanın spesifik amacı kamplardaki esirlerin Şark’ta askeri amaçlar doğrultusunda kullanılması olup: a- Müslümanların Türkiye’de, b- Hindlilerin bir Hind lejyonunda ve şayet gerektiğinde Şark’ta İngilizlere karşı, c- bir ayaklanma meydana geldiğinde Gürcülerin Kafkasya’da kullanılabilmeleridir. Böyle bir kullanımın ön şartı, insanların buna gönüllü olarak katılmayı arzulamalarıdır.
- II. Propagandanın bir diğer amacı: Bu insanların Almanya’ya olan sempaticileri ve ilgileri öyle bir noktaya getirilmeli ki memleketlerine Almanya taraftarı olarak dönsünler. Alman etkisinin yurtdışında yaygınlaşması için, özellikle uygun ve kazanılmış kişilerin yaşadıkları yerler de belli olacak şekilde, kişisel bilgilerinin yer aldığı tam olarak yer aldığı bir liste yapılmalıdır. Bu liste daha sonra esirlerin serbest kalmaları aşamasında (ilgili makamlara) sunulacaktır...”

Bu hedefler 1916 yılı Nisan ayına kadar korunmuş, fakat bu tarihten sonra bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişiklikler: “Hintlilerin askeri hedefler doğrultusunda kullanılması amacı sabit kalırken, Halbmondlager Kampı’nda bulunan diğer milletlere mensup esirlerin askeri hedefler doğrultusunda kullanılması yönündeki propaganda hedefinde farklılıklar meydana gelmiştir. Bundan sonraki hedef bu insanların Almanya ve müttefikleri, özellikle Türkiye lehine sempaticilerini ve ilgilerini kazanmak ve Almanya’dan memleketlerine bu duygu ve düşüncelerle dönmelerini sağlamaktır. Öte yandan ikinci bir hedef de esirlerin Osmanlı Devleti’ne yerleşmelerini teşvik etmek... Müslüman esirlerin barış anlaşması sonrasında kendi istekleri dışında

Rusya'ya ve Fransa'ya gönderilmeleri konusunda bir endişelerinin olmayacağını onlara anlatmak..." (Kon 2013: 159-161).

Her şey plan ve program dahilinde ilerlemesine rağmen, propaganda konusunda sorunlar ve anlaşmazlıklar da eksik olmuyordu. Bu anlaşmazlıklar propagandanın içeriğinden, propagandayı kimin, ne ölçüde yapacağına kadar hemen her zeminde görülüyordu. Yönetimi askerlerde olan kamplardaki eğitim ve propaganda faaliyetleri Dışişlerine bağlı NFO (Şark İstihbarat Birimi) üzerinden yürütülüyordu. Bu da daha baştan aşer-sivil karşıtlığını gündeme getirmiş ve kamp içinde kimin ne kadar söz sahibi olması gerektiği konusunda bir güç mücadelesini ortaya çıkarmıştı. Ancak bu sorunlar arasında Almanya'daki Müslüman esir kamplarının ve de Almanya'nın savaş sırasındaki İslamcı politikasının en belirgin sembollerinden biri Halbmondlager (Hilal Kampı)'ndaki minareli küçük cami inşa edildi. Zaten camii projesi Oppenheim'in memorandumunda yer alıyordu. Beş hafta içinde bitirilen camii 13 Temmuz 1915 tarihinde açıldı. Böylece Müslüman esirlerin dini ibadetlerinin yerine getirilmesi için bir imkan sunulmuştu. Bu çalışmalar, Almanya'nın Müslüman esirler üzerinden propaganda yapılmasına ne kadar önem verdiğini göstermektedir (Kon 2013: 179-182).

3.2 Bulgar Propaganda Faaliyetleri

Almanlarla birlikte İttifak grubunda yer alan Bulgarlar da propaganda faaliyetlerinde yerlerini almışlardır. Ama öncesinde Bulgaristan'ın savaş öncesi tarihi ve savaşa katılma durumuna bakmak gerekir. Balkan coğrafyasında yer alan Bulgaristan, 14. yy'ın ortalarından itibaren Türklerin hakimiyet alanına girmiştir. 19. yy'a kadar herhangi bir sorunla karşılaşmadan Osmanlı Devleti hükümrancılığını devam ettirmiştir. Osmanlı fethettiği diğer yerlerde olduğu gibi burada da hoşgörü politikasını uygulamış ve bu topraklarda yaşayan milletlerin kültürlerini geliştirecek ortam sunmuştur. Ancak 19. yy'a gelindiğinde Balkan halklarında bir hareketlenme gözlemlenmiştir. Buna sebep ise, hem Fransız İhtilâlinin uyandırdığı ulus bilinci hem de Rusya ve İngiltere başta olmak üzere batılı devletlerin yardım ve desteği sayesinde bağımsız birer devlet kurma isteğidir. Nitekim bunu gerçekleştirmişlerdir. Yunanistan,

Sırbistan, Romanya, Karadağ, Bulgaristan ve Arnavutluk olarak kurulan bu yeni devletler bir araya gelerek, Osmanlı Devleti'nin zayıflamasından da faydalanarak 1912'de Balkan Savaşı'nı başlatmışlardır. Dokuz ay süren bu savaşın sonunda 10 Ağustos 1913 tarihinde Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ arasında Bükreş Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmanın ardından Bulgaristan ve Osmanlı Devleti arasında 29 Eylül 1913 tarihinde İstanbul Barış Antlaşması imzalanmıştır (Değerli 2005: 4-6). 1914 tarihine gelindiğinde ise Birinci Dünya Savaşı patlak vermiş, devletler İtilaf ve İttifak olmak üzere iki kutba ayrılmıştı. Almanya ve Avusturya-Macaristan ile birlikte İttifak grubunda Osmanlı Devleti yer almıştır. Bu tarihte Romanya, Avusturya karşısında kendisini güçsüz hissettiği için, Yunanistan ise, Kral Konstantin'in Alman yanlısı tavrından dolayı rahatsız olması, Bulgaristan'ı kilit ülke konumuna getirmiştir (Değerli 2005: 82). Savaş öncesi Sofya'ya askeri Ataşe olarak giden Mustafa Kemal'in gönderdiği raporlardan Balkanlardaki siyasi durum ve Balkan devletlerinin politikaları hakkında bilgi sahibi oluyoruz. 7 Mart 1914 tarihli raporda şu bilgiler yer almaktadır:

“1. Bulgarlar için milli bir ülkü olan Makedonya'ya tümüyle sahip olmaktan yoksunluk ve ordularının en zayıf ve uygun olmayan durumunda, Romanyalıların Sofya'ya kadar yürüyerek Bulgaristan'ın, en verimli parçasını kendilerine katmaları Bulgar milleti, Bulgar ordusu ve hükümeti için unutulmaz bir yara teşkil eylemiş bulunuyor. Bulgarlar bu yarayı, ancak Makedonya'dan Sırp ve Yunanlıların eline geçen kısımları yeniden ele geçirmek ve Romanyalıların aldıkları yerleri geri almak, daha iyi düşünerek hareket edip ve ikinci Balkan Savaşı'nda kendisini yenmiş bulunanlara bir intikam darbesi indirmek suret ile tedavi edebileceklerini tasarlıyorlar. Fakat, bu günü görmesek de, yakın ve uzak gelecekte bile Bulgar askeri kuvvetleri, aynı zamanda hem kuzeyde Romanya'ya ve hem de batı ve güneyde Sırp ve Yunan'a meydan okumaya yetmeyeceğinin belli olmasına karşı, geleceğe ait dileklerin muhtelif zamanlar ve evrelerde elde etmeyi zorunlu buluyorlar. Bu sebeple önce: Makedonya'ya ait amaçlarının sağlanmasını öne alıp, bunun için de Osmanlıların ittifakını ve Romanyalıların da hiç olmazsa tarafsızlığını gerekli sayıyorlar. Romanyalıların tarafsızlığını sağlamak için çalışmakta iseler de Romanyalıların Bulgarların gösterdiği yaklaşmayı iyi karşılayıp ve sonuç

olarak, Bulgarların Osmanlılarla birlikte Sırp ve Yunanlılar aleyhindeki harekâtına karşı göz yummaları, Bükreş sözleşmesi hükümlerini bozmaya bağlıdır ki Romanyalılar, Avrupa kamuoyuna karşı şimdilik böyle bir sorumluluğu üzerine alamayacaktır. Zira antlaşma hükümlerini, bozmak bakımından her türlü harekete katiyen müsaade edemeyeceğini açıkça söylemişlerdir. Buna göre, Bulgarların Romanyalılara yaklaşma istekleri bugünkü gün uygulanacak gibi değildir. Romanyalılar, Bükreş anlaşması hükümlerine bağlı kalmayı asıl çıkarları gereklerinden saydıktan başka, Bulgarların kendilerine göz yummalarını henüz içtenlikli saymamaktadırlar. Zira Bulgarların her zaman kendilerini aldatabilecek nitelik ve yaradılıştaki bulundukları, geçmiş sorunlarda kendilerince deneyle saptanmıştır. Özet olarak, bugün gerçekliği belli olmuş bir husus varsa o da, Bulgaristan ile Romanya arasındaki siyasi ilişkiler uyuşmaya elverişli değildir.

2. Bulgarların Makedonya üzerindeki dileği ve tutkularından bilgisiz olmayan Sırbistan ve Yunanistan ayrı ayrı Bulgaristan'ın karşısında kalmaktan kaçındıklarından, gereğinde birbirlerinin yardımına muhtaç olduklarını takdir ve bundan ötürü iyi ilişkilerden ayrılmamayı şimdilik bir hayati sorun olarak görmektedirler. Bükreş antlaşması hükümlerinin tümünün saklı tutulması, adı geçen hükümetlerin çıkarına uygun ve Bulgaristan'ın dileğine karşı olduğu için ona uymakla, aralarında bir bağlantı bağı bulundurmuş oluyorlar. Fakat mevcut ilişkinin en yüksek derecesi bu kadar olup aralarında imza edilmiş hiçbir anlaşma yoktur.
3. Romanya ile Sırbistan arasında bir askeri sözleşmenin yapılmış olduğunu bir aralık bir gizli kaynaktan işitmiştik, fakat bunun üzerindeki derinliğine incelememizin sonucunda bunun aslı olmadığı, mevcut ilişkilerin Bükreş Antlaşmasının korunması noktasındaki anlaşmadan ibaret bulunduğu saptanmıştır.
4. Son günlerde Sırp ile Karadağ'ın bir hükümet teşkil eylemelerinden çok söz ediliyor. Karadağ kralının, hükümdarlığını Sırp hükümdarlığı tahtına koymasını kabul edeceğine ihtimal verilemezse de, dolaşan söylentilere göre, Karadağ kamuoyu böyle bir birleşmeden yanadır. Bununla birlikte aralarında pek içten ve sıkı bağların oluşmakta olduğu inkâr edilemez.

5. *Bulgarların Sırlarla olan bugünkü siyasi ilişkilerine gelince: Şimdiki durum, iki devletin takip edecekleri öğretiyi bir şekil vermeye elverişli değildir, iki devlet yanında bulunan sefirlerin ciddi ve esaslı bir dostluk temellerini kurmak için çalıştıkları işitilmekte olduğu gibi, Sofya'da bulunan Sırp sefirinin eskiden beri Bulgar dostluğu ile ün yapması Sırbistan'ın Bulgaristan'a karşı sonuna kadar şimdiki politikayı izlemeyeceğine delalet eder. Hâlbuki bu gün Sırbistanca izlenen siyaset bir gözleme siyasetinden başka bir şey değildir. Yalnız, gözden uzak tutulmaması gereken bir önemli yön varsa, o da bugünkü Bulgaristan hükümetinin Avusturya'ya gözünü çevirmesi ve Sırbistan'ın Rusya ekseninde uzaklaşmak niyetinde, kesinlikle bulunmamasıdır (Sarıkoyuncu, Aktaş ve Ceylan 2002: 151-154). Selanik'in geleceği hakkındaki görüşü şöyle buluyorum: Yunanlılar, Selanik gibi önemli bir kente sahip olduktan sonra, onun elden çıkmasını başkentlerinin kaybı derecesinde çok önemli görmekte ve bundan ötürü onu korumak hususunda bütün kuvvetlerini kullanmaya kesin kararlı bulunmaktadır. Bulgarlar ise, Makedonya dedikleri zaman, Selanik'i Makedonya'nın ayrılmaz parçası sayıyorlar ve buralara er geç sahip olmakta kendilerinin asıl dileklerinden birini teşkil eder. Bu yolda amaca erişmek için her türlü fedakârlığı göze alacakları tahminden uzak değildir. Sırbistan'a gelince; Selanik üzerinde en büyük tutku sahibi olacak bu devlettir. Çünkü Sırbistan istediği gibi genişlemişse de, bugün kendisine çıkış sağlayacak bir limandan yoksun bulunmaktadır. Sırbistan için, ya Adriyatik Denizi'nde veyahut Adalar Denizi'nde, mutlaka, bir limanın hükümrânlığı altında bulunması kendisi için önemli bir sorun teşkil etmektedir. Karadağ ile birleşik bir hükümet kurulması halinde bile, Karadağ'ın ufacık kıyısı üzerinde istenilen bir çıkış yeri bulunmayacaktır. Adriyatik demiryolunun sonunda ve Arnavutluk kıyısı üzerinde çıkışa sahip olması bile, bunun diğer bir hükümet kıyısında bulunması ve özellikle demiryolunun Arnavutluktan geçmesi Sırları doyurucu bir nitelikte değildir. Hâlbuki Selanik limanı bugünkü Sırp sınırına 60 kilometre bir uzaklıkta ve her türlü niteliği taşıyan bir çıkış olduğundan, buna malik olmak Sırbistan'ın geleceği için gereklidir. Ancak, Sırbistan'ın bugünkü durumda Yunanistan ile olan ilişkileri kendisine güvenilir bir liman*

sağladığından, bugünkü durum sürdükçe sözü edilen dileğim uygulamaktan çekinecektir. Eğer bir gün Bulgaristan'la bağlaşacak olursa, adı geçen liman üzerinde amaçları olan Bulgarlarla Selanik kentini bölüşerek uyuşmaları ihtimalden uzak değildir. Zira Sırbistan kuzeyden Selanik'e kadar olan araziye Bulgaristan'a bırakmaya yanaştığı takdirde, Bulgarların da böyle bir anlaşmaya itiraz etmeyecekleri sanılabilir, tahmin olunabilir. Fakat böyle bir girişim de, Avusturya'yı antlaşmadan uzaklaştıracak ve Türkiye'nin tarafsızlığını sağlayacak sebeplerin bulunması gereklidir” (Sarıkoyuncu, Aktaş ve Ceylan 2002: 154-156).

Yukarıdaki raporlardan da anlaşılacağı üzere, Bulgaristan Makedonya'ya hakim olma amacından ötürü Osmanlı Devleti'nin yanında savaşa girmeyi istemektedir. 1914 tarihinde Bulgaristan-Türkiye ilişkilerine dair yine Mustafa Kemal'in Genelkurmay Başkanlığına gönderdiği raporlar bize bilgi vermektedir. Buna göre, 14 Nisan 1914 tarihli raporda;

“Hükümete karşı bulunan partilerin başkanları ve ileri gelenler tarafından, İstanbul Antlaşması hükümlerinin onaylanmasının kendileri tarafından uygun görülmeceği ve Meriç havzasına tam olarak hâkimiyet sağlanmadıkça, Türkiye ile anlaşma mümkün olamayacağı yolunda demeç verildiği söylentileri doğruya yakın değildir. Bulgarlar tarafından, Meriç havzasını yeniden tümüyle yönetimlerine geçirmek ve Edirne'yi yeniden zapt etmek gibi dilekler beslenmesi ihtimalleri uzak görülemezse de, Bulgaristan'ın bugünkü durumu devam eyledikçe, Osmanlı Devletine karşı dostça bir siyaset izlenmesini, yalnız bugünkü hükümete değil, ilerde iktidara gelmesi muhtemel olan partilere de gerekli saydırmaktadır. Malinov'un ve muhalif partilerin diğer bazı başkanlarının son seçimler sırasında verdikleri siyasi demeçlerde bu arzettiğim yolda konuştukları, sözüne güvenilen kişilerce bildirilmiştir. Bununla birlikte, bu gibi sözlere gereğinden çok önem verilmeyerek, dış siyaseti, dış akımlarla değişen Bulgaristan'ın siyasi öğretisi daima gözaltında bulundurulmak durum gereğidir. Fikrimce, Edirne'nin gerektiği gibi tahkim edilmesi ve hoş görülemeyecek(küçümsenemeyecek) derecede önemli bir kuvvetin Edirne yöresinde(Trakya'da) bulundurulması ve diğer askeri tedbirlerin, Bulgaristan'ın gelecekte alacağı dış siyasetin lehimize kalması sonucunu verecek en önemli vasıtaadır.

Bulgaristan ve Romanya ilişkilerine göz atıldıkta, henüz bu ilişkilerin Bulgarca memnurluk verici bir şekil almamış olduğu görülür. Çünkü Bükreş Antlaşması hükümlerinin tam olarak uygulanmasında Romanyalılar henüz değişiklik ve düzeltmelere müsait görünmemektedir. Romanya ve Bulgaristan sefirleri, ara sıra şu son günlerde ülkelerine gidip gelmekte ve bu gezilerine paskalya yortularını vesile göstermekte iseler de, bu yer değiştirmelerin diğer bir niteliği olduğundan kuşku yoktur. Bulgaristan ve Sırbistan arasındaki ilişkilerde henüz bir değişiklik olmamıştır. Rusların, bu iki devlet arasında geçmişin geri getirilmesi için olanca çabayla çalıştıkları ve iki devlet arasında yeniden bir bağlaşmanın yapılması halinde, taraflara Yunanistan'da bazı ödünler bile gösterdikleri ve fakat Bulgarların bu gibi vaatlere önem vermeyerek, kendilerine Sırlar tarafından Sırbistan'da, arazi ve iktisadi çıkar sağlandığı takdirde, Rus öğütlerini dikkate alacakları yolunda beyanatta bulundukları söylentileri devam etmektedir. Romanya ve Sırbistan arasında bir bağlaşmanın yapılmasına dair hiçbir belirti yoktur. Yalnız Tuna üzerinde bir köprü inşaatı (Bulgarlarla olandan başka) için yapılan sözleşmenin Skupçina tarafından oy birliğiyle onayı ve bu sebeple Romanya lehinde ateşli gösterilerde bulunulması, iki devlet arasındaki ilişkilerin pek içten olduğunu gösterirse de Slav dileklerinin başlıca etmenlerinden bulunan Sırbistan'ın Romanya ile olacak dostluğunun ne noktaya kadar gidebileceği düşünölmeye değer. Son savaş sırasında seçkin bir yer tutmuş olan ve bugün Avrupa gruplarından olanak ölçüsünde sıyrılarak Balkanlarda bir hakem rolünü oynamak yeteneğini kendisinde görmekte bulunan Romanyalıların Slav akımını izlemeye kolay kolay uyacakları teslim edilemez. Romanya, karşısında kuvvetli bir Türkiye görmediği takdirde, daha çok ona yanaşacağı hatırıma gelmektedir. Yunanistan ile Sırbistan arasında İkinci Balkan Savaşı'ndan önceki bağlaşma, bugün içtenlikle sürmektedir. Çünkü, Bulgarlar, Sırbistan ve Yunanistan'a karşı bazı istekler beslediklerini saklamadıkları gibi, yeni Arnavutluk hükümetine yaklaşmakta çalışmakta ve Sırbistan ve Yunanistan'da bir çok karışıklığa meydan hazırlayacak-el altından- çeteler tertip etmektedirler. Böyle bir halin karşısında Sırlar ile Yunanlıların gerekli koruma tedbirlerinden olmak üzere, bağlaşık kalmaları pek doğal, görülür. Son olarak, Selanik hakkında Sırbistan ve Yunanistan arasında imza edilen iktisadi anlaşma, aralarındaki samimiyeti pek açık bir işarettir. Sırbistan'ın bu anlaşma dolayısıyla Selanik'te sağladığı çıkarlar, Avusturya'yı telaşa düşürmüş ve adı geçen menfaatlerden fazla bir takım ayrıcalıklar istemeye kadar

ileri götürmüştür. Sırbistan'ın Gevgili yöresinde önemli kuvvetler topladığına dair hiçbir bilgi yoktur (II. şubenin açıklamasını istediği bir noktadır) ve Sırbistan ile Yunanistan'ın bugünkü ilişkileri de böyle bir tedbiri gerektirecek nitelikte değildir. Gevgili dolaylarında alışılmışın üstünde fazla bir kuvvet bulundurulduğunun gerçek olduğu anlaşılırsa, bunu, o yöredeki Bulgar halkı ve özellikle Bulgar çetelerinin beklenen çabaları karşısında, yöresel dirlik-düzenin sağlanması amacıyla olacağı düşüncesindeyim” (Sarınay 2002: 162-166).

Buradan da anladığımız durum, savaş öncesi Osmanlı-Bulgar ilişkilerinde Bulgarlar, ittifaka yanaşmak istemiyorlar, aynı zamanda da “Büyük Makedonya” hayalinden vazgeçmiyorlardı.

Bu gelişmelere rağmen Almanya, hem Osmanlı Devleti’ni hem de Bulgaristan’ı Üçlü İttifak grubunda beraber görmek istiyordu. Bunun için mezkur devletlerin bir an önce anlaşma sağlamaları için teşvik etmiştir. Almanların zorlaması ile 15 Ağustos 1914 tarihinde Talat Paşa, Meclis Başkanı Halil Bey ve Bulgaristan’ın İstanbul Elçisi Toşef Sofya’ya gönderilmiştir. 19 Ağustos 1914 tarihinde de Sofya’da Talat Bey ve Bulgar Başbakanı Radoslovof arasında Birinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadar geçerli olacak, Osmanlı-Bulgar İttifak ve Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. Taslağı 1913’de İstanbul Anlaşması müzakereleri sırasında General Savof ile Cemal Paşa arasında kararlaştırılmış olan bu gizli anlaşmanın maddeleri şunlardır:

1. *“Devlet-i Aliye ile Bulgaristan Krallığı, yekdiğerine karşı sulh ve dostluk vaat eder ve iki devlet müteakabilen memleketlerinin hudutlarına riayetkar olmayı taahhiüt ederler.*
2. *İki akit tarafından herhangi (herhangi biri), Balkan hükümetlerinden biri veya birkaçı tarafından tecavüze maruz kalırsa diğer taraf, müttefikin talebi üzerine tecavüz eden veya edenlere karşı, derhal harp ilan etmeye ve çıkarabileceği bütün kuvvetiyle müttefikine yardım eylemeye mecburdur.*
3. *Her iki taraf, yekdiğerinin muvaffakiyetini almadan bir veya müteaddit Balkan devletlerine karşı tecavüzi bir harbe girişmeyi taahhiüt ederler. İki taraftan biri, diğer tarafın reyini almaksızın Balkan devletlerinden herhangi birine karşı harp ilanına mecbur olup da diğer taraf fiilen iştirak etmek arzu*

etmezse, müttefikine karşı hayırhahane bir tarafsızlık muhafaza eklemeye mecburdur.

4. *Her iki ordunun ortak hareketleri, sonra imzalanacak bir askeri sözleşme ile tayin edilecek ve orduların mütrefikler arazisinden geçiş şartları da bu sözleşmede belirtilecektir.*
5. *Bulgaristan, Osmanlı Devleti ile birlikte, tecavüzi bir harbe girebilmek hususundaki taahhüdünün, gerek Romanya ile doğrudan doğruya ve gerek dahil Osmanlı Devleti olduğu halde üçlü arasında, tarafsızlık esası dairesinde kararlaştırılmış bir anlaşma ile Romanya'dan teminat alınmasına bağlı olduğunu açıklar.*
6. *Bulgar ordusunun seferberliği, Bulgaristan Hükümeti tarafından tayin olunacak münasip bir zamanda yapılacaktır. Sözü geçen hükümet, Osmanlı Devleti'ni bundan haberdar edecek ve harp hareketına hangi gün başlanacağı evvelden bildirilecektir” (Değerli 2005: 84-85).*

Antlaşma maddelerinden de anlaşılacağı üzere, çoğunluğu Bulgaristan'ın çıkarlarına uygun olarak hazırlanmıştır. Bu antlaşmada, Batı Trakya'dan en ufak bir toprak parçasının dahi Osmanlı'ya bırakıldığına dair tek bir madde yer almamaktadır. Osmanlı Devleti'nin verdiği tavizlere rağmen Bulgarlar, Ruslar'a saldırmamışlardır. Yani bu antlaşma Bulgaristan'ı hiçbir şekilde bağlamamış ve Osmanlı'ya bir getirisi olmamıştır. Radoslovof Hükümeti, Osmanlı ile arasındaki İttifak Antlaşması'na Çanakkale'de İngiliz ve Fransız ordularının yenilip çekilmesine rağmen İttifak Devletleri safında savaşa girmekte acele etmemiştir. Bulgaristan'ın savaşa girmesi, ancak Osmanlı Devleti ile yeni sınır düzenlemelerini içeren bir antlaşma imzalanmasından sonra olmuştur (Değerli 2005: 84-86).

Fethi Bey, Radoslavof ve Ferdinand tarafından 6 Eylül 1915 tarihinde Osmanlı-Bulgar Hudut Düzeltme Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayla Osmanlı Devleti Doğu Trakya'nın batı sınırları boyunca devam eden topraklarını Bulgaristan'a bırakmak durumunda kalmıştır. Karaağaç Bulgaristan'a verilirken, Meriç nehri sınır olmuştur (Değerli 2005: 86). Bulgaristan Balkan Savaşları'nda kaybettiği toprakları alabilmek için bu antlaşmayı imzalamıştı. Bu imzadan sonra Bulgarlar, Almanya ve müttefiklerine

yaklaşmıştır. Bulgarların İttifak devletlerinin yanında olmasına sebep ana etken, hem Makedonya topraklarının Sırbistan'ın elinde bulunması ve bu ülkenin Avusturya ile savaş halinde olması hem de Rusya'nın savaş durumunun kötü olmasına karşılık Almanya ve müttefiklerinin Balkanlarda daha güçlü bir konumda bulunmasıdır. Nitekim Bulgaristan, 6 Eylül 1914'te Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile savaşa katılma doğrultusunda bir antlaşma yapmıştır. Bu antlaşmaya göre, Bulgaristan'a bütün Sırbistan Makedonya'sı verilecektir. Buna ek olarak eğer Romanya ve Yunanistan müttefikler safında savaşa girerse, Bulgaristan Dobruca ve Yunan Makedonyası'nı da alacaktır. Böylece Bulgar yetkililerince "Büyük Bulgaristan" sınırlarına ulaşılabilceği düşünülmektedir. Bu düşünce ekseninde, Çar Ferdinand'ın kararıyla Bulgaristan, 12 Ekim 1915 tarihinde müttefik devletleri safında yer alarak Birinci Dünya Savaşı'na katılmıştır (Değerli 2005: 88).

Bulgarlar savaşa dâhil oldular fakat, Osmanlı Devleti Bulgarlara güvenmiyordu. Bu yüzden Enver Paşa, savaşın en güç zamanlarında bile 45 bin askeri Makedonya'da bulundurmıştır. Bu sayı savaş sırasında 100 bine kadar çıkmıştır. Ancak bunlara rağmen, Osmanlı Devleti, Bulgarlardan Batı Trakya konusunda hiçbir taviz elde edememişlerdir (Değerli 2005: 94). Ayrıca Almanya'da bu konuda Osmanlı Devleti'ne hiç yardımcı olmamış, hatta Osmanlı'yı kullanmıştır Almanya'nın dışında Bulgarlar da, Almanların desteğiyle Birinci Dünya Savaşı boyunca mümkün mertebe Türk askeri gücünden faydalanmışlardır. Buna karşın Bulgarlar, ne Batı Trakya, ne de diğer konulardaki vaatlerini yerine getirmişlerdir ((Değerli 2005: 96-97). Bütün bunlardan başka, Bulgarlar, Osmanlı topraklarında propaganda faaliyetlerinde de bulunmuşlardır (Değerli 2005: 99-100).

Osmanlı arşivindeki kayıtlardan anlaşıldığı üzere, Bulgaristan'da üniversite camiasının teşebbüsü üzerine âlim, müellif ve yazarlardan oluşan bir heyetin propaganda maksadıyla müttefik ve tarafsız devletlere gönderildiğine dair bilgiler mevcuttur. (HR.SFR.04 286: 50). Bir diğer kayıtta Makedonya ve Dobruca'nın eskiden beri Bulgar toprağı olduğu hakkında Bulgar basınında propagandalar yapılmaktadır (HR.SFR.04 286:53). Çünkü bu sırada Bulgaristan toprak bütünlüğünden endişe duymaktadır. 1917 tarihli bir kayıtta da Bern sefirinin verdiği malumat yer almaktadır.

Bu malumatın içeriği Bulgar gazetelerinin makalelerinden oluşmaktadır. Neu Zürcher Zeitung gazetesinde çıkan “Almanya ve Balkanlar” başlıklı makalede, Dobruca’yı kendi güvenlikleri için istediklerini, çünkü onlar için tehlikenin kuzeyden geldiğini, bundan dolayı böyle bir isteği taşıdıklarını, ayrıca Makedonya meselesinin de kendileri için milli bir mesele olduğunu ve bunun siyaset dışı bir konu olmadığını vurgulamışlardır. Kısaca, Osmanlı Devleti’ne Balkanlar üzerinden Rusların saldırmasını önlemek için Dobruca’yı kendi topraklarına katmayı düşünmektedirler. Ardından yine aynı gazetede “Bulgaristan Muahedat ve Mutelabat” başlıklı makalede, Bulgaristan’ın ne suretle harbe iştirak ettiğinden ve Bulgar hükümetinin komşu devletleriyle olan ilişkilerinden bahsedilmektedir. İleri sürülen fikirlerin, Bulgarların ne istediklerini ve ne düşündüklerini ifade etmediğini, Balkanlar meselesinin mühim bir mesele olduğunu ve Bulgaristan’ın ise bu meselede en önemli rolü üstlendiğini yazmışlardır (HR.SYS. 2329: 32). Bütün bunlardan da anlaşılacağı üzere, Bulgaristan diğer devletler gibi, faal bir şekilde propaganda faaliyetlerinde bulunmamış, kendi çıkarlarının ve toprak bütünlüğünün peşine düşmüştür. Bu düşüncelerini de gazeteler aracılığıyla yapmayı tercih etmiştir.

Tarih 1917’yi gösterdiğinde İtilaf grubundan Rusya, savaştan ayrıldı. 1918’de de İttifak grubundan kopmalar başladı. İlk çöken devlet Bulgaristan oldu. Çünkü ülkede hem bir savaş yorgunluğu hem de iç durumda bir kötüleşme meydana gelmişti. Ülkede yiyecek sıkıntısı baş göstermişti. Çünkü Almanya’ya devamlı olarak gıda maddesi gönderiliyordu. Bulgarlar, savaşa dahil olduktan sonra hem maddi hem de askeri yardım alıyorlardı. Ancak Almanya Ocak 1918’de malî yardımı ve Mart ayında da cephane yardımına son vermek durumunda kalmıştır. Buna ilaveten, Bulgar ordusunun mevcut hâli de pek iyi değildi. Levazım dağıtımındaki aksaklıklar askerlerin beslenmesini güçleştirmiş ve dolayısıyla askerler arasında hoşnutsuzluğa sebep olmuştur. Ayrıca Yunanistan 1917 yılının Haziran ayında savaşa katıldı. 1918’de İtilaf devletleri harekete geçti. Bu harekete geçme, İttifak devletlerinin de sonunu getirdi. İngiliz, Fransız ve Sırp kuvvetleri 14 Eylül 1918’de Vardar bölgesinde taarruza geçti. Bu taarruzdan sonra Bulgarlar direnemedi ve 15 Eylül 1918’de ateşkes isteyerek, 29 Eylül 1918’de Selanik Antlaşması’nı imzalayarak savaştan çekilmiştir. Bu arada Almanya da 3 Ekim 1918’de ateşkes istemek zorunda kalmıştır. Mezkur devletlerin savaştan çekilmeleri üzerine tek

başına savaşa devam edemeyeceğini anlayan Osmanlı Devleti de 30 Ekim 1918’de Mondros Ateşkes Antlaşması’nı imzalamış ve savaştan çekilmiştir (Değerli 2005:98-100).

IV. BÖLÜM

4. SONUÇ

Birinci Dünya Savaşı bize propagandanın bilim, teknoloji ve kitle iletişim araçlarının, daha önce hiç olmadığı kadar etkili kullanıldığını göstermesi açısından kayda değerdir. Bu savaşta uçakların gazete, broşür ya da beyannameleri cephedeki askere ve cephe gerisindeki sivil halka dağıtması örneğinde olduğu gibi propaganda gerçekten çok önemli bir psikolojik savaş yöntemi olmuştur. 19. yüzyılın ortalarından itibaren gelişen kitle iletişim araçları (gazete, radyo, televizyon), yeni savaş teknolojisi sayılan uçaklar vasıtasıyla savaş içinde ne kadar etkili olabildiğini bu savaşta göstermiştir. Bu yönüyle I. Dünya Savaşı böyle bir propagandanın test edildiği ilk büyük savaştır. Tabi ki propagandayı savaş içinde çift yönlü düşünmek daha iyi olabilir. İçerde ve dışarıda Osmanlı'nın hem düşmanı hem de müttefikleri olan devletlerin kendi kamuoyuna iç propaganda yaptığını, cephe ve cephe gerisinde ise dış propagandayı kullandıklarını düşünebiliriz.

Metne genel olarak baktığımızda hem İtilaf devletlerinin hem de İttifak devletlerinin (özellikle Almanya) Osmanlı'ya karşı uyguladıkları propaganda da hem benzerlikler hem de farklı yönler göze çarpmaktadır. Biri müttefik diğeri düşman saflarında olsalar da Osmanlı Devleti üzerinden, örnek olarak İngiltere ve Almanya'nın savaş sonrasında benzer bir menfaat sağlamak istediği söylenebilir. Her iki devletin gerek Ortadoğu gerekse Anadolu üzerinde gelecek planları önceden beri bilinen bir gerçektir. Özellikle de Arap coğrafyasındaki yeraltı kaynakları ve bu coğrafyanın stratejik konumu her iki devleti de Osmanlı'ya karşı propaganda yapma ihtiyacı duymayı hissettirmiştir.

Elbette her iki devletin Osmanlı üzerinde uyguladıkları propagandanın özelde farklı hedef ve yönleri mevcuttur. İngiltere'yi öncelikle ele alırsak uyguladığı propagandanın menfi yönü bir kenara, etkili metotlarla uygulandığına şüphe yoktur. İngiltere'nin propagandası uzun süreli ve çok yönlüdür. Savaşın bitimine kadar propaganda hedefinde ise Osmanlı askerleri/halkı ve azınlıkların olduğunu belirtmeliyiz.

Osmanlı askeri İngiliz propagandasına cephede yoğun bir şekilde maruz kalmıştır. Cephe gerisinde ise cepheler kadar olmasa da bazı şehir merkezlerine uçaklar marifetiyle propaganda faaliyetinin yapıldığı anlaşılmaktadır. Her halükarda Osmanlı askeri ve halkı İngiliz psikolojik savaş harekâtına muhatap kalmıştır. Buradan şunu açıkça sormakta yarar vardır. İngiliz propagandası, özellikle Osmanlı askeri üzerinde ciddi bir etki bıraktı mı? Bu soruya genel anlamda “hayır” demek mümkündür. Çünkü arşiv kayıtlarında böyle bir sonucun pek ortaya çıkmadığını anlıyoruz. Bunun yanında Osmanlı askeri kurmayları yapılan İngiliz propagandası karşısında kendi askerini yer yer uyararak bunların birer aldatmaca/propaganda olduğunu hatırlatma gereği duymuştur. Osmanlı'nın kendi askeri üzerinde yaptığı bu psikolojik telkinlerin sayesinde ve elbette askerin de bunun farkında olduğunu varsayarak, İngiliz propagandasının Osmanlı askeri üzerinde pek de etkili olmadığını söyleyebiliriz.

İngilizlerin Osmanlı'ya karşı yürüttüğü propagandanın daha çok gayr-ı Türkler üzerinde etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan Ermeniler, Hristiyan da olmaları hasebiyle propagandaya en fazla maruz kalan ve belki de en çok etkilenen azınlık grubudur. 1915 Tehciri öncesi ve sonrasında Ermeniler propagandaya daha açık bir toplum oldular. Özellikle bu azınlık grubunun Avrupa ve Amerika'da da Osmanlı aleyhine propaganda konusu yapıldığı bilinmektedir. Ermeni propagandasının geleceğe bakan bu yönü de bir tarafa not edilmelidir. Çünkü gerek Milli Mücadele sırasında gerekse Türkiye Cumhuriyeti'nin ilerleyen yıllarında Ermeni propagandası (1915 Tehciri çerçevesinde) önemini korumaya devam etmiştir.

İngiliz propagandasının etkili olduğu bir başka toplum Araplardır. Şerif Hüseyin örneğinde olduğu gibi açık olarak İngilizler Arapları Osmanlı'ya karşı kışkırtmıştır.

Osmanlıların Arapları sömürdüğü ve Arapların İslam'ın gerçek temsilcileri olduklarını imâ ve iddia etmişlerdir. Şerif Hüseyin isyanına bakıldığında, İngiliz propagandasının işe yaradığını görebiliriz. Bunun belki de en açık kanıtı Mondros, Sevr Antlaşmaları ve Arapların 1920'den itibaren İngiliz ve Fransız sömürgelerine dönüşmesidir.

Almanya'yı İngilizlerden ayıran yegâne fark elbette başta müttefik olmasıdır. Bunun bir gereği olarak Osmanlı'ya her türlü askeri yardımda bulunan bir Almanya'nın Osmanlı üzerinde uyguladığı propaganda ise iki yönlü gözükmektedir. Birincisi İngilizlere, ikincisi Osmanlılara bakan yönü itibariyle Almanya oldukça geniş hedeflere ulaşmak istemektedir. İngilizlerin hem Osmanlı coğrafyasında hem de diğer İslam ülkelerini vurmaya düşünen Almanya için Osmanlı cepheleri, askeri, toplumu ve yer altı kaynakları birer nesne/muhataptır. Gerçi savaş sonrası Almanya yaptığı bu propagandaların hiçbirine ulaşamamıştır. Ancak Türkiye ve Arap coğrafyası üzerinde özellikle İslamcı propagandaya hassasiyet göstermiş, bunu da İngilizleri düşünerek yapmıştır.

Sonuç olarak, Osmanlı Devleti gerek düşman gerekse müttefikleri tarafından olsun ciddi bir şekilde propagandaya maruz kalmıştır. Bu durumun asimetrik bir yönü olduğunu ifade etmeliyiz. Çünkü Osmanlı siyasi elitinin sözünü ettiğimiz devletlere yönelik olarak kuvvetli bir karşı propaganda yürütemediğini belirtmek gerekir. Elbette mevcut bu durum Osmanlı'yı propaganda konusunda özne olmaktan çıkararak nesne konumuna getirmiştir. Neredeyse bütün bir coğrafyası propagandaya maruz kalmıştır. Bilhassa İtilaf devletleri tarafından yapılan propagandaların kısa ve orta vadede Türkiye ve Ortadoğu coğrafyası üzerinde yaşayan Arap, Ermeni ve Kürtlerin üzerinde izler bıraktığını söylemek mümkündür. Ayrılıkçı temalar taşıyan propagandalar, Birinci Dünya Savaşı'nda tohumlarını atmış, bu tohumlar hem Milli Mücadele yıllarında hem de sonrasında sözünü ettiğimiz unsurlar üzerinde etkili olmuştur.

KAYNAKLAR

1. Kitap ve Makaleler

Ataöv, Türkkaya (2006). *Mavi Kitaba Yanıt*. İstanbul: İleri Yayınları.

Avşar, Servet (2003). “Birinci Dünya Savaşı’nda Rus Propaganda Faaliyetleri ve Osmanlı Devleti”. *Otam*14: 65-127.

Avşar, Servet (2004). *Birinci Dünya Savaşı’nda İngiliz Propagandası*.Ankara: Kim Yayınları.

Arafat, Mohammed (2008). “Birinci Dünya Savaşı’nda İngiliz-Kürt İlişkileri”. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10 (2): 34-52.

Başak, Tolga (2008). *İngiltere’nin Ermeni Politikası*. İstanbul: IQ Kültür-Sanat Yayınları.

Bayrakdar, Bayram (2016). “Tarih ve Propaganda: Morgenthau’nun Öyküsü Ve Mavi Kitap Örneği”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* XVI/33: 141-142.

Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi-1 2013: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

Bryce, James, Toynbee, Arnold (2005). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Ermenilere Yönelik Muamele 1915-1916*.Çev. Ahmet Güner. İstanbul: Pencere Yayınları.

Cemal Paşa (2010). *Anılarım*. Haz.F. Parin. İstanbul: Paraf Yayınları.

Değerli, Esra (2007). “Türk-Bulgar İlişkilerinde Mustafa Kemal Atatürk(1919-1923).” *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 8.

Gulland-Robin Milner, Nikolay Dejevskiy (1993). “Rusya ve Sovyetler Birliği” Çev. Metin Çulhaoğlu. *Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi* 8.

- Güner, Ağâh Oktay (2001). “Türkiye’nin Jeopolitiği ve Ermeni Propagandası” *Yeni Türkiye* 37 (7).
- Günay, Necla (2009). “Birinci Dünya Savaşı’nda İtilaf Devletlerinin Osmanlı Ermenileriyle İlişkileri ve 1914-1915 Zeytun İsyanları” *Bilig Dergisi* 51: 85-104.
- Karabekir, Kazım (1995). *Birinci Cihan Harbine Neden Girdik?*. I. Cilt, İstanbul: Emre Yayınları.
- Karabekir, Kazım (1995). *Birinci Cihan Harbine Nasıl Girdik?*. II. Cilt, İstanbul: Emre Yayınları.
- Karabekir, Kazım (1998). *Gizli Harp İstihbarat*. Haz. E. Tekin. İstanbul: Kamer Yayınları.
- Kaşıyugun, Ali-Mustafa Çolak (2014). “Savaş ve Propaganda: Birinci Dünya Savaşı’nda Alman Propagandası” *Journal of History* 6 (5). 157-176.
- Kon, Kadir (2013). *Birinci Dünya Savaşı’nda Almanya’nın İslam Stratejisi*. İstanbul, Küre Yayınları.
- Kuran, Ercüment (2001). “Amiral Bristol Raporu ve A.B.D’de Türk Aleyhtarı Ermeni Propagandasının Tarihçesi” *Yeni Türkiye* 7(37). 484-494.
- Kurat, A. Nimet (1966). “Birinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye’de Bulunan Alman Generallerin Raporları”. *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları* 3 (B3). Ankara.
- Kurat, A. Nimet (1990). *Türkiye ve Rusya*, Ankara.
- Kurtcephe, İsrail-Suat Akgül (1995). “Rusya’nın Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Kürt Aşiretleri Üzerindeki Faaliyetleri” *Otam* 6. 249-256.
- McCarthy, Justin (2001). “I. Dünya Savaşı’nda İngiliz Propagandası ve Bryce Raporu” *Yeni Türkiye* 37: 474-483.

- Ortaylı, İlber (2010). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, İstanbul, Timaş Yayınları.
- Öymen, Onur (2011). *Silahsız Savaş*, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Özdemir, Hikmet (2005). “Arnold Toynbee’nin Ermeni Sorununa Bakışı” *Türkiye Bilimler Akademisi*.
- Polat, Ü. Gülsüm (2012). “Birinci Dünya Savaşı Sırasında Ermenilerin Faaliyetleri Üzerine Bazı Tespitler” *Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 12(1). 103-117. Ankara.
- Sander, Oral (2013). *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918’e*, İstanbul, İmge Yayınları.
- Sarıkoyuncu, Ali, Aktaş, Necati, Ceylan, Ahmet (2002). *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri (1913-1938)*, Ankara, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 16.
- Sarınay, Yusuf (2008). “Rusya’nın Türkiye Siyasetinde Ermeni Kartı” *Akademik Bakış*, 1(2). 69-105.
- Sarısaman, Sadık (1999). *Birinci Dünya Savaşı'nda Türk Cephelerinde Beyannamelerle Psikolojik Harp*, Ankara, Genelkurmay Basım evi.
- Sonyel, Salahi (1994). “Birinci Dünya Savaşı Günlerinde Türk-Ermeni İlişkileri ve İngiliz Propagandası” *Belleten*. LVIII (222).
- Şahin, Enis (2007). *Önemli Bir Ermeni Propaganda Dergisi: The Armenia Herald*, İstanbul, IQKültür Sanat Yayınları.
- Şıkalıyev, Emin (2003). “Ermeni Soykırımının İç Yüzü”. *Otam* 14, 2003.
- Tan, Altan (2010). *Kürt Sorunu*, İstanbul, Timaş Yayınları.
- Tarhan, Nevzat (2014). *Psikolojik Savaş*, İstanbul, Timaş Yayınları.
- Uluğbay, Hikmet (2014). *Birinci Dünya Savaşı ve Petrol Kaynaklarının Paylaşım Kavgası*, Ankara, Kripto Yayınları.

- Ünal, Fatih (2008). “Rusların Kürt Aşiretlerini Osmanlı Devleti’ne Karşı Kullanma Çabaları” *Karadeniz Araştırmaları*,5(17). 133-152.
- Ülman, A. Haluk (2002). *Birinci Dünya Savaşına Giden Yol ve Savaş*,İstanbul, İmge Yayınları.
- Wollaeger, Mark (2008). *Modernism, Media and Propaganda*. Princeton University Press.
- Yeşil, Fatih (2013). “Kara Kuvvetlerinde Avrupalı Danışmanlar”, *Osmanlı Askeri Tarihi1792-1918*, İstanbul, Timaş Yayınları.
- Yılmaz, Eren Alper (2015). “I. Dünya Savaşı Boyunca İtilaf Devletleri Tarafından Uygulanan Propaganda” *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (35): 65-74.
- Qualter, Terence H. (1980). “Propaganda Teorisi ve Propagandanın Gelişimi” *Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi*, 35(1).

2. Arşiv Belgeleri: Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

- BOA, Fon Kodu: HR.SYS, 06/01/1915 Dosya No: 2405 Gömlek No: 39.
- BOA, Fon Kodu: HR.SYS, 16/10/1916 Dosya No:2427 Gömlek No: 13.
- BOA, Fon Kodu: HR.SYS, 13/11/1916 Dosya No:2428 Gömlek No: 13.
- BOA, Fon Kodu: HR.SYS, 24/10/1918 Dosya No:2341 Gömlek No: 51.
- BOA, Fon Kodu: HR. SYS, 10/01/1915 Dosya No: 2109 Gömlek No: 4.
- BOA, Fon Kodu: HR. SYS,19/01/1915 Dosya No:2109 Gömlek No: 6.
- BOA, Fon Kodu: DH. EUM.5.Şb,16/1333B Dosya No:13 Gömlek No: 24C.
- BOA, Fon Kodu: DH. EUM.5.Şb,20/1333L Dosya No:16 Gömlek No: 31.

BOA, Fon Kodu: DH. EUM. 5. Şb, 21/1335R Dosya No: 33 Gömlek No: 24.

BOA, Fon Kodu: DH. EUM. 2. Şb, 10/1334Ca Dosya No:69 Gömlek No:16.

BOA, Fon Kodu: DH. EUM. 2.Şb, 21/1333Ş Dosya No:8 Gömlek No :69.

BOA, Fon Kodu:DH. EUM. 2.Şb, 24/1334Ra Dosya No:17 Gömlek No: 22.

BOA, Fon Kodu: DH. EUM. 2.Şb, 13/1335R Dosya No:33 Gömlek No:25.

BOA, Fon Kodu: HR. SYS, 23/06/1915 Dosya No: 2879 Gömlek No: 29.

BOA, Fon Kodu: HR. SYS, 24/06/1915 Dosya No: 2879 Gömlek No: 30.

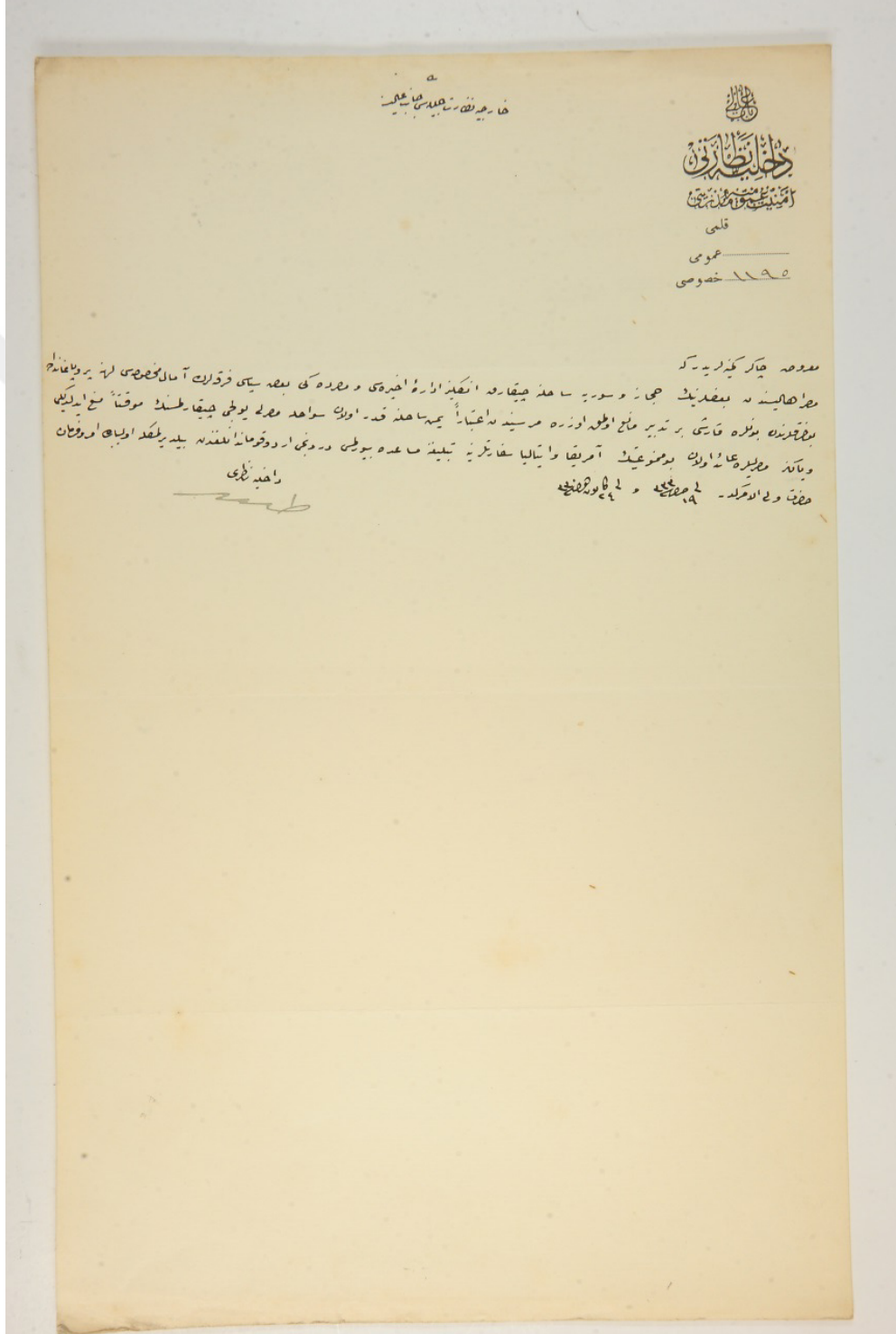
BOA, Fon Kodu: HR. SYS, 28/02/1917 Dosya No: 2432 Gömlek No: 1.

BOA, Fon Kodu: DH. ŞFR, 28/1132A Dosya No:531 Gömlek No: 79.

BOA, Fon Kodu: DH. ŞFR, 14/1331A Dosya No:485 Gömlek No: 97.

Ek.1 İngiltere'nin propaganda amacıyla Kıbrıs'ta açtıkları okula dair

Ek.3 Fransa lehine, Osmanlı toprağında Butter Terzihanesi sahibi ile kızının propaganda yaptığına dair.

داخلیه نظارتی امنیت عمومیہ مدیونتی				میسری	مسودی	اوراق عمومی نومروسی
بطلانك قلمه تاريخ	واضحه			تاريخ تبليغ	تاريخ تسويد	قلم نومروسی
مقابلہ ایدتار						

دائمه الاموال طبعیت سے ان سے پہلے سربراہ احمد بہ تذکرہ

~~مستحق~~ بہتر و زنی کے صاحب قلم آتہ وہ بدنام

خاندانہ ذات اپنے خاندان سے حقیت سے نہ بدنام خاندان بہ قدر

خاندانہ ذات۔۔۔ رقم اپنے حقیت سے امداد و کثرت سے قدریہ خاندان

نیز ان کے خاندان سے

اس سے علی سربراہ سے خاندانہ ذات و علی خاندان سے سربراہ سے خاندان

~~مستحق~~ بہتر و زنی کے صاحب قلم آتہ وہ بدنام

خاندانہ ذات نہ بدنام خاندان سے حقیت سے بدنام

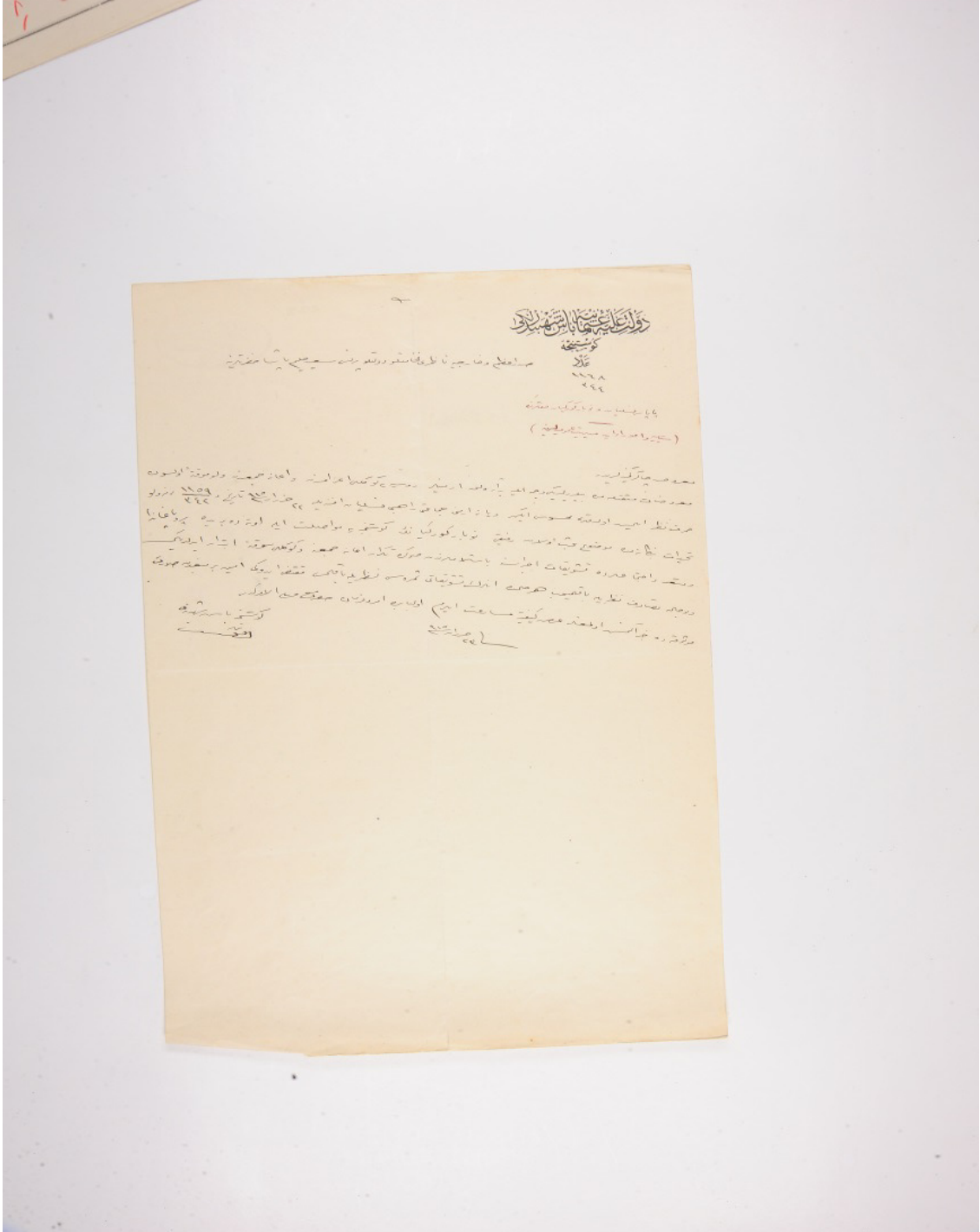
مستحق سے قدریہ۔۔۔ یہ حقیت کے خاندان

تبعیہ

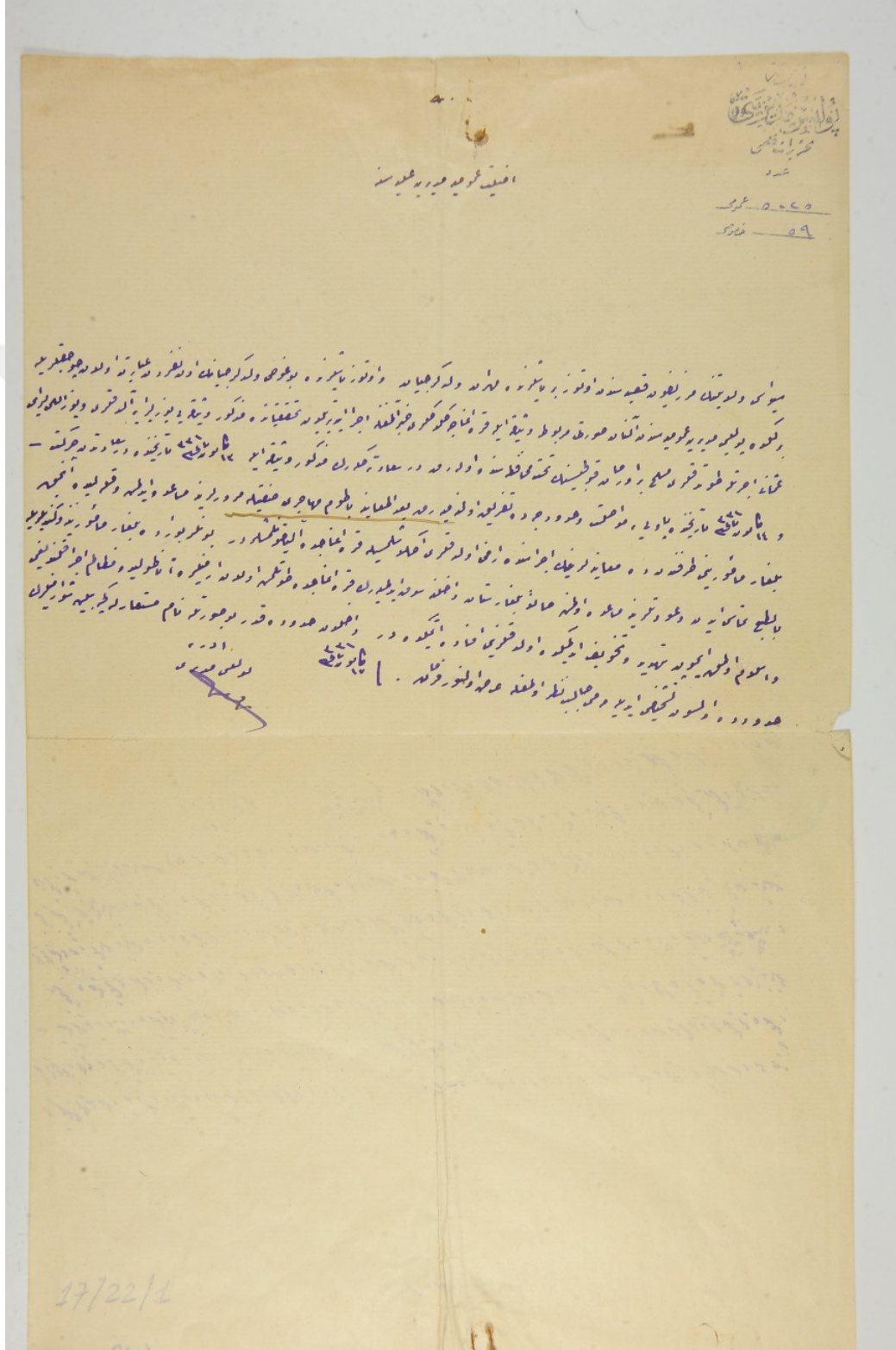
قلم طبعیت

۱۹۱۴

Ek.4 Viyana Ermeni cemaati rahibi Fesliyan Efendi ile Nubar Kürkryan Efendinin propagandalarına dair.

Ek.5 Kirciyan ile Bogos veled-i Kirciyan'ın aile efradıyla Bulgaristan'da aleyhte propaganda yaptıklarına dair.

Ek.6 Aristiyakis Kasbaryan adlı bir Ermeni'nin Ermeni Komitesi üyesi olduğu, Türkiye aleyhinde neşriyatta bulunduğu dair.

